Ellenállók az AVAS alján

Fekete Mihály

Egy diósgyőri munkás visszaemlékezései

Kossuth

3010-18.

Fekete Mihály

Ellenállok az Arao-
ajan.

MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT
Vezetőségi Kézi Könyvtár

Ára: 6 fillér

3. r. sz. Könyvkártya
ÁKV Könyvtárellátó
Közl. Ny,

MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT
Vezetőségi Kézi Könyvtár
3010-18.

MEGJELENT MAGYARORSZÁG
FELSZABADULÁSÁNAK
30. ÉVFORDULÓJÁRA

FEKETE MIHÁLY

ELLENÁLLÓK AZ AVAS ALJÁN

EGY DIÓSGYŐRI MUNKÁS
VISSZAEMLÉKEZÉSEI

KOSSUTH KÖNYVKIADÓ · 1974

LEKTORÁLTA
DR. PINTÉR ISTVÁN

© FEKETE MIHÁLY
1974

BEVEZETÉS

A második világháború idején lehetőségem nyílt arra, hogy miskolci ellenállóként bekapcsolódhassak a Magyarország függetlenségéért vívott fasizmusellenes küzdelembe. Ez a harc volt életem legnagyobb élménye. Örülök, hogy öreg napjaimra módot kaptam emlékeim összefoglalására. Úgy gondolom, ha már ilyen szerencsés lehettem, akkor az a kötelességem, hogy beszéljek azok helyett is, akik nem érték meg ellenállási mozgalmunk győzelmét vagy később nem állt módjukban a nyilvánosság számára is szólni emlékeikről.

Nem hivatásom az írás. Diósgyőri vasmunkás voltam a háború idején, később különböző politikai tisztségeket töltöttem be a közéletben, így hát napi újságcikkeken, agitációs beszédeken kívül mást nemigen írtam egészen 1955-ig. Akkor a Szikra Könyvkiadó megbízásából megkíséreltem emlékezéseim első összefoglalását. A 120 oldalas kis füzet még abban az esztendőben meg is jelent „Partizánok az Avas alján" címen. Ez a mostani könyv azonban nem egyszerű kibővítése, felfrissítése annak a régi füzetnek, hanem mind terjedelmében, mind jellegében gazdagabbnak szánt új munka.

Több ok is késztetett erre az új összefoglalásra. Először is az a körülmény, hogy az első füzet írásának idején aktív dolgozó voltam, a Pest megyei Tanács elnöke, s a különböző államigazgatási, politikai, gazdasági feladatok mellett csak nagyon kevés időm jutott arra, hogy írással foglalkozzam, adatokat gyűjtsek. Ezért is fordulhattak elő füzetemben nem teljesen kifejtett részek, itt-ott elsietett fogalmazások. Ma már más helyzetben vagyok; mint nyugdíjasnak bőven volt időm

arra, hogy egy-egy adatért akár napokat is eltöltsek könyvtárakban, múzeumokban.

Azóta sok minden változott a politikai életben is. A mi mozgalmunk, amelyet az ún. MOKAN-komité vezetett, nem egy sajátos vonásával különbözött az ellenállási harc többi osztagától. E sajátosságok kifejtésének az akkori idők nem kedveztek, a dogmatikus szemlélet e téren is bizonyos sematikus igényeket támasztott. Ráadásul, épp a személyi kultusz következtében, mozgalmunk néhány tagja az 1949–1950-es évek fordulóján jogtalan sérelmeket szenvedett el. A később igazságtalannak bizonyuló vádaskodások miatt 1955-ben a tárgyilagos ábrázolás sok akadályba ütközött, egyik-másik részt vevő érdemeit nehezen tudtam kellőképpen méltatni.

Ma ebből a szempontból kedvezőbbek a körülmények. Az ellenállási mozgalom értékelésében is érvényesül az a helyes felfogás, hogy az egykori tetteket nem szabad ilyen vagy olyan későbbi fejlemények alapján megítélni, e tekintetben célunk csak az lehet, hogy hitelesen és tárgyilagosan ismertessük saját múltunkat. A visszaemlékezéseknek csak akkor van értelmük, ha igaz képet festenek gyengeségeinkről, tévedéseinkről is és megfordítva: ha megmutatjuk azoknak az embereknek vitathatatlan érdemeit is, akiknek későbbi tetteit már nem lehet ilyen egyértelműen értékelni.

Első füzetem óta sok új munka jelent meg mozgalmunkról. Ezek fontos és érdekes adatokat tártak fel, de egyszer-másszor vitatható álláspontokat tartalmaznak. Úgy éreztem, hogy mint a miskolci és Miskolc környéki ellenállási mozgalom egyik szervezőjének jogom, sőt kötelességem a vitatott kérdésekhez legjobb ismereteim és meggyőződésem alapján hozzászólni.

Emlékeim első feldolgozásához képest változást jelent ez a könyv annyiban is, hogy bővebben foglalkozom benne az ellenállást megelőző évek munkásmozgalmi eseményeivel, a két háború közötti miskolci illegális kommunista mozgalom néhány epizódjával.

Talán nem fölösleges most hangsúlyoznom, hogy személyes visszaemlékezéseket írok, nem történelmi tanulmányt. Arról beszélek, amiben én részt vettem, aminek személyes tanúja vagy szereplője voltam. A mozgalom általános értékelésére, történetének teoretikus kifejtésére vagy akárcsak minden harcosának méltatására nem vállalkozhatom, ilyesmi nem lehet emlékíró feladata.

A személyes emlékek idézésének nagy előnye, hogy belőlük eleven és hiteles kép nyerhető, de hátrányuk is van: elkerülhetetlenül elfogultak. Azt ismerjük legjobban, amit átéltünk, s nehéz védekezni az elfogultság veszélye ellen. Mégis, a hiteles dokumentumok felvonultatásával és sok-sok barátom, egykori mozgalmi elvtársam véleményének megkérdezésével igyekeztem a tőlem telhető tárgyilagosságig eljutni.

Mindazoknak, akik emlékeik írásos vagy szóbeli közlésével, a mozgalomra és annak résztvevőire vonatkozó adatokkal, vagy más módon segítettek e könyv megírásában, ezúton is köszönetet mondok.

FEKETE MIHÁLY

HOGYAN KERÜLTEM A MUNKÁSMOZGALOMBA

GYERMEKKOROM

Kétesztendős voltam, amikor édesapám, Domonkos Mihály, meghalt. Akárhogyan próbálok visszaemlékezni rá, nem tudom felidézni alakját. Édesanyám és anyai nagyszüleim elbeszéléséből, családi iratokból tudom, hogy apám molnársegéd volt. Nagyapám, egy Borsod megyei falu kántortanítója, három fiát a vízimolnár mesterségre taníttatta. Apám a sályi patak mentén fekvő malmokban dolgozott. Azon a tájon ismerkedett meg édesanyámmal, egy tanyasi béres lányával, akivel 1904-ben kötött házasságot. Két év múlva, 1906-ban születtem Mezőkövesden, majd két évre rá öcsém is napvilágot látott. A következő esztendőben, a mezőkövesdi gőzmalomban elszenvedett üzemi szerencsétlenség következtében apám meghalt.

Anyai nagyapám Sályon élt. A falut kevés földdel rendelkező gazdák lakták, az ő teheneiket, ökreiket őrizte nagyapám mint a falu csordása. Anyám pedig visszakényszerült a cselédsorba; Eger városába szegődött el egy polgári családhoz. Havonta egyszer kapott szabadnapot, ilyenkor látogatott meg bennünket. Valóságos ünnepek voltak ezek a napok életünkben. Szűkös bérének nagyobb részét átadta szüleinek, nekünk kisebb ajándékokat, egy-egy használt ruhadarabot hozott. Mivel azonban Eger messze esett a falunktól, édesanyám szabadsága csak néhány óráig tartott. Rendszerint megfürdetett bennünket egy nagy dézsában, megvarrta elszakadt ruháinkat, elbeszélgetett anyjával, és máris indulhatott visszafelé. Nagyapával, aki tavasztól őszig a csordát őrizte, anyám csak télen találkozhatott, mivel arra már nem jutott ideje, hogy őt is felkeresse. Így éltünk négy esztendeig.

A falu felett elterülő pincesoron állt nagyapám szalmatetős

háza. Az udvaron nem volt kút, a vizet a faluból hordtuk fel. Hiányzott az árnyékszék is. A szoba-konyhás házikó fala sárból készült, két kis ablaknyílását télen nagyszüleim betapasztották, hogy a süvöltő téli szelek ellen védve legyünk. A szobának nem volt padlója, földjét tehéntrágyával mázolták, hogy az ottani szokások szerint fényes sárga színt kapjon. A konyhába téli napokon a szabad kéményen át befújt a szél, és leverte a füstöt.

A búbos kemencében kukoricaszárral vagy az erdőről háton hazacipelt gallyakkal tüzeltünk. Itt sütötte nagyanyám a kenyeret is. A szobába húzódott át a kemence búbos része, ennek padkáján aludtam télen-nyáron hatéves koromig.

Nagyszüleink nem fordíthattak sok időt ellátásunkra, nevelésünkre; a csorda kihajtása, őrzése, hazavezetése egész napjukat igénybe vette. Hajnalban keltek, és máris indultak a faluba. Nagyapám megetette a falu bikáját, majd megkezdte a csorda kihajtását; feltrombitálta a tehenesgazdákat, nagyanyám pedig csordába terelte a kiengedett állatokat. Ezután az egész állományt a legelőre hajtották.

Ezalatt öcsémmel együtt a ránk zárt házban aludtunk, minden felügyelet nélkül. Amikor megéheztünk, felkeltünk, az asztalon hagyott ételekből ettünk, elláttuk saját magunkat. Rendszerint kenyér, tej, előző napról maradt leves, főzelék került az asztalra. A legtöbbször ciberelevest kaptunk. Tüzet nem volt szabad raknunk, mindent hidegen ettünk. Utána felkapaszkodtunk az ablakmélyedésbe, és bámultunk kifelé. Néztük a madarakat, a kutyákat, a jövő-menő embereket. A legérdekesebb látványt a báró kastélyának parkja kínálta; reggelenként gyakran lovagoltak a gyönyörű parkban. Nagyanyánk déltájban rendszerint hazajött a legelőről vagy a helyi kocsmárostól, ahol takarítást vállalt. Ilyenkor főzött vagy mosott, és mi is kimehettünk végre az udvarra. Szabadságunk azonban csak néhány óráig tartott; délután nagyanya bezavart min-

ket a házba, ismét ránk zárta az ajtót, és visszament a legelőre, hogy a csorda hazahajtásában segédkezzen.

Életem otodik tavaszán kedvező változás kovetkezett be: ocsémmel egyutt kimehettunk a legelőre nagyapánknak segíteni. Megszűnt a kenyszerű szobafogság. A kis ház és a szűk udvar után a szinte végtelennek tűnő legelő, a napsutés, a bokrok, vízmosások olyan boldogsággal toltottek el, hogy a szegénység és a nélkulozés ellenére, gyerekkoromat még ma is valamiféle boldog allapotnak tekintem. Bámultuk nagyapát, aki csodálatosan kezelte a karikás ostort, egy-egy csordítéssel még a hatalmas erejű bikát is engedelmességre kényszerítette. Kezdetben csak tisztes távolságból szemléltük a nagy szarvú okroket, aztán megszoktuk oket.

A kovetkező nyaron még előbbre léptem: én mehettem az élen, amikor a csordát hazahajtottuk. Büszkén pattogtattam saját karikás ostorommal. Ez volt az utolsó nyár, amelyet nagyanyáméknál toltottem. Édesanyám ugyanis négyévi cselédeskedés után újból férjhez ment. Új férje, Fekete János, orokbe fogadott bennunket (a Domonkos nevet így cseréltem fel a Fekete névre), s Hejócsabára kellett mennem, ahol anyámék letelepedtek.

Nehéz volt elszakadni nagyszüleimtől, ocsémtől és Sály kozség annyira szeretett tajától. Hejőcsabán az ismeretlen mostohaapa és az iskola vart ram.

Tobb mint három és fél évtized telt el addig, amíg újra láthattam ezt a vidéket. 1948-ban mint Borsod megye munkás főispánja gyűlést tartottam Sályban. „A csordás unokája" – mondogatta egy hitetlenkedő nénike, mint aki ekkor értette meg, hogy mekkorat változott a világ itt, Magyarországon.

Nevelőapám, Fekete János, Tibolddaróc községből vonult be katonának az egri 60. gyalogezredhez. Jó kiképzési eredménye alapján Bécsbe vezényelték altiszti iskolára, ahol megtanult németül, és négy középiskolának megfelelő műveltséget szerzett. Tartalékos őrmesterként szerelt le, s a miskolci gőzmalomban helyezkedett el mint a zsákraktár kezelője.

Amikor először megláttam a magas, erős embert, ösztönösen megéreztem, hogy szigorú nevelőm lesz – arca keménységről tanúskodott. Ő kísért el a hejőcsabai római katolikus elemi iskola évnyitójára 1912 őszén. Vasas Dezső kántortanító vett fel az iskolába. Nevelőapámhoz hasonló szép szál ember volt, hivatását szerető, igazi pedagógus.

Az iskola, amelybe valamikor Gárdonyi Géza is járt, egyetlen nagy teremből állt. Itt tanult hat fiú- és ugyanannyi leányosztály. Előszoba, folyosó nem volt, az udvarról egyenesen a tanterembe léptünk. A fiúk padsora elé egy deresre emlékeztető lócát helyeztek, ezen mérték ki a büntetésül kiszabott vesszőzést vagy szíjazást. Vasas Dezső azonban ritkán folyamodott ilyen módszerekhez; emberi magatartása, hivatásszeretete, igazságossága olyan tekintélyt kölcsönzött neki, hogy az egy terembe szorított 12 osztályt puszta szóval is fegyelmezni tudta. Tavasszal azután kitelepültek az osztályok az udvarra, s így valamivel eredményesebben lehetett tanítani. Vasas Dezső tanított is szívesen, amikor ráért, csak hát egyszersmind a hitoktatást és a kántori teendőket is ő végezte. A temetések idején két ministráns gyerekkel otthagyta az iskolát, a helyette kiállított markos hatodikos tanulók úgy-ahogy rendet tartottak, de tanítás persze nem folyt.

Hamarosan én is a ministrálók közé kerülhettem, mert csak kevesen voltak olyanok, akik meg tudták tanulni, hogy a miséző pap latin mondataira milyen latin mondatokkal kell válaszolni, vagy hogy mikor kell a misebort nyújtani és így

tovább. Nyilván jól láttam el ezt az első „funkciómat", mert a negyedik osztály sikeres elvégzése után Vasas Dezső behívatta nevelőapámat, és közölte vele, hogy a plébánossal egyetértésben gimnáziumba való beíratásomat javasolja; később majd az ő támogatásukkal papneveldébe kerülhetek. Nevelőapám szerencsére nem akart papot nevelni belőlem, s így az elemi iskolában maradtam. A kántortanító nem haragudott meg rám. Amikor egy év múlva elköszöntem az iskolától, megint csak kitűnő bizonyítványt adott. Ezzel iratkoztam be az úgynevezett polgári iskolába.

Vasas kántortanító akkor még azért akart papneveldébe küldeni, mert nem tudta elképzelni, hogy a társadalmi felemelkedésnek más útja is lehet egy szegény sorsú gyerek számára, mint a papi pálya. A Tanácsköztársaság idején azután megértette, hogy a szegénységet kell felszámolni. Lelkes híve lett a forradalomnak, a községi tanácsban is működött. Emiatt a proletárdiktatúra megdöntése után alacsonyabb fizetési fokozatba sorolták, úgy is ment nyugdíjba.

Igazságossága, egyenes természete, a gazdagokkal szemben is tanúsított önérzetes magatartása nagy hatással volt rám; ha megkérdeztek volna akkoriban, milyen ember szeretnék lenni, a kántortanítóra mutattam volna mint példaképemre.

1919 TAVASZA

Azokban az években az időjárás nem volt olyan rapszódikus, mint napjainkban. A tél általában november folyamán beállt, és február végén már csorgott az eresz. Március 15-én rendszerint mezítláb poroszkáltunk a község felső részén álló hősi emlékműhöz.

Az ünnepségek minden évben egyformán zajlottak le. Valaki elszavalta Petőfi „Nemzeti dal"-át, a jegyző vagy a tanító beszédet mondott, azután szétszéledhettünk játszani. Az ed-

zettebb fiúk március közepén már meg is fürödtek a meleg forrásból fakadó Hejő patakban.

1919 tavaszán az iskolai ünnepélyek rendje is megváltozott. Én ekkor már a miskolci Kun József utcai I. számú polgári iskola második osztályába jártam. Tagja lettem az énekkarnak, s a március 15-i ünnepélyen nagy lelkesedéssel adtuk elő a „Marseillaise"-t. Az egész iskola velünk énekelte: „Nem lesz a tőke úr mi rajtunk . . ."

Ekkor figyeltem fel arra először, hogyan lehet egy történelmi eseményt kétféleképpen ünnepelni. Tizenhárom éves fejjel is megértettem, hogy ezt az újszerű ünnepet az őszirózsás forradalom tette lehetővé, amelyről odahaza is annyit hallottunk. Köröttünk minden az élet forradalmi változásáról tanúskodott. Az őszirózsás forradalom és a proletárdiktatúra nekünk, gyerekeknek valahogy egybefolyt, inkább csak utólag tudtam megkülönböztetni az események különböző fázisait.

Az iskolában is nagy változások következtek be. Megszüntették a hitoktatást, eltörölték a tandíjat a „tanár úr" megszólítással együtt. Ez utóbbit nehezen szoktuk meg, rá-rájárt a szánk a régi megszólításra. Nem is értettünk mindent magunk körül, de azt éreztük, hogy a világ régi rendje összeomlott, s hogy a szegény embereket, a munkásokat reménykedés, bizakodás tölti el.

És akkor, számunkra teljesen váratlanul, szinte egyik napról a másikra, cseh csapatok vonultak be Miskolcra és környékére. Amennyire emlékszem, Hejőcsabán nem keltettek rémületet, de a lakosság tartózkodó magatartást tanúsított velük szemben. Nevelőapámtól hallottam, hogy a munkásság vezetőit a megszállók elhurcolták Miskolcról; még olyan rémhírek is elterjedtek, hogy városunkat Csehszlovákiához csatolják.

A megszállás alatt az iskolai tanítás többször is szünetelt. Ilyenkor néhányan összeverődve – fiúk, lányok, asszonyok – az erdőbe mentünk fáért. Ezekben a napokban az erdőben sok

ismeretlen emberrel találkoztunk, akik kisebb-nagyobb csoportokban, hátizsákkal vagy más csomaggal megrakodva a Kőmázsa nevű erdőrész felől jöttek. Megtudtuk, hogy a Vörös Hadsereget keresik. Az egyik csoportot én kísértem el Kutyavacok tanyáig, ahonnan Emődre juthattak, s így csatlakozhattak a forradalom hadseregéhez.

Május vége felé történt, hogy egy reggel megszólaltak a szőlőhegyen elhelyezett cseh ütegek. Hamarosan hallani lehetett a Vörös Hadsereg tüzérségének ágyúit is, Mályi község felől lőtték a cseh ütegeket.

Déltájban a cseh csapatok megkezdték a visszavonulást. „Most már mehetünk fűvet szedni, mert a nyulak nagyon éhesek" – mondta nevelőapám, amikor az utolsó cseh katonák is elhaladtak kertünk alatt.

Felmarkoltuk a zsákokat, és megindultunk Szirma felé. Éppen a szirmai bakterház közelében elterülő lóherésben tömtük a zsákokat, amikor megpillantottuk a vasútvonal mentén előnyomuló vöröskatonákat. Lelkesen integettünk nekik, ők meg nekünk. Kérésükre elkezdtük számítgatni, milyen messzire lehet a Tiszai pályaudvar, de ekkor megszólaltak a cseh ágyúk, és a lövedékek a közelünkben csapódtak be. „Az árokba!" – kiáltották a katonák, s mi is lehasaltunk az út menti árokba, ahol a vöröskatonák fedezték magukat.

Amikor az ágyútűz elhallgatott, a katonák továbbhaladtak, mi pedig futni kezdtünk hazafelé. Útközben néhányszor még be kellett vágódnunk az árokba, de baj nélkül hazaértünk. Az utca végén édesanyám várt bennünket jajveszékelve, mi pedig lelkendezve újságoltuk mindenkinek, hogy jönnek vissza a vörösök, sőt „egy árokban" hasaltunk velük.

Ez volt az első ütközet életemben, amelynek szemtanúja lehettem. Negyedszázaddal később, amikor német ágyúk tüzében kellett átmennem a szovjet csapatokhoz, eszembe jutott ez a gyerekkori élmény, amely talán hozzájárult ahhoz, hogy 1944-ben az ágyútűz nem hatott bénítóan rám.

Visszatérve 1919-es emlékeimhez, szinte magam előtt látom, amint azon a nevezetes napon a Vörös Hadsereg nagyobb egységei érkeztek Hejőcsabára, s zárt rendben vonultak Miskolc felé. A lakosság nagy része kitódult az utcákra, örömmel üdvözölte katonáinkat, akik visszavonulásra kényszerítették a megszállókat.

Én is az utcán voltam a katonákkal együtt menetelő kamaszok között. Észrevettem hogy az egyik, már nem túl fiatal gyalogos húzza a lábát. „Szívesen vinném a puskáját" – szólítottam meg tisztelettudóan. Valami olyasmit mondott, hogy nem volna szabad átadnia a fegyverét, de megrántotta a lábát, s nem akar lemaradni a csapattól. Kezembe nyomta hát a puskáját, amelyet én – a fél falu szeme láttára – roppant büszkeséggel cipeltem. A többi fiú vízért szaladt, s menet közben megtöltötték a katonák kulacsait. Teljesen beesteledett, amikor a városi téglagyárhoz értünk. Ekkor már csak néhányan tartottunk ki a hejőcsabai fiúk közül, de innen bennünket is visszaküldtek. Búcsúzáskor a sérült vöröskatona, akinek a fegyverét cipeltem, kezét nyújtotta. Tizenhárom éves voltam – most először fogott velem kezet felnőtt ember...

Még egyszer találkoztam a vöröskatonákkal – amikor ők vonultak vissza. A falu végén táboroztak le rövid pihenőre. Fáradtak voltak, szomorúan néztek maguk elé. Egyikük brosúrákat osztogatott. Én is kértem egyet. Hazavittem és megmutattam nevelőapámnak, aki azonnal eldugta a füzetet a padláson; sejtette már, hogy minden elveszett.

Csak pár évvel később értettem meg, hogy a proletárdiktatúra összeomlása az én álmaimat is maga alá temette. Arról ábrándoztam, hogy tanár vagy tanító leszek. Ha a munkáshatalom fennmarad, a magamfajta szegény diák is továbbtanulhatott volna. Így azonban a három polgári elvégzése után abba kellett hagynom a tanulást, nevelőapám nem volt abban a helyzetben, hogy fedezni tudta volna az iskola költségeit; inas lettem a miskolci Hercz-féle Mezőgazdasági Gépgyárban.

1920-ban a kazánkovács műhelyben kezdtem géplakatosinasi munkámat. Három és fél évre szerződtem; azt ígérték, ha jól tanulok, három év után felszabadítanak. Dolhay József kovács mellé kerültem, aki a Tanácsköztársaság idején a városi tanács tagjaként működött. Zömök termetű, erős ember volt, főbizalmi tisztet viselt a gyárban.

Az első napokban kazáncsöveket daraboltam körben forgatható kézi csővágóval, amelyet vágás közben olajozni is kellett. Arcom és ruhám egyaránt maszatos lett. Este édesanyám szörnyűlködve nézett végig rajtam, de én büszkén meséltem el, milyen nagy halom csövet vágtam méretre.

A tanoncképzés akkori és ottani gyakorlata szerint az inasokat három-négy hónaponként más-más műhelybe vezényelték, hogy a vasasszakma főbb ágazataival megismerkedhessenek. A kovácsműhelyből a lemezlakatosokhoz kerültem, a hírhedt Pincés-műhelybe, ahol különböző vastagságú lemezekből tartályokat készítettek. Itt a szegecselésnél segédkeztem. Az egyik inas a szegecseket melegítette egy lábbal hajtott tábori tűzhelyen, a másik pedig bebújt a földre fektetett tartályba és „alátartott". Másodpercenként követték egymást a szegecsfejeket formáló ütések. Mivel ezt a munkát hanyatt fekve végeztük, a szikrák egy része ránk hullott. Ha valamit elügyetlenkedtem vagy a kezem elfáradt, a tartályból kilógó lábamat megrúgdosták. Az is előfordult, hogy a művezető lábamnál fogva kihúzott a tartályból és megpofozott.

Szerencsére nem minden műhelyben bántak így velünk. A szerszámműhelyben, a gépszereldében és az esztergaműhelyben is nagy volt a fegyelem, sokat követeltek, de emberségesebben bántak a tanoncokkal.

Kétéves inas lehettem, amikor esztergapadhoz kerültem. Szükség volt esztergályosokra, és Fehér Antal művezető rábeszélt, válasszam ezt a szakmát. Először egy hosszú esztergapad mellé helyeztek, ahol 4–6 méter hosszú tengelyeket esztergáltam egyszerre két késsel, persze Fehér művezető irányí-

tása alatt. Majd egy nagy fejpadhoz küldtek, ahol addig Detvay István esztergályos dolgozott. Detvay magas, széles vállú fiatal esztergályos, hatalmas termetével valóban odaillett a nagypad mellé. Szerette az inasokat, és mi is kedveltük őt, mert nem tartozott „a pofozógépek" közé. Ő vezetett be a munkába.

A fejpadon készültek az 1–2,5 méteres átmérőjű szíjtárcsák, lendítőkerekek, a bányákban használt felvonókötél kerekei stb. Ezek felfogása a körülbelül 2,5 méter átmérőjű síktárcsára nagy felelősséget, figyelmet és fizikai erőt kívánt. Sőt munkatársi segítséget is, mert abban az időben darukat még nem alkalmaztak. A nagy kerekeket nyolc-tíz inastársammal együtt kézi erővel gurítottuk fel az öntődéből, miközben a kerékagyba dugott hosszú kazáncsővel egyensúlyoztuk, nehogy ránk dőljön, majd kézi csigasorral húztuk fel az esztergapad síktárcsájára. Amikor kiközpontoztam, az óriási csavarokat a kulcsra helyezett kazáncsővel húztam meg, vigyázva, nehogy kitörjön a kerekek küllője. Ezen a munkán a legkisebb figyelmetlenség is súlyos balesetet vagy anyagi kárt okozhatott. A gép a műhely közepén állt, egy forgás közben kirepülő kerék vagy más munkadarab több munkást is agyonverhetett volna.

Különösen kezdetben sokat izgultam munka közben. A szívem nemegyszer a torkomban dobogott, de igyekeztem félelmemet eltitkolni. „Emberélet függ a szemedtől meg a kezedtől . . ." – mondogatták tanítómestereim, köztük Nyulászi István, s a már említett Detvay. Első eredményes munkáim után a szorongás helyét fokozatosan az önbizalom foglalta el. Amikor ott álltam a gépóriás szupportja mellett, és az esztergakés recsegve-ropogva hatolt be az anyagba, kezdtem magam hasznos és fontos embernek érezni. Tudtam, hogy munkám hozzájárul a bányák működéséhez, a széntermeléshez vagy a malmok üzemeltetéséhez. Hamar kialakult bennem az a felismerés, hogy az én esztergályos munkám van olyan fontos, mintha a négy polgári elvégzése után valamelyik irodában tevé-

kenykednék. A tanítói pálya iránti nosztalgia lassan-lassan elmosódott bennem, kezdett kialakulni munkásöntudatom.

Sajnos mint inasnak igen gyakran kellett kevésbé lélekemelő munkákat is végeznem. A gyáros ugyanis nem tartott anyagmozgató munkást, kályhafűtőt és takarítót. A műhelyek takarítása, fűtése, a segédek napközbeni folytonos kiszolgálása az inasok dolga volt. Mi szedtük le a kocsikról a javításra behozott nehéz géprészeket, a rovátkolásra váró egy-két mázsás malomhengereket, mi cipeltük ezeket a megmunkáló gépekhez. A gyár által elkészített vagy javított termékeket szintén mi raktuk kocsira.

Ebben az időben a Hercz-gyárban mosdó, öltöző, angol vécé nem volt. A segédek mosakodásához minden nagyobb műhelyben egy körülbelül 3–5 méter hosszú vaslábas vályúszerű edényt állítottak fel, ezt vették körül a munkások ebéd előtt és munkavégzés után. A vizet természetesen az inasok hordták a vályúhoz. Vécé nem lévén, egy szabadban elhelyezett fedett latrinára kellett járniuk a dolgozóknak.

A műszak végén takarító napszámossá változtunk át. A segédek hazamentek, otthagyták a gépeket a vas- és fémforgácscsal terítve, mi, inasok pedig hozzákezdtünk az esztergapadok és más forgácsoló gépek letakarításához. Egy úgynevezett „öreginas" – szabadulás előtt álló tanonc – irányította a munkánkat. Ő állt ki egyébként reggel 6 órakor a gyár kapujába is. Kezében egy lécdarabot vagy gumitömlőt tartott. A kapusszoba ablakában egy ócska vekker mutatta az időt. Aki késett, arra az „öreginas" annyiszor ütött a léccel vagy tömlővel, ahány percet mulasztott. Ez ellen természetesen senkinél sem lehetett panaszt emelni.

Amikor téli reggeleken átfázva megérkeztünk a műhelybe, jóval az üzemkezdés előtt befűtöttünk a kályhákba, majd az egész napra való szenet előkészítettük. A segédeket meleg kályhákkal és tiszta gépekkel vártuk. Ha valamelyik segéd elégedetlen volt vagy történetesen bal lábbal kelt fel, az a

munkanapot pofonok kiosztásával kezdte. A gyárban a hivatalos munkaidő 7 órától fél 5-ig tartott, az inasok viszont reggel 6-tól este 7-ig egyfolytában dolgoztak.

Hetente kétszer jártunk a tanonciskolába. A tanítás műszak után kezdődött, és este 9 óra körül ért véget. Fáradtan ültünk be a padokba, alig bírtuk nyitva tartani a szemünket. Az idősebb inasok mindig emlegették, hogy a kommün alatt nem hagyták az esti órákra az ipari tanulók oktatását, és nem volt szabad bántani sem őket. Erről azonban csak bizalmas körben mertek beszélni.

Talán annyit még hadd említsek meg, hogy nekem Hejőcsabáról kellett bejárnom a miskolci gyárba, s természetesen télen-nyáron, hóban-fagyban gyalog tettem meg a mintegy 4 kilométernyi utat.

Így múlt el inaséletem három esztendeje. Végül aztán elérkezett „a nagy nap", szinte számomra is váratlanul. Éppen az esztergakést köszörültem, amikor megállt előttem Fehér Antal művezető, néhány barátságos szó után hátba vágott, és kezembe nyomta a munkakönyvemet. – Jól dolgoztál fiam! – tette hozzá.

Kinyitottam a könyvet – ez állt benne: Fekete Mihály *géplakatos*. Másnap az első mesterem, Dolhay József kovács és főbizalmi, a szakszervezeti könyvet adta a kezembe. „Remélem – mondotta –, jó harcos lesz belőled!" Azután a kezét nyújtotta. Így lettem felnőtt, szakmunkás. És így kezdődött munkásmozgalmi tevékenységem.

Már az első hónapokban nagy erőpróba következett. Dolhay főbizalmi órákon át tárgyalt a gyárossal, béremelést követelt, Hercz Jenő azonban a Gyáriparosok Országos Szövetségére hivatkozva megtagadta a bérkövetelés teljesítését. Izgatottan vártuk a tárgyalás eredményét. Az volt a megállapodás, hogy elutasítás esetén sztrájkba lépünk, s erre a jelet a bizalmi azzal adja meg, hogy a műhelybe lépve kigombolja a munkaruháját. Feszülten figyeltük a bejáratot, s amikor a bizalmi a

terembe lépve kigombolta munkaköpenyét, mindannyian ugyanabban a pillanatban abbahagytuk a munkát. Sztrájktörő nem akadt.

Nem volt még ekkor semmiféle elméleti képzettségem, de mindabból, amit inasként tapasztalnom kellett, egész addigi életemből megértettem, hogy a munkásoknak össze kell fogniuk, ha változtatni akarnak kilátástalan helyzetükön. Bizakodva álltam hát az idősebb szakmunkások, a Nyulászik, Detvayk és Dolhayk közé, akik nemcsak a szakmára tanítottak, hanem munkásöntudatra is neveltek.

1924-ben átléptem a diósgyőri vasgyárba. Itt különböző megmunkáló gépeken dolgoztam a lövegműhelyben.

Ekkor kezdődött tulajdonképpeni mozgalmi életem. Első tanítóm egy Bogyó László nevű munkás volt, akivel két évig albérletben laktam Újgyőrben, a Bors vezér utcában. (Hejőcsabáról a leventézés elől szöktem meg.) Bogyó az Ógyárban dolgozott, és esténként gyakran átment a közeli vasasszakszervezetbe. Ő vitt el először a könyvtárba is. Mohón olvastam mindent, szépirodalmat, tudományos könyveket, marxista brosúrákat.

Világnézetem kialakulása tulajdonképpen már a kommün alatt megkezdődött, amikor nevelőapám érdeklődésemre megmagyarázta, hogy mit jelentenek az „Internacionálé" e szavai: „Nem véd sem Isten, sem király." Majd folytatódott a nevelés inaskoromban, a Hercz-gépgyárban, ahol egy Mura István nevű esztergályosnál megláttam a „Pápák bűnei" című könyvet, s addig rimánkodtam, amíg kölcsönadta.

– Milyen vallású vagy, Miska? – kérdezte tőlem.

– Római katolikus – feleltem. – Miért tetszik kérdezni?

– Azért fiam – magyarázta mosolyogva –, mert ha ezt a könyvet elolvasod, biztosan elhagyod az anyaszentegyházat.

Mura szavai kíváncsivá tettek. Amikor az esti takarítás után hazafelé mentem, a Vörösmarty utcai iskolánál a lámpaoszlopnak támaszkodva beletekintettem a könyvbe. Olyan érdekesnek találtam, hogy a hűvös téli este dacára belemerültem olvasásába. Egyszer csak egy kéz nehezedett a vállamra.

– Mit olvasol, öcsém? – kérdezte egy termetes rendőr. Kivette a könyvet a kezemből és belelapozott.

– Az istenedet, te gazember – mordult rám mérgesen –, hát te ilyen könyvet olvasol?

Nagy zavarba kerültem. Nem tudtam magam semmivel sem kivágni, a könyv iránti érdeklődésem félreérthetetlen volt.

– Ha így kezded – folytatta mérgesen a rendőr –, csak akasztófán végezheted. Majd egy·fülcsavarással meg egy „takarodj" felszólítással utamra engedett, és én gyorsan eliszkoltam . . .

Természetesen nem használt az intelem. A könyvet elolvastam, elgondolkodtam rajta, sőt az öcsémnek és másoknak is odaadtam . . . Majd újabb „bűnbeesés" következett. Már segéd voltam, amikor a szakszervezeti könyvtárban kezembe került „Az Isten fogalma" című könyvecske, melynek írója a világ Istentől való eredetét cáfolta nagyon szellemesen . . . Majd újabb, még meggyőzőbb tartalmú – itt fel nem sorolható – természettudományi és filozófiai művek tanulmányozása után, alig 20 éves koromra materialista lettem; ateista nézeteimet nemsokára polgári házasságkötéssel a gyakorlatba is átültettem . . .

A gyári étkezdében dolgozó Barla Lujzát, egy diósgyőri munkáslányt vettem feleségül. A házasságkötéshez „véletlenül" odatévedt Füstös Pál, Diósgyőr apátplébánosa is. Jó megjelenésű, öles termetű, erős orgánumú ember volt. Amikor bejött az anyakönyvvezető szobájába, csak úgy sugárzott róla, hogy a község urának érzi magát.

– Ki az, aki nem akar egyházi esküt kötni? – kérdezte az anyakönyvvezetőtől harcra készen.

– Mi lennénk azok, plébános úr – szóltam határozottan. Ezután rövid, de velős vita következett. A plébános úr hiába erősködött, azt a csatát nem nyerte meg – és mi egyházi „áldás" nélkül hagytuk el Diósgyőrt.

1927-ben megszületett a fiam, Sándor. Ekkor 21 éves voltam.

A polgári házasság miatt sok ellenségünk támadt a község-

ben, pedig feleségem és én nem sértegettünk senkit a vallásossága miatt. Tudtuk, hogy a szabad vallásgyakorlat is az emberi jogok közé tartozik (természetesen éppúgy az ateista világnézet gyakorlása is). A vakbuzgó hívők nem tudták elviselni, hogy „csak" polgári házasságot kötöttünk és nem jártunk a templomba. Amikor vasárnap délután a kapuk előtt üldögélő utcabeliek sorfala között sétálni mentünk, sértő megjegyzéseket tettek istentagadó voltunkra.

Az egyház harangozója és sekrestyése is járt nálunk ebben az ügyben. Jól ismertük egymást. Elemista koromban sokszor rám adta a ministráns ruhát, vagy elküldött harangozni. Egyébként derék, becsületes cipészmester volt, a templom mellett lakott egy szalmatetős házban.

– Jó szándékkal jöttem hozzátok, kedves fiam – kezdte mondókáját az öreg. – Nagy a községben a felháborodás amiatt, hogy hit nélkül éltek stb.

Végül felajánlotta, hogy a nyilvánosság kizárásával lehetővé tesz számunkra egy „diszkrét" egyházi esküvőt. Megköszöntük jóakaratát, és nemet mondtunk . . .

Álltuk tovább a ránk nehezedő nyomást. Amikor kisfiam később kinőtt a pólyából, csak egy Dévai Elemér nevű fiú mert vele játszani. A többiek szülei megtiltották a Sanyival való barátkozást. Még nem vettem részt semmilyen kommunista szervezkedésben, de már gondolkodásom és magatartásom alapján kommunista hírnévre tettem szert a községben. Habár az öcsém két évvel fiatalabb volt nálam, hasonló magatartásáért a közvélemény őt is kommunistaként tartotta számon.

Még 1927-ben történt. Egy augusztusi délután munkából hazajövet az udvaron csendőröket találtam. Lujza kisfiúnkkal a karján az ajtóban állt, s ugyancsak méltatlankodott. A csendőrök ugyanis, amíg ő a szüleinél látogatóban volt, a falu kovácsával felnyittatták lakásunkat.

Amint beléptem a kapun, az egyik csendőr hozzám ugrott, és rám fogta szuronyos puskáját. „Ha egy gyanús mozdulatot tesz – kiáltotta –, azonnal fegyvert használok!" A csendőrök jelenléte nagyon meglepett, majd szétnéztem az udvaron. Felháborító látvány tárult elém. A csendőrök az udvarra szórták ingóságainkat, az ágyneműt stb., még a párnákban is röpcédulákat kerestek. E vandál pusztítás láttán a hatóságilag kirendelt községi „hites" ember is restellkedett.

A csendőrök nyomban felszólítottak, hogy adjam elő a kommunista röpcédulákat. Magabiztosan tiltakoztam a vád ellen, mert nem volt a házban röpcédula. Ezután az egyik csendőr hátrament a nyitott padlásfeljáró felé, és teljes fegyverzettel mászni kezdett a létrán felfelé. Mivel a szalmatető hátsó részének gerince már régen behajlott, és emiatt a feljáró rész alacsony volt, az erős termetű csendőr nehezen tudta magát feltornászni. A padláson is csak lassan haladhatott előre.

Már-már bizonyos kárörömmel szemléltem az őrmester kínlódását, amikor eszembe jutott, hogy a kommün bukása után a zsupok csatlakozásánál levő hézagba rejtettük el a vöröskatonáktól kapott füzetet, amelyről azóta már elfeledkeztem. Szinte megdermedt bennem a vér. Mi lesz, ha a csendőr megtalálja?

Ijedtségem azonban szinte percek alatt derültségbe csapott át. A csendőr ugyanis már-már elérte a kritikus helyszínt, amikor hirtelen visszahőkölt, és szitkozódva, kezével és puskájával hadonászva hátrálni kezdett, miközben darazsak százai kí-

sérték. Kakastollas csákóját, zubbonyát pókhálók és szalmaszálak borították. Kedvem lett volna nevetni a pórul járt csendőrön.

A régi szalmatetős házak padlásán általában darazsak tanyáztak, a zsúptető belső felületén építették fel fészküket. Az idegent hamar megtámadták. Ez volt a szerencsém!

A csendőrök először a községházára kísértek, ahol Keresztesi Sándor főjegyző jelenlétében hallgattak ki, miközben különféle kommunista akciók elkövetésével gyanúsítottak. Mindezekből egy szó sem volt igaz. Fiatal családapa voltam, sok örömmel, s legalább annyi gonddal, egyetértettem a kommunistákkal, de illegális szervezkedésben még nem vettem részt . . .

A csendőrök ezután felkísértek az őrsre, majd a miskolci rendőrség politikai osztályára. Ott röviden kihallgattak, utána átkísértek a városháza alagsorában levő rendőrségi fogdába. Az ügyeletes rendőr kinyitott egy ajtót, és miközben fenékbe rúgott, belökött rajta. Egy pódiumszerű deszkaemelvényre estem, amelyen két ember gubbasztott a vaksötétben. Elmondták, hogy építőmunkások és azért kerültek rendőrkézre, mert a sztrájktörőket megverték.

Másnap folytatódott a kihallgatásom. A hírhedt Polgár Károly csoportvezető annak beismerésére akart rávenni, hogy kommunista sejtszervező vagyok és kapcsolatban állok felvidéki, erdélyi kommunista szervezőkkel. Főleg egy Nagy nevű kolozsvári vezetőt emlegettek, majd szembesítettek egy Lukács Júlia nevű fiatal nővel, aki szerintük engem irányított. Én nem ismertem.

A velem szemben alkalmazott „bizonyítási" eljárás bővebb kifejtését – közel 45 év távlatából – nem tartom érdemesnek, ügyem azokéhoz képest, akiket halálra kínoztak, jelentéktelen volt. Engem nem vertek véresre, de nem is úsztam meg szárazon. Éjszaka töprengtem, kora reggel vécét, udvart takarítottam, és két ízben is végigsepertették velem a városháza

járdáit. (Akkor még csak nem is álmodhattam arról, hogy két évtized múlva újra „sepregetni" fogok ezen a tájon, de már akkor mint Borsod megye és Miskolc város főispánja nem a járdán, hanem a városházán belül . . .)

E könyv írása során a miskolci *Magyar Jövő* 1927. augusztus 24-i számában megtaláltam a feleletet arra, hogy miképpen kerültem én ebbe az ügybe. Idézem a terjedelmes cikk rám vonatkozó részét:

„Lukács Júlia, aki egyik sejtje (illetve a sejt tagja) volt az Eperjesen székelő trojkának, melynek egy L. Blanka nevű zsidó nő a vezére, Hejőcsabán, Bükkzsércen és Mezőkövesden dolgozott. A költségekre még Bukarestben 2000 lejt kapott, amikor utasították, hogy a borsodi falvakban agitáljon és az eredményről tegyen jelentést az eperjesi trojka vezérének. Lukács Júlia útlevél nélkül szökött át magyar területre.

Egyenesen Miskolcra utazott, ahol egy Fekete Mihály nevű géplakatossal kereste az összeköttetést, aki tagja a Szociáldemokrata Pártnak . . ."

Ebből az újságcikkből ismertem meg regényes életútját is. Már 13 éves korában titkos üzenetet vitt az egyik kolozsvári kaszárnyában működő kommunista csoportnak, miközben elfogták. A román bíróság háromévi börtönre ítélte. Amikor kiszabadult, Bukarestbe ment, ahol agitátorképzőbe került. Egyévi kiképzés után Magyarországra küldték, hogy „egyes borsodi falvakban szervezze meg a kommunista trojka sejtrendszert".

„Egy hónapig működött Lukács Júlia a borsodi falvakban, amikor jónak látta felmenni Eperjesre, hogy leadja a trojkának a jelentést. Bánrévénél akart átszökni a határon, de itt elfogták." (A vádirat szerint a cseh határrendőrség fogta el, és átadta a magyar királyi rendőrségnek.) „A debreceni törvényszék kommunista üzelmek miatt egyévi börtönre ítélte . . ."

Lehet, hogy Lukács Júlia csakugyan törekedett a rendőrség által inkriminált kapcsolat felvételére, de ez úgy látszik, nem sikerült neki. Nem az én hibámból. A lényeg az, hogy Lukács Júlia be akart szervezni bennünket az illegális mozgalomba, de csak az öcsémmel tudott beszélni, aki elmondta, hogy kommunista érzelműek vagyunk. Ezután a pártszervezőnő mindkettőnket felvett a listájára. És mivel én szervezett munkás voltam, engem hurcoltak el a csendőrök. A miskolci rendőrség pedig az állami és társadalmi rend felforgatására irányuló bűncselekmény gyanúja miatt eljárást indított ellenem. Elegendő bizonyíték híján szabadon engedtek, de az úgynevezett *„fekete könyvben"* mint kommunistát tartottak nyilván. Az egyik kiadásban a 196., a másikban a 203. oldalon szerepel a nevem. Természetesen az idézett nyilvántartásról akkor nem tudhattam, viszont a csendőri ellenőrzést időközönként tapasztaltam.

Ez időben ismertem fel, hogy a Horthy-rendszer igazságszolgáltatása és óriási elhárító gépezete a spiclik, csendőrök, rendőrök, ravasz kopók és bírók serege. De tapasztaltam mást is. Amikor kiderült, hogy szakszervezeti könyvem a nyomozó szerveknél kézen-közön eltűnt, annak visszaszerzéséért folytatott próbálkozásaimat semmiféle hatóság vagy szervezet nem támogatta. No de ez már a testvérharc szomorú időszakára tartozik, melynek bővebb kifejtését nem tartom érdemesnek.

A 100% MISKOLCON

Mint ismeretes, 1927 augusztusában jelent meg a KMP *100%* című, legális elméleti folyóirata. Ennek egyik példányát Alpár (Altmann) Mihály fedezte fel egy miskolci trafikban.

Alpár egy évvel volt idősebb nálam, szintén Hejőcsabán lakott, Miskolcon mint szabósegéd dolgozott, s odahaza is vál-

lalt munkát. Politikai kapcsolatunk 1927-ben kezdődött, amikor előzetes letartóztatásom után szabadlábra helyeztek.

Alpár nyomban felismerte a legális folyóirat jelentőségét s azt, hogy milyen nagy segítséget adhat majd a szakszervezeti ellenzék munkájához és az illegális kommunista mozgalom előkészítéséhez, kiépítéséhez. Ő lett a *100*% első miskolci terjesztője, s ő adta az én kezembe is, néhány héttel a miskolci politikai osztályról való kiszabadulásom után.

– Nézd csak, Mihály – köszöntött be hozzánk egy este –, mit hoztam neked olvasni!

Majd átnyújtotta a folyóiratot, és elmondta, hogy véletlenül jutott hozzá. De másnap hiába akarta rábeszélni a trafikost egy nagyobb tétel megrendelésére, az nem vállalta a kockázatot, mivel a rendőrség az egyetlen példány eladása miatt is a trafikengedély megvonatásával fenyegetőzött.

Ezután Alpár másodmagával ment a *100*% Ó utcai szerkesztőségébe – ahol Tamás Aladár, a lap szerkesztője is lakott –, és saját címére rendelte meg a folyóiratot.

A hejőcsabai csendőrök azonban meg akarták szolgálni a kakastollas kalapot; három-négy szám megérkezése után lecsaptak a küldeményre, elkobozták, majd megjelentek Alpár lakásán, az ott talált példányokat is lefoglalták, és az őrsre vitték. Ám valamilyen felsőbb szerv – ki tudja, milyen szándékkal – kioktatta a csendőröket arról, hogy engedélyezték a folyóiratot (amely évente csak tízszer jelent meg). Ezután Alpár visszakapta az elkobzott példányokat. Sőt, úgy emlékszem, hogy később egyes miskolci árusoknál (például a Ballaféle könyvkereskedésben) esetenként kapható volt egy-egy példány, egészen a folyóirat megszűnéséig, 1930-ig.

Terjesztését óvatosan végeztük. Én bevittem a gyárba (akkor még az Ógyárban, a régi lövegműhelyben dolgoztunk) egy nálam idősebb, nagyon derék szervezett munkás, Kafka Lajos marós részére, aki eszperantóul is jól beszélt és tanított. Másoknak csak később mertem odaadni, mert az időben még erős

volt a kereszténységszocialista szakszervezet befolyása. Sok volt a besúgó!

A *100*% Miskolcon is elősegítette a párttagok elméleti fejlődését, habár a vasgyári munkásság körében nem sikerült jelentős mértékben elterjeszteni. Az Újgyár megindulása után (ekkor már a folyóirat nem jelent meg) elővettem az eldugott példányokat, és felhasználtuk azokat a káderek nevelésére.

1930 nyarán került sor az illegális sejtszervezet megalakítására. Egy napon Alpár Mihály üzent, találkozóra hívott a hejőcsabai Egri út melletti szőlőbe. Tájékozódni akart az újgyári munkásság politikai hangulatáról. Helyzetjellemzésemet pesszimistának találta. – Értesülésem szerint – mondotta – az egész vasgyár készen áll a harcra, ágyú, lőszer is van.

Megkérdeztem, kitől szerezte értesüléseit, s amikor megnevezte az illetőt, nyíltan megmondtam: nem bízom annak az embernek az ítélőképességében!

– Ha nem lennél olyan pesszimista – válaszolta –, vezető lehetnél a mozgalomban.

Meglepődtem Alpár szavain, majd rövid gondolkodás után kijelentettem, hogy nem tartom magam alkalmasnak erre a megbízatásra, másrészt 1927-es letartóztatásom óta a politikai rendőrség előtt „fekete" vagyok, a hejőcsabai csendőrség állandóan szemmel tart, az én szerepeltetésem esetleg az egész mozgalmat lebuktathatná. Alpár nem haragudott meg rám, de nem is kapacitált tovább.

A mozgalmi kapcsolat nem szűnt meg közöttünk, továbbra is kaptam az illegális sajtót, esetenként politikailag tájékoztatott, de az akciójukban közvetlenül nem vettem részt.

E sorok írásakor tudtam meg Alpár Mihálytól, hogy a fővárosi elvtársak miként vélekedtek akkoriban rólam: azért, mert valaki egyszer nem fogad el vezető vagy más megbízatást – mondták –, később még vállalhat. Csak foglalkozni kell vele!

Arról is most értesültem, hogy 1930-ban a párt a vasgyár-

ra mint nagyüzemre akart orientálódni. És mivel én az Újgyárban nem láttam lehetőséget üzemi sejt megalakítására, a sejtszervezetet a vasgyáron kívül, Miskolcon hozták létre. Ennek vezetője – az 1930. október végén bekövetkezett nagy lebukásig – Alpár Mihály volt, kerületi titkári minőségben . . .

Néhány hét múlva, amikor újra találkoztunk, Alpár arra kért, nevezzek meg olyan valakit, aki bátor és jól tud célba dobni. Csodálkozva néztem rá.

– Arról van szó, Mihály – magyarázta –, hogy Kassák Lajos a szociáldemokraták meghívására előadást fog tartani a Korona moziban. Feltehetően ez alkalommal szidni fogja a kommunistákat. A sértegetést viszont meg kell torolnunk. Én majd a karzaton foglalok helyet, és jelt adok a dobásra . . .

Rövid időn belül találtam is megfelelő embert; Nagy József újgyári géplakatos vállalta a feladatot. Alpár megbeszélte vele az akció lebonyolítását, melynek szükségessége az akkor dúló testvérharcban természetesnek látszott.

Eljött az előadás napja. Mivel abban az időben műszakom volt, Lujzát küldtem el, s ő meg is jelent ott kisfiúnkkal a karján. Minden úgy történt, ahogy Alpár elképzelte. Az író szidta a kommunistákat, Mihály megadta a jelt, s a tojás célba talált. Nem maradt el a botrány sem. A rendőrök karon ragadták Nagy Jóskát, majd Kassák hozzálépett és arcul ütötte. Zűrzavar keletkezett; emiatt az előkészített röpcédulázás is csak részben sikerült.

A rendőrtisztek kajánul dörzsölték a kezüket, hiszen egy lakatos dobott tojást egy volt lakatosra, aki arra pofonnal válaszolt.

Nagy Józsefet a kihallgatás után elengedték, Lujzát pedig egy rendőrtiszt leszidta, amiért kisgyermekkel ilyen előadásra ment. (Itt jegyzem meg, hogy Nagyot én csak erre az egy akcióra javasoltam!)

Ez év október 27-én bukott le az Alpár Mihály által vezetett, akkoriban legjelentősebb illegális szervezet, melynek 18

tagját – szinte egy időben – letartóztatták. Ez a létszám legalább négy sejtet jelentett, pedig a sejtrendszernek éppen az volt az előnye, hogy lebukás esetén csak annak a nevét verhették ki az emberből, akit ismert. Az aránylag nagyméretű letartóztatás arra engedett következtetni, hogy egyes sejteken belül spiclik működhettek. Alpár mai véleménye szerint az árulást az illegális mozgalmon kívül állók követhették el.

Emlékezetem szerint Alpárék lebukása – melyet a miskolci újságok a rendőrség nagy bravúrjaként ismertettek – az Újgyárban nem váltotta ki a megérdemelt figyelmet. Ugyanis nem volt köztük egyetlen vasgyári munkás sem. Annál élénkebben reagáltak a még Alpár által kiépített második vonal alig két hét múlva bekövetkezett felgöngyölítésére. Ennek a csoportnak a vezetője a Kassák elleni akcióban szereplő Nagy József újgyári munkás volt, akit a műhelyben és a szakszervezetben is jól ismertek.

A második vonal jól előkészített szervezet volt azzal a feladattal, hogy az első vonal lebukása esetén lépjen akcióba. Kezdetben sikerült is megzavarni a rendőrséget, mert miközben Alpárékat vallatták, újabb röpcédulázásról, festésről érkeztek jelentések. Tehát a második vonal jól működött. Sajnos, egy eldobott cégjelzéses festékes papírzacskó nyomra vezette a rendőrséget. Meg sem száradhattak az „Éljen a Szovjetunió!" jelszavak, a rendőrség máris letartóztatta a csoport vezetőjét és tagjait. Ilyen volt az illegális harc! Látszólag kis hiba, egy papírzacskó eldobása is végzetes lehetett.

A debreceni törvényszék mintegy 40 évet kitevő kisebb-nagyobb börtönbüntetést szabott ki a 21 elítélt számára. Ezen belül Alpár Mihályt nyolc-, Mayer Tibort hét-, Kaunitz Bélát négyévi fegyházra ítélte. A felsőbb bíróságok némileg módosították az ítéleteket.

1930-ban nagy esemény volt Diósgyőrött az Újgyár megindítása. Írásomban nem lehet célom e gyár történetének ismertetése, csupán arra szeretnék visszaemlékezni, hogy üzemeltetése milyen hatással volt a Miskolcon és környékén lakó munkásság gazdasági és politikai életére.

Az Újgyárat az akkori időkben – országos szinten is – a legmodernebb, legjelentősebb hadiüzemnek tekintették. Nagyméretű, napfényes épületei, hatalmas mozgó darukkal, modern gépekkel, mosdóval és angol vécével ellátott műhelyei vonzották a miskolci gyárak munkásait. Sőt vonzköre később kiterjedt távolabbi területekre is. (Még Mezőkövesdről is bejártak dolgozni.)

A Hercz-gépgyárból is sokan eljöttek az Újgyárba, pedig – bármily furcsán hangzik is – a gyáros valósággal kérlelte őket, hogy ne hagyják el üzemét. Számosan átjöttek a Fried-gépgyárból és más üzemekből is. Túlzás nélkül állíthatom, hogy szerencsésnek érezte magát az a dolgozó, aki e gyárba bekerülhetett. A lényegesen kulturáltabb munkakörülmények és nem utolsósorban a más üzemekhez mérten magasabb kereset, a biztos nyugdíj szinte elégedettséget váltott ki az ott dolgozók többségében.

Az Újgyár törzsgárdáját az Ógyárban működő régi lövegüzem munkásságából és műszaki vezetőiből alakították ki. Ebben az üzemben dolgoztam én is hat esztendeig. Ezeket az éveket (1924–1926) a négy-öt napos munkahét, az ezzel járó keresetcsökkenés és a munkáselbocsátások jellemezték . . .

Hosszabb idő telt el, amíg a régi és új ágyúgyártók összerázódtak és szakmailag is bedolgozták magukat. Az új emberek politikai tájékozódása legfeljebb abban nyilvánult meg, hogy beléptek a szakszervezetbe, az illegális mozgalom mint lehetőség még csak fel sem merült. A tiszta, viszonylag jól berende-

zett munkahelyek, a magasabb bérek akkoriban nem keltettek szélsőséges gondolatokat a munkások zömében.

Sőt, a háborús konjunktúrából ránk eső „morzsácskák" a munkásság számottevő részénél visszahúzó hatást váltottak ki (csak a háború alatt jött létre jelentős fordulat).

Nagy József letartóztatása után észrevettem, hogy a művezetők már kevésbé nézték el, ha egymással beszélgettünk, bizonyára utasítást kaptak a csoportosulások megakadályozására. Idegen emberek járkáltak a műhelyben, akik feltehetően az iránt szimatoltak, hogy kik álltak Nagy Józseffel kapcsolatban. Akadt olyan keresztényszocialista munkás is, aki nem titkolt gúnnyal kérdezte tőlem: „No mi az, elvitték a barátját?"

Mindezek ellenére lassan kialakítottam egy szélsőbaloldali csoportot Detvay Gyula, Grósz Károly és Lenkei Béla munkástársaimmal. Detvay és Grósz marósként, Lenkei vaseszergályosként dolgozott ugyanabban az üzemben, mint én.

Detvay Gyula – a már említett Detvay István öccse – négy évvel volt idősebb nálam, 1919-ben már az ifjúsági szervezetben dolgozott, majd a kommün leverése után a szakszervezetben és a Szociáldemokrata Pártban tevékenykedett, és eljutott a szélsőbaloldali magatartásig – a kommunista ideológiáig. A kissé halk szavú munkás szilárdan kitartott világnézete mellett.

Grósz Károly 1930-ban került kapcsolatba az Alpár Mihály által szervezett mozgalom második vonalával, melynek vezetője – mint már említettem – Nagy József újgyári lakatos volt. Amikor a rendőrség ezt a vonalat is felgöngyölítette, Grósz ellen is eljárást indítottak azon a címen, hogy Nagy Józseffel kapcsolatban állt. Grósz szinte ugyanazt az utat járta végig, amit én 1927-ben. Megismerkedett a házkutatás megalázó izgalmaival, a hírhedt Polgár Károly vallatási módszerével, a miskolci városháza pincefogdájával stb. Végül Debrecenbe

hurcolták, hetekig ott tartották, majd rendőrségi felügyelet alá helyezték.

Lenkei Béla vasesztergályos jóval idősebb volt nálam. Már fiatal korában megjárta a kommün bukása után Miskolcon működő fehérterrorista Szin főhadnagy kínzókamráit. Az Újgyárban kiváló képességű szakemberként ismerték és becsülték. Mint a legjobban kereső munkások egyike már vezetékes rádióval rendelkezett, és állandóan tájékoztatott bennünket a moszkvai rádió adásairól. Kiváló propagandista volt.

Ez időben vontam be csoportunkba Nagy Károly egyetemes marást, aki vöröskatona volt 1919-ben. Csendes természetű, de kommunista meggyőződésében tántoríthatatlan munkásnak ismertük. (A felszabadulás után mint kerületi rendőrkapitány tevékenykedett.)

Hozzánk tartozott Libertényi Lajos marós is, aki a negyvenes években több akciónkban részt vett. Ma is őrzi MOKAN-igazolványát.

Így jött létre a harmincas évek első felében az Újgyár megmunkáló műhelyében egy kommunista nézeteket valló csoport. Megbeszéltük és értékeltük a fontosabb politikai, gazdasági eseményeket, óvatosan terjesztettük kommunista nézeteinket, de akciókat még nem szerveztünk. Nem kívánom e kis csoport további fejlődését részletesebben ismertetni, csupán megjegyzem, hogy amikor évek múlva Barbaival összevontuk az erőket, már jóval szélesebb körű kapcsolattal rendelkeztünk.

HÁZAT ÉPÍTEK

Amíg én a kommunizmussal ismerkedtem, szalmatetős házunkat ugyancsak megviselte az idő. A zsúptető elrothadt, az eső becsorgott a szobába. Egy-egy kiadós eső alkalmával összes nagyobb edényünket kiraktuk a csepegő víz felfogására, Lujza pedig nemegyszer esernyőt tartott kisfiúnk ágya fölé.

Helyzetünk egyre veszélyesebbé vált. Először megdőlt a szobánk hátsó fala. Még azon a nyáron vetettem vagy 500 darab vályogot, s amikor megszáradt, másik falat emeltem a már megdőlt falrész elé.

Néhány hónap múlva egyik éjjel nagy robajra riadtunk fel – a régi fal a szomszéd udvarára zuhant. Ott lakott egy hitbuzgó nénike, aki már több ízben hangoztatta, „hogy az a magasságos" ... előbb-utóbb ránk fogja rogyasztani a tetőt, amiért istentagadók vagyunk. Hát azért ezt mégsem várhattuk meg!

Elkezdtük a tervezgetést. Azzal már eleve tisztában voltunk, hogy bérelt lakásba nemigen költözhetünk. Ugyanis községünkben – és nyilván más helyeken is – minden „tisztességes" háziúr szégyellte, ha a portájára csendőrök jártak. Márpedig engem elég gyakran meglátogattak. Másrészt azt is figyelembe kellett vennem, hogy a háziúr közvetlenül ellenőrizheti lakóját, különösen ha arra hatósági biztatást is kap.

Érthető tehát, hogy mindenáron meg akartam tartani függetlenségemet, és biztosítani, hogy ha valami történik velem, családom legalább saját otthonnal rendelkezzen. Minthogy abban az időben a kormányzatnak nem volt arra gondja, hogy fiatal házasok részére házat építsen, kénytelen voltam saját erőmből hozzáfogni.

Először az anyagot kellett előteremteni. E célra minden nyáron vetettem 1000–1500 darab vályogot, vagyis sárból készítettem „téglát". Összehordtam az udvaron 1–2 köbméter frissen kitermelt földet, amit apró szalmával vagy törekkel megszórtam, majd meglocsoltam. Ezután a földet és a töreket addig kevertük és tapostuk, amíg olyan nem lett, mint a kidagasztott tészta.

Először Lujza állt be mellém a sártészta gyúrásába, majd egyszer csak azt vettem észre, hogy kisfiam is ott küszködik a sártengerben anyaszült meztelen. Miközben nagy igyekezettel taposta a sarat, hasig is el-elsüllyedt az anyagban. Nem lehe-

tett rábírni, hogy abbahagyja ... Amikor a sár elkészült, vályogvető formába gyömöszöltük, majd szép sorjában az udvarra kiraktuk, s amikor megszáradt, egymásra raktuk.

A vályogvetést négy egymást követő nyáron megismételtük, amíg elkészült a szükséges 6000 darab. Közben 2000 téglát és tetőanyagot is vásároltunk több részletben. Az összes anyag előteremtése mintegy hat évig tartott.

Közben a Szirma felé portyázó csendőrök is be-bejöttek a portára, és szemlátomást másképpen viselkedtek, mint az előző években. Nyilván arra gondoltak, hogy nemigen kezd kommunista szervezkedésbe az olyan ember, aki házépítésre készül.

Még ma is derűsen gondolok vissza arra a jelenetre, amikor egyik alkalommal éppen vályogvetés közben „tisztelték" meg a házunkat. Éppen a sarat tapostuk.

– Úgy látom – kezdte az őrmester –, végre megjött az esze.

– Igenis, őrmester úr – válaszoltam lihegve. Természetesen ezt mindketten másképpen értelmeztük.

– Tudja, öcsém – folytatta a kioktatást –, az ilyen szegény embernek, mint maga, ne a kommunizmuson járjon az esze, hanem a házát tartsa rendben!

– Amint látja, őrmester úr – válaszoltam –, éppen azon fáradozunk.

– Helyes, helyes – szólt elégedetten, és eltávoztak.

Bezzeg, ha az őrmester úr beláthatott volna a már összerakott és betetőzött vályogoszlopok közé, menten megütötte volna a guta. Ugyanis a vályogsorok között egy kívülről nem látható űrben *100*%-okat, Alpár Mihálytól kapott illegális sajtótermékeket, *Társadalmi Szemlé*ket tároltam. Csak két vályogot kellett kiemelnem az egyik soron, máris hozzáférhettem a rejtett anyaghoz.

Így építkeztem, miközben Hejőcsabán, Görömbölyön káderekket neveltem és magamat is képeztem a későbbi harcokra.

1934 augusztusában a magyar nép életére is kiható nagy események zajlottak le. Meghalt Hindenburg köztársasági elnök, és utódja Hitler kancellár lett, tehát mind a törvényhozó, mind a végrehajtó hatalom az ő kezébe került. Ez volt akkoriban a fő téma a műhelyben is. Vita közben jöttek értem a csendőrök egy augusztusi este.

Délutáni műszakon dolgoztunk, éppen befejeztük az uzsonnaidőt, amikor a főkapuhoz hívattak. Nagy meglepetésemre két csendőr várt rám, akik azonnal a közeli gyári csendőrőrsre kísértek, majd különböző telefonálgatások után közölték velem, hogy elő kell vezetniök Szerencsre. Egy csendőr elment a gyárba az utcai ruhámért, és elindultunk. A csendőrök nem voltak durvák hozzám, de figyelmeztettek, hogy ha szökni próbálok, lepuffantanak. Gyalog kísértek végig a mintegy 8–10 kilométeres úton a Tiszai pályaudvarig.

Ott beszálltunk egy vasúti kocsiba, melynek szemközti sarkában két csendőr között egy férfi ült; arca ismerősnek tűnt. (Csak később tudtam meg, hogy útitársam Róth József miskolci fogtechnikus volt, aki 1930-ban az Alpár-csoporttal bukott le és büntetését már leülte.) Éjfél felé értünk Szerencsre. A csendőrlaktanyában már nagy sürgés-forgás volt. Leültettek egy székre, és egy felfegyverzett csendőrt állítottak mögém.

Lujza azon az éjszakán hiába várta hazatérésemet. Másnap Bojkó József barátom egy volt csendőrből lett kapustól megtudta és közölte feleségemmel, hogy a csendőrök valahová elvittek. (Bojkóval együtt inaskodtunk a Hercz-gépgyárban, ahonnan ő is az Újgyárba került. Őt nevezték ki 1948-ban Miskolc első munkáskáder főjegyzőjévé, majd vb-titkárrá választották, később pedig Kazincbarcika első vb-elnöke lett.)

Szerencsen a csendőrnyomozók az ismert módon foglalkoztak velem. Kaptam elég „kóstolót". Étlen-szomjan tartottak napokig. Kiállítottak a tűző napra a csendőrkonyha elé, ahol jó

ételszagok terjengtek. Az udvar másik részén egy magas termetű csendőrbriganti ütlegelés közben vallatott egy nőt. Felismertem: Lukács Júlia volt, akivel 1927-ben a miskolci rendőrségen szembesítettek. Odacitálták Hejőcsabáról a feleségemet, őt is faggatták ... Végül az utolsó este egy csendőrtiszt hallgatott ki, majd másnap elengedtek azzal, hogy jelentkeznem kell a hejőcsabai és a vasgyári csendőrségen.

Amikor a másnapi jelentkezés után a művezetői irodából kijöttem, néhány munkatársam körülfogott, Nagy Károly és Libertényi Lajos pedig átnyújtott egy szegfűcsokrot. Ez a műhely közepén lezajlott akció nyílt kiállást jelentett, ami természetesen nemcsak személyemnek szólt. Jólesett a szolidaritás, bár ránk irányította a spiclik figyelmét ...

E könyv írásakor a Párttörténeti Intézetben tanulmányozhattam Lukács Júlia 1934-es lebukásának bírósági anyagát, és a vádiratból megtudtam, hogy 1934 július–augusztusában újból Borsod megyében tevékenykedett. Szerencsen egy csendőr ellenőrző szolgálat közben igazoltatta, és elfogta. Őt vádolták az „Éljen a proletárdiktatúra" feliratú röpcédulák Szerencs környéki terjesztésével. A debreceni törvényszék hathónapi fogházra és háromévi hivatalvesztésre ítélte.

Az iratokból az is kitűnik, hogy miért kerültem ismét a csendőrség kezére: „Ez üggyel kapcsolatban Róth József, 1909, nős, izraelita fogtechnikus, Miskolc ... és Fekete Mihály, 1906, nős, rk. géplakatos, Hejőcsaba, Szirma út kérdeztettek ki, mivel a nevezettekre az 1. gyanúsított mint kommunista mozgalmi emberekre hivatkozott, akikkel kapcsolatban van.

A nevezettek kérdőre vonását indokolta továbbá az is, hogy ellenük állam- és társadalmi rend felforgatására irányuló bűncselekmény miatt már eljárás, illetve büntetés kiszabva volt."

„Fekete Mihály és Róth Józsefre vonatkozólag az 1. alatti gyanúsított által előadott terhelő adatokat a nevezett vissza-

vonta, így azokat az őrs járőre tisztázás után elbocsátotta." (PI. 752. f. 1934-b. 3703.)

A vádiratból idézett szöveg elbagatellizálja a Róth Józsefre és rám vonatkozó csendőrségi eljárásokat. Szerintük mi csak „kikérdeztettünk", majd az őrs járőre csak úgy simán elbocsátott bennünket.

Mindkét letartóztatásom igen tanulságos volt számomra. Némileg megismerkedtem a politikai rendőrség és a csendőrség módszereivel s azok kijátszásának lehetőségeivel. Ezek az ismeretek óvtak meg a későbbi harcok idején a konspirációs és egyéb hibák elkövetésétől.

BARBAI FERENC

A harmincas évek második felében ismerkedtem meg Barbai Ferenccel, aki később a Miskolc–Diósgyőr területén kialakult ellenállási mozgalom kimagasló alakja lett. 1935-ben került az Újgyárba, egy ideig esztergapadon dolgozott. Talán emiatt – az egyébként is sok ember között – csak később, évek múlva találtunk egymásra. Ez időben egy nagy, egyetemes marógépen dolgoztam, Barbai pedig fogaskerék-marós volt a közeli fogazóműhelyben. Egy műszakon dolgoztunk, naponta beszélgettünk, és lassan baráti, elvtársi kapcsolat jött létre közöttünk. Elmondtuk egymásnak a mozgalomban szerzett tapasztalatainkat. Érdeklődési körünk szinte azonos volt. Mindkettőnket vonzott a munkásmozgalom, és szerettük a szakmánkat. Akkor már ismert szakember voltam, elsajátítottam az egyetemes marózás terén szükséges számításokat is. Olyan kiváló idős szakemberektől tanultam, mint Tisser István és Koncz József. Az utóbbi később művezető lett, a jó öreg Tisser pedig évtizedeken át a munkások óráját is javítgatta nagy szakértelemmel. Mindkettőjüket nagyon becsültem, talán azért is adták át olyan szívesen a szakmai fogásokat, számításokat.

Barbai a debreceni fa- és fémipari iskolában tanult. Az ő segítségével ismerkedtem meg a műszaki számítások még fejlettebb módszereivel. Vele tanulgattam németül, és tőle tanultam meg a marxista dialektika alapismereteit is. Azonban a nagy klasszikusok, kedves íróim: Anatole France, Victor Hugo, Zola, Voltaire, Madách stb. ismeretében nem maradtam le mögötte. Nagyszerűen képzett, olvasott, művelt ember volt. Nem ismertem sem előtte, sem azóta nála műveltebb munkást. Pártszervezési kérdésekben, illegális gyakorlati munkában viszont nekem volt több tapasztalatom. De ezekről csak később esett szó közöttünk. Akkor mondta el, hogy jó barátságban van Debrecenben egy Balogh Elemér nevű értelmiségivel, aki jól ismeri az elméleti kérdéseket, és gyakran elbeszélgetnek ezekről a problémákról. Azt, hogy egy sejtben voltak, természetesen sohasem említette, mint ahogy én sem ismertettem vele a hejőcsabai, görömbölyi „sejthez" tartozók neveit.

A háború kitörése előtt néhány nappal a hejőcsabai temető előtt találkoztam Alpár Mihállyal, aki 1937-ben szabadult ki a debreceni fogházból. Beszélgetésünk során tájékoztatott a nemzetközi helyzetről. Ez alkalommal – szokásával ellentétben – nagyon komor volt, bizalmasan közölte velem, hogy Hitlerék napokon belül megtámadhatják a Szovjetuniót. Megdöbbenve hallgattam a lesújtó hírt, majd megkérdeztem, honnan vette értesülését. Ne kérdezd – mondotta –, sajnos a hír valószínűnek látszik. Legyetek óvatosak!

Mint később megtudtam, aznap egy Bükk hegységi „kiránduláson" vett részt budapesti turistákkal, akik nyugati lapokban olvasták, hogy a német hadosztályok már felvonultak a keleti határokon . . .

Alpár közlését csak Barbainak mondtam el. Ő is megdöbbent. Ezután arról elmélkedtünk, hogy ha a hír igaznak bizonyul, milyen hatással lesz életünkre, a mozgalomra . . . Ekkor léptem be újra a szakszervezetbe, olyan időszakban, amikor

az egyre fokozódó terror miatt a taglétszám erősen csökkenőben volt.

Amikor a háború kitört, az első napokban még azt hittem, rövidesen vége is lesz, a Szovjetunió hamar győzni fog. A bekövetkező események azonban azt mutatták, hogy még igen nehéz idők jönnek. A háború első két évében a szakszervezeti mozgalom tovább hanyatlott, sokakat megrémített a terror, másokat a hazug propaganda, megint másokat a háborús konjunktúra révén megnövekedett kereset tántorított el.

Ebben az időben kezdtem foglalkozni egy határozottabb szervezeti forma kialakításával. Erre ugyan senki sem adott megbízást, úgy gondoltam azonban, hogy felső utasítás nélkül is jogom van kommunista szervezkedésre olyan körülmények között, amikor megszakadt a kapcsolat a párttal. A moszkvai rádió, a Kossuth rádió felhívásai is felbátorítottak arra, hogy a szervezkedést – akár egyedül is – elkezdjem.

De hamar társra találtam. Ugyanis, amikor Barbaival közöltem elképzeléseimet, kiderült, hogy ő is hasonló gondolatokkal foglalkozik, sőt már kapcsolatban állt néhány kommunista érzelmű munkással. Mint már említettem, Barbai az Újgyárban esztergályosként kezdte működését. Orosz Kálmán volt a váltója, aki szintén gépipari szakiskolát végzett. Talán azért is alakult ki közöttük a baráti és politikai együttműködés. Orosz ekkor már rendelkezett bizonyos elméleti felkészültséggel, és kapcsolata volt néhány baloldali munkással is. Ez idő tájt kerültek kapcsolatba Barbaival id. Szaladnya Ferenc, Kecskés Ferenc és Bánhegyi Béla is.

A kommunista mozgalom tehát 1941–1942-ben kezdett határozottabb formát ölteni a diósgyőri Újgyárban, mégpedig a velem kapcsolatban levő és Barbai körül csoportosuló munkások összefogásának eredményeként. De erről még részletesebben kell szólnom!

A mi „sejtünk" nem volt azonos felépítésű a húszas és harmincas években Miskolcon is működő kommunista sejtekkel, amelyek az akkori politikai viszonyok között a Kommunista Párt első vonalát alkották. Akik ezekben a harci csoportokban tevékenykedtek, lényegében az osztályháború lövészárkaiban harcoltak, miközben rendszerint elestek vagy az ellenség fogságába kerültek. A sejteket a szigorú konspiráció ellenére is legtöbb esetben felgöngyölítették. Tudták ezt a részt vevők is, mégis vállalták . . .

A negyvenes évek elején, amikor az antifasiszta tömegmozgalom megteremtése került napirendre, a zárt sejtrendszer már nem biztosíthatott megfelelő tömegkapcsolatot. Barbaival együtt az új követelményeknek megfelelő, nagyobb létszámú kommunista csoportosulás létrehozására törekedtünk. Mint említettem, mindketten kapcsolatban álltunk baloldali munkásokkal, ezenkívül rendelkeztünk bizonyos tapasztalatokkal is. Barbai a debreceni értelmiségiektől szerzett ismereteket, az én tarsolyomban pedig ott volt a kétszeri letartóztatásom minden tapasztalata és nem utolsósorban az Alpár Mihály által létrehozott nagyméretű illegális szervezkedés felgöngyölítésének tanulsága.

Elmondtam Barbainak többek között, hogy a csendőrök, a csendőrnyomozók és a detektívek milyen ádáz dühvel kutatnak a kommunista sejtek után, és jaj annak, akire az abban való részvételt rábizonyítják. Erről folyt a vallatás mindkét letartóztatásom alkalmával.

Végül is megállapodtunk abban, hogy mozgalmi kapcsolatunk olyan lesz, mintha egy sejtben lennénk, de a sejtrendszer szervezeti kötöttsége (sejttitkár, sejtgyűlés stb.) nélkül. A sejt szót még egymás között, családunk előtt sem használjuk, mert egy elszólás is lebukáshoz vezethet. Ugyanakkor összefogá-

sunknak, kapcsolatunknak a sejt funkcióját kell betöltenie, helyettesítenie.

Ezután körünkbe vontuk id. Szaladnya Ferencet, akiről tudtuk, hogy tevékeny tagja volt a kassai kommunista pártszervezetnek. Az 50 év körüli, jó megjelenésű Szaladnyából csak úgy áradt az optimizmus. A megmunkálóban dolgozott mint esztergályos; kissé hangos beszédű volt, emiatt egyesek nemigen kedvelték, de Barbai és én jól megfértünk vele. Ő hozta „sejtünkbe" a kassai pártszervezet módszereit.

Nem volt köztünk vezér, egyikünk sem tartotta magát a mozgalom „lelkének", sem a legképzettebb marxistának. Ekkor még mentesek voltunk a személyi kultuszos gondolkodástól. Nem tartottunk sejtgyűlést, pártéletünk jelentős része az esztergapadok, marógépek, satupadok, edzőkemencék mellett zajlott le.

Ezen a terepen a spiclik szinte tehetetlenek voltak velünk szemben. Mert meg lehetett lepni egy sejtgyűlést, követhettek a kopók valakit az elvtársi találkozóig, de egy nagy műhely sűrűjében nehéz volt ráakadni a kommunistákra. Ha a csoport valamelyik tagja meglátogatta társát a munkahelyén, már előre tudta, hogy annak közeli szomszédja politikai szempontból veszélyes-e.

Általában olyan embereket igyekeztünk megnyerni, akiknek emberi magatartása vonzó, megnyerő volt, az emberekkel való foglalkozás során türelmes, szerény magatartást tanúsítottak, nem „kezelték" le az egyszerű napszámosembereket sem, ezért hatni is tudtak társaikra olyannyira, hogy ha kellett, azok követték őket veszélyes helyzetekben is, mindenféle alá- és fölérendelés vagy szabályzat megkötöttsége nélkül is.

A kommunista csoport tagjai nemigen tudták, legfeljebb csak egyesek sejtették, hogy mi hárman olyan „sejt"-félét alkotunk, s ők lényegében egy viszonylag szervezett, irányított tevékenység egyenrangú résztvevői. Mivel többen csak azt látták, hogy mindegyikünk köré bizonyos baloldali emberek cso-

portosulnak, ma is azt hiszik, hogy a kommunista mozgalom több, egymástól független csoportból állt össze. (Például Barbai-, Fekete-, Szaladnya-csoportról beszélnek.) Nem túlzás, ha azt állítom, hogy a lövegüzemi kommunista meggyőződésű munkások és műszakiak nagy részével kapcsolatban álltunk, de ez összességében egyetlen nagy csoport volt, melynek tevékenységét a csoport tagjaira, s azok véleményére támaszkodó „sejt" hangolta össze.

Ugyanakkor az emberekkel való érintkezés részben decentralizált maradt, mert mindhárman továbbra is elsősorban azokkal az elvtársakkal tartottuk a kapcsolatot, akikkel már korábban összeköttetésünk volt, s akik szintén kapcsolatban álltak három-négy emberrel. Így sikerült kialakítani az egy nyelven beszélő agitációt, amely e viszonylag nagy csoport minden tagjához eljutott, ugyanakkor az elvtársak véleményét, hangulatát állandóan ismertük.

Agitációnk hitelességét nagyban növelte, hogy ha például Kovács szaki az én véleményemet kérte valamilyen politikai vagy gazdasági kérdésben, majd utána elment Barbaihoz, Grósz Károlyhoz, Detvay Gyulához, Szaladnyához, Orosz Kálmánhoz vagy csoportunk más tagjához, tőlük is ugyanazt a választ kapta.

Természetesen meddő vitákat nem tartottunk. A fasizmus elleni kíméletlen harc szükségességét hangoztattuk, melyhez az általunk ismert marxista irodalom, a KMP illegális sajtóanyaga és a moszkvai adó nyújtotta az ideológiai alapot.

A csoport tagjai különféle utakon jutottak el a kommunista mozgalomhoz. Voltak, akik korábban kerültek kapcsolatba az illegális mozgalommal, mások Szlovákiából hozták magukkal meggyőződésüket. Például id. Galló János a kassai kommunista mozgalomban vett részt. Két fia, ifj. Galló János és Ferenc, apjukkal együtt erősítették az ellenállási mozgalmat.

Fehér Ferenc Erdélyből került az Újgyárba művezetőnek. Magas, jó megjelenésű ember volt, aki kitűnő kapcsolatot ala-

kított ki a baloldali munkásokkal, köztük Barbaival és velem is. Mint műszaki vezető, ahol csak tehette, védett és informált bennünket. Fiatalon, 47 éves korában hunyt el mint a néphadsereg mérnök vezérőrnagya.

Ez idő tájban csatlakozott hozzánk Pásztor Károly újgyári munkás, aki számos akciónkban részt vett. (A koreai háború idején phenjani követ volt). Később bevontuk a csoportunkba Turóczy László és Tóth László szereldei lakatosokat, akik szakmai és politikai fejlettségükkel már tekintélyt vívtak ki maguknak a munkások között.

A munkások egy részének korábban nem volt alkalma együttműködni az illegális párttal, de önképzés útján, a Kossuth rádió adásainak hatása alatt – és talán a mi hatásunkra is – kommunistákká váltak. Mi nem osztályoztuk az embereket, mert azzal összefogásunk alapelvét sértettük volna meg; a kommunista csoportban senkinek sem volt előjoga, rangja.

Hangsúlyoznom kell: Barbai, Szaladnya és én nem tartottuk magunkat vezetőknek. Ez akkor fel sem merült közöttünk, sőt a jövőnket illetően sem voltak ilyen ábrándjaink. Mi csak egy mozgékony, egységes irányítást akartunk létrehozni, ami részben sikerült is, de csak az egész csoport közreműködésével.

Végül szeretném kiemelni, hogy csoportunk szinte minden fontos akciónál méltó harcostársakat talált a baloldali szociáldemokratákban, s mint később kifejtem, egyformán reagáltunk az olaszok háborúból való kilépésére is.

A háború első éveiben nehezen ment a szervező munka, 1943-ra azután gyökeresen megváltozott a helyzet. A szakszervezet jobboldali vezetőinek kezéből mindinkább kicsúszott az irányítás. A Szovjetunió győzelmei a fronton, a növekvő nyomor idehaza, a hatalmas magyar vérveszteség fokozta a dolgozók elszántságát. Illegális kommunista csoportunk egyre inkább befolyásolta a munkások hangulatát. A csoport propagandistája Barbai volt, körülötte gyülekezett több mun-

kásfiatal, akiknek Jeszenszky (Molnár Erik) „Dialektiká"-ját és Sztálinnak – Botos Vince álnéven kiadott – „A dialektikus és történelmi materializmus alapjai"-t magyarázta.

A fiatalok közül különösen kitűnt Kopácsi Sándor, ez a nagyon bátor és derék ifjúmunkás. 1943. május 1-re virradó éjszaka az üzem falára két helyen öles betűkkel kifestette a „Világ proletárjai, egyesüljetek!" és egy harmadikon az „Éljen a felszabadító, dicső Vörös Hadsereg!" jelszót. A vörös betűkkel írt jelszavak igen nagy hatást gyakoroltak a dolgozókra és – persze más módon – a gyár uraira is. Reggelre csendőrök szállták meg a gyárat, keresték a tetteseket. A kémelhárító hatalmas összeget – 10 000 pengőt – ígért a nyomravezetőnek. A dologról csak két elvtárs tudott, akik a festéket adták Kopácsinak: Kolozsvári András és Jászói József. Mindkettő szervezett munkás volt, s becsülettel hallgatott.

A gyári nyilasok dühös ellenpropagandával válaszoltak: „Nem lesz többé 1919!", „Nem lesz többé gersli-korszak!" A nyilasoknak azonban kevés szavuk volt ekkor.

Kedvezően fejlődött agitációs munkánk a hejőcsabai vonaton is.

A „MOZGALMI VONAT"

A miskolci Tiszai pályaudvar és a vasgyár között közlekedő tehervonat a vasgyár nyersanyagellátását szolgálta, és a gyár termékeit juttatta el a vasút országos hálózatába. A tehervonatok a vasgyári műszaknak megfelelően vegyesvonattá alakultak át. Ez a művelet nem igényelt különös technikát vagy szervezést. Néhány kimustrált vasúti kocsit ráakasztottak a tehervonat végére, s már el is készült a „munkásvonat". Gyakran előfordult, hogy úgynevezett „marhavagonokat" soroltak be személyszállító kocsik helyett, ajtójukon az ismert felirattal: 40 ember, 6 ló.

Az első világháborús vagonok tehát még bevetésre kerültek, de azzal a változattal, hogy befogadóképességük „megnövekedett". Ugyanis a kocsi ajtaján olvasható szöveggel ellentétben, nemegyszer 60–70 ember is utazott benne álló helyzetben, hidegben, sötétben, összepréselődve.

Az ilyen vonatok egyetlen megállóhelye Hejőcsaba volt, ahol különösen a reggeli járatokra nagyon sokan felszálltak. Én is ezen a vonaton utaztam több mint 20 évig. Mások messzebbről (Görömböly, Szirma, Kistokaj, Sajópetri, Ónod) gyalogoltak a megállóhelyig. Mivel váróterem nem volt, az utasok a szabadban várták a vonatot, esőben, szélben.

A nyersanyagokkal és emberekkel megterhelt vonat lassan haladt a szakadatlanul emelkedő pályán a vasgyár felé. A korszerűtlen mozdonyok inkább vonszolták, mint vontatták a szerelvényt. Mintha a rajta utazó munkások nehéz sorsa is ránehezedett volna a kerekekre. Ritkán fordult elő, hogy pontosan érkeztünk munkahelyünkre.

Ezt a járatot egymás között „mozgalmi" vonatnak is neveztük. Egyrészt azért, mert lassan haladt és gyakran késett, mint a mozgalom, másrészt, mert egyaránt utaztak rajta munkások és faluról bejáró parasztok. (Az utóbbiak voltak többségben). Ez az összetétel a mozgalom szempontjából szerencsés volt. Utazás közben olyan kimondatlan munkás-paraszt szövetségféle kapcsolat alakult ki, amelyet a közös sors is elősegített. Azon a vonaton mindenki egyformán fagyoskodott, együtt gyalogoltunk esőben, sárban a végállomástól a gyári munkahelyig.

Az utazás nagyon alkalmas volt politikai agitációs munkára is. Rendszerint ketten-hárman kezdtük a beszélgetést, azután többen is bekapcsolódtak a vitába. Szándékosan úgy intéztük, hogy amíg egyikünk gúnyos vagy harcias modorban teregette ki a Horthy-rendszer, vagy a német–olasz fasizmus sötét, népellenes bűneit, a gyárban lezajlott bérjavítási komédiákat stb., a másik fél igyekezett „megmagyarázni" azokat. Természete-

sen a „védő" mindig alulmaradt a vitában, és az utasok nagy része nem is sejtette, hogy nem véletlen beszélgetésekről van szó. A vitatkozók nemegyszer kimerítették a kormányzósértés és az államellenes izgatás kritériumát is. Besúgó nem akadt az utasok között. Ha idegen vagy gyanús külsejű ember telepedett közénk, olyankor szunyókáltunk. Az ilyen napok „üresjáratnak" számítottak.

Ez az agitációs módszer – különösen a háború alatt – sokak számára elősegítette a helyes tájékozódást. Mivel abban az időben még kevés munkásnak volt világvevő rádiója, ily módon ismertettük az orosz és angol rádió közléseit is. A vonat utasai azután terjesztették érveinket a munkahelyükön, ami azért is fontos volt, mert a munkások abban az időben nemigen hagyhatták el munkahelyüket. Ezenkívül a vidéki dolgozók saját falujukban is hangadóvá váltak.

Az évek során e vonaton jelentős agitációs gárda alakult ki, melynek tagjai mind a Békepárt, mind a MOKAN-komité harcaiban derekas munkát végeztek. Ebben az antifasiszta tevékenységben kiemelkedően vettek részt emlékezetem szerint: Tirpák János, Cseh László, ifj. Kocsis János görömbölyi, Lenkei Béla, Tatár József alsó-miskolci, Fehér István, Jakó Pál, Csege András és Ignácz János hejőcsabai munkások. (Csaknem valamennyiükkel már a harmincas évek elejétől kapcsolatban álltam.)

Külön kiemelem Lenkei Bélát, aki rendkívüli előadókészségével szinte egy kabarészínész nívóján magyarázgatta, hogyan foglalták el a németek újabb „sündisznóállásukat".

1943 nyarán Darvas József népi író a vasgyári „Józerencse" dal- és önképzőkör rendezésében a munkások és parasztok kapcsolatáról tartott előadást. Az író úgy beszélt erről a fontos kérdésről, ahogy azt a munkásosztály és a szegényparasztság érdekei megkövetelték. Ezután a faluról bekerült parasztfiatalok elmondták, hogy a vasgyárban a munkások nem az író által vázolt módon bánnak velük, hanem lenézik, s ha

valamit rosszul csinálnak, „buta parasztnak" szidják őket és így tovább.

Amikor a vitáról tudomást szereztem, elmentem a szakszervezetbe, ahol Csacsovszky József titkárnál szóvá tettem, hogy nem értek egyet a felszólalók általánosító megállapításaival, annál is inkább, mert az Újgyárban nem tapasztaltam hasonló jelenségeket. Javasoltam, hogy a vezetőség tájékoztassa az írót a valóságos helyzetről.

Rövid megbeszélés után a vezetőség megkérte az éppen jelenlevő Rónai Sándort, a Szociáldemokrata Párt miskolci titkárát, hogy vállalja a levélírást. Nem tetszett nekem, hogy ezt a feladatot, a levélírást nem szakszervezeti vezetőre bízták, és attól tartottam, Rónainak nem lesz ideje a helyzet tanulmányozására. Ezenkívül arra gondoltam, jobb ha az írót egy munkás is tájékoztatja. Írtam hát Darvasnak, de levelemet Domonkos Mihály néven küldtem el, nehogy a szakszervezet vezetősége rossz néven vegye szándékomat.

Néhány nap múlva megérkezett a válasz, amelyben Darvas megígérte, hogy néhány észrevételemre majd a *Kis Újság* vasárnapi számában válaszol. (A cikk a *Kis Újság* 1943. július 4-i számában jelent meg.) Négyoldalas, szépen, kézzel írott levelében kifejtette a munkás-paraszt szövetség közelebbi és távolabbi céljait, a várható felmerülő nehézségeket.

Túlzás nélkül mondhatom, hogy Darvas József írása volt az első komoly, színvonalas eligazítás, amit ez idő tájban a munkás-paraszt szövetség szükségszerűségéről nyertem.

BÉRHARCOK

1943. március–júniusban az életszínvonal egyre romlott. A politikailag fejlettebb munkások világosan látták, hogy a közel két év óta dúló háború minden terhe a dolgozókra nehezedik. Ezt az igazságot hirdette a Kossuth adó, erre figyelmeztettek bennünket az asszonyok is, akik szinte havonta tapasztalták, hogy megint kevesebbet vásárolhattak, mint az előző keresetükből.

Ebben a helyzetben az új- és az ógyári munkások harci kedve szemlátomást nőtt. A kedvező politikai hangulatot szerettük volna 1943. június 10-re a béremelés jelszavával tüntetéssé fejleszteni. Jól tudtuk, hogy a Kernerék vezette szakszervezet keretei között ezt nem vihetjük végbe, ezért illegális csoportunk segítségével láttunk hozzá a dologhoz. A rendőrség azonban megszimatolta akciónkat.

Néhány évvel a felszabadulás után kezembe került a magyar királyi rendőrség diósgyőri kapitányának néhány fontos dokumentuma. Ezekből kiderül, hogy a Belügyminisztérium hogyan igyekezett fékezni, jobboldali szakszervezeti emberek segítségével megtörni a munkások szervezkedését. Dr. Móritz László diósgyőri rendőrkapitány-helyettes június 8-án így számolt be a belügyminiszternek:

„Bizalmas úton vett értesülés alapján tisztelettel az alábbiakat jelentem:

A diósgyőri D-gyári (ágyúgyár) munkások a folyó hó 10-én esedékes bérfizetéssel kapcsolatban a jelzett napra vagy pedig az ezt közvetlenül követő június hó 11-re, vagy 12-re megmozdulást terveznek avégből, hogy óra-

bérjavítást érjenek el mindazon munkások részére, akik ez ideig abban még nem részesültek . . .

Tisztelettel jelentem továbbá, hogy nemcsak a diósgyőri újgyári, hanem az ógyári (C-gyár) munkások körében is alacsony órabéreik és különösen az élelmiszereknek ezzel arányban nem álló drágasága miatt rendkívül nagy elkeseredés uralkodik . . . Nyíltan beszélik, hogy ha lehetetlen helyzetükön a folyó hó 10-én kifizetésre kerülő bérekben javítás nem lesz, elkeseredésük kirobbanását még gépfegyverrel sem lehet majd elfojtani.

A munkásság ezen tervezett mozgalmát megállapításom szerint nem a helybeli szakszervezetek vezetősége irányítja, bár az lehetséges, hogy a szakszervezeti élet adta a lehetőséget a mozgalom megszervezésére, de tény, hogy a mozgalom irányítása a szakszervezeti vezetőség tudta és tevékenysége nélkül folyik.

E tervezett megmozdulás – ha tényleg bekövetkezik – újból megerősíti azt a meggyőződésemet, hogy a munkásság körébe kommunista egyének férkőztek be, avagy az oda már régebben beférkőzött agitátorok most már erőteljes és következményében rendkívül veszélyes tevékenységbe kezdtek. A jól szervezett aknamunkát bizonyítja, hogy a mozgalmat elindító vagy elindítók kiléte megállapítható nem volt, s a munkásság a legnagyobb tartózkodást tanúsítja minden, a bújtogatók kipuhatolása iránt folytatott közvetett tapogatózással szemben is. Ha a mozgalom szakszervezetük vezetőségének tudtával és irányításával folyna, beszervezett b. egyéneim révén az egész mozgalomról a legrészletesebb tudomásom volna. De mint már fentebb jelentettem, ez nem így van.

Fenti meggyőződésemet, hogy ti. a munkásságnak bizonyos mértékig – főként a bér szempontjából – nagyon is indokolt kívánságait kommunista agitátorok szítják, mutatja még továbbá . . . az is, hogy a jelen körülmények

között teljességgel lehetetlen kívánságokat ébresztenek a munkásságban, mint aminők a 28 napi fizetéses szabadság és a vasárnapi munkaszünet . . ."

A fenti jelentés híven mutatja, hogyan dolgozott a rendőrség. A Szociáldemokrata Pártba és a szakszervezetbe beépített emberei révén kitűnően ismerte a helyzetet. Tudott, illetve sejtett valamit mozgalmunkról is, de ugyanakkor bízott a szakszervezet vezetőségében. A rendőrség és a gyárvezetőség tisztában volt azzal, hogy Kerner Antal elnök, Poprádi Pál alelnök és Csacsovszky József titkár nem híve a radikális akcióknak. Kisütötték tehát, hogy látványos külsőségek közepette csekély engedményeket tesznek, ily módon igyekeznek leszerelni a tüntetést. Bornemisza Béla, a MÁVAG vezérigazgatója fogadta a szakszervezet képviselőit, és megígérte, hogy az iparügyi miniszter elé terjeszti a diósgyőri munkások panaszát. Kernerék nagy hűhóval híresztelték a szakszervezet jelentős sikerét: június 19-én az iparügyi miniszter fogadja a diósgyőri munkásság küldötteit. A küldöttséget szociáldemokratákból, nyilasokból munkaközpontosokból és keresztényszocialistákból állították össze – s ezzel a látványos „munkásegységgel" sikerült elérni a tervezett tüntetés leszerelését.

A miniszter ezután valóban fogadta a küldötteket. Borbás Géza diósgyőri rendőrtanácsos 45–15/1943. biz. jelzésű jelentéséből kiderül, hogy a miniszter úr ígéretet tett a helyzet javítására. A rendőrség meg is fogalmazta a munkásküldöttség felhívását a diósgyőri dolgozókhoz, hogy Kerneréknek ne kelljen ezzel fáradozniok. Dokumentumok bizonyítják, amit akkor nem tudtunk, csak sejtettünk, hogy a miniszter elé járuló „munkásküldöttség" szájából a rendőrtanácsos beszél.

A felhívás többek között a következőket tartalmazza:

„A fenti értesítésekből a diósgyőri MÁVAG összmunkássága megnyugvással veheti tudomásul, hogy az iparügyi miniszter úr őnagyméltósága, valamint a MÁVAG vezérigazgatósága – a mai országos nehéz viszonyok kö-

zött – meleg jóindulattal, az adottságokhoz mérten támogató készséggel intézi a mi felmerült problémáinkat.

A miniszter úr őnagyméltósága elvárja a nyugodt termelőmunka folytatását. Mi arra kérünk benneteket, hogy hazánkhoz nehéz helyzetében hívek legyünk továbbra is, méltóak a MÁVAG derék munkásságának jó híréhez.

A munkásküldöttség minden egyes tagja munkástestvérhez illően, legjobb tudásához mérten végezte nehéz feladatát. Legyünk mindnyájan meggyőződve arról, hogy a fentiekből majd hamarosan kisarjadzik a MÁVAG munkásságának boldog, jobb jövője."

Amikor a műhely előcsarnokában kifüggesztett közleményt elolvastuk, nem éreztünk meghatottságot. Arcátlan cinizmusnak tekintettük a közlemény zárófejezetét, mely szerint „hamarosan kisarjadzik a MÁVAG munkásságának boldog, jobb jövője". (Természetesen sokan akadtak olyanok is, akik hitelt adtak az ígérgetésnek.)

Nem tartottuk megengedhetőnek azt sem, hogy a nyilasok is helyet kaptak a munkásküldöttségben. Hallottunk valamit a Kommunista Internacionálé VII. Világkongresszusán elhangzott Dimitrov-beszédről, melyben meghatározta az egységfrontra vonatkozó feladatokat. De úgy gondoltuk, a szervezett munkások akcióegységét semmiképp sem szabad a Nyilaskeresztes Pártra is kiterjeszteni, legfeljebb a keresztényszocialista szakszervezet és a Nemzeti Munkaközpont képviselőinek bevonásáig mentünk volna el. Helyeseltük tehát a baloldali szociáldemokrata Oszip István magatartását, aki nem vett részt a küldöttségben . . .

A Magyarországi Vas- és Fémmunkások Központi Szövetsége Diósgyőr-vasgyári csoportjának 1943. június 27-én megtartott tisztújító közgyűlésén is a bérrendezés volt az egyik fontos napirendi kérdés. Kabók Lajos központi titkár be is jelentette, hogy a hadfelszerelési üzemeknél 30%-os bérpótlékot adnak.

Ugyanakkor Peyer Károly beszédében elutasító célzásokat tett a baloldali akciók (például utcai tüntetések) ellen, s a háború érdekében több munkára, nagyobb áldozathozatalra buzdította a tagságot.

A közgyűlés újra beválasztotta a vezetőségbe a baloldali szociáldemokratákat, így Oszip Istvánt, Urbancsok Mihályt, Moravszky Antalt, Zafir Sándort, Szvoboda Józsefet stb. Ekkor lettem én is választmányi tag.

Ezek az elvtársak alig két hónap múlva velünk együtt kezdeményezői, illetve szervezői lettek a Peyer által megtagadott utcai tüntetésnél sokkal veszélyesebb hadiüzemi béketüntetésnek . . .

A diósgyőri munkások balratolódását tehát Peyer sem tudta megakadályozni.

A július 1-re beharangozott fizetésemelés helyett általános áremelés következett, a béreket pedig csak 10-én emelték, jóval kisebb mértékben, mint az árakat. A rendőrkapitány jelentése most már izgatottabb hangot üt meg. Idézek a jelentésből, mert elég hűen ismerteti a munkások helyzetét és hangulatát:

„Mondják, hogy legalább egy-két hónapig ne emelték volna az árakat a munkabér emelése után, hogy egy kis lélegzethez jutottak volna, de »fent« vagy nem akarják, vagy nem tudják megérteni a munkásság nehéz helyzetét. Hangoztatják, hogy ha a kormány így járt el velük szemben most, akkor mit várhatnak a kormánytól? Ők élni akarnak, enni akarnak, kenyeret, ruhát adni a gyermekeiknek, iskoláztatni őket, miként a tisztviselők iskoláztatják a gyermekeiket.

A munkás legtöbb esetben nem kapja meg azt az adagot, ami neki az élelmiszerből kijár. Hol kapja meg a falu – ahol pedig a vasgyári munkásság nagy része lakik – a rendeletben megállapított zsír-, hús- stb. adagját, hiszen falun két-három hétben egyszer látnak húst, zsírt meg

csak télen látnak. A munkásnak szüksége van erős táplálkozásra, mert nem élhet csupán vízzel telt zöldfőzelékkel, amelyben csak lisztből készült rántás van, így aztán nem bírhatja a munkát. Ha mégis enni akar, csak feketén szerezheti be az élelmicikkeket, erre pedig nincsen pénze.

Gondoskodjék a kormány, hogy minden munkás megkapja azt, amiből meg tud élni s bír dolgozni, s ne legyen kénytelen kisgyermekei sírását hallani a kenyér után. Azt hangoztatják, hogy téved a kormány, ha azt hiszi, hogy kijátssza a munkásságot; a munkásság újabb béremelést fog követelni, mert a munkabérek felemelése napján életbe léptetett magasabb árak a munkásság becsapását jelentik.

A mostani fizetésekkel kapcsolatban ismét felszínre került a családi pótlék ügye is . . .

Sérelmesnek tartja a munkásság, hogy az ő gyermekeik után pár pengős családi pótlékot kapnak csupán, míg a tisztviselők gyermekeik után jóval magasabb családi pótlékban részesülnek. Mondják, hogy ma a gyermeket négy középiskola nélkül a gyárban sem lehet tanoncnak elhelyezni. Hogy iskoláztassa a munkás a gyermekét kevés fizetéséből és havi 6–7 pengős családi pótlékból? (A munkások 5 pengő, a tisztviselők 40 pengő családi pótlékot kaptak. – *F. M.)* »A munkás nem küldheti gyermekét rongyos ruhában az iskolába. Vagy ennek lehet rongyosan járni? Csak az úrigyermeknek kell finom ruha?« Beszélik, hogy ez a családvédelem. Szép kis családvédelem az, ahol a sokgyermekes munkásnak nem adják meg a lehetőséget, hogy gyermekeit tisztességesen fölnevelje. Ismét emlegetik – e tárgyban 1943. évi március hó 23-án 45/2–1943. biz. szám alatt tettem jelentést Nagyméltóságodnak –, hogy a katonai szolgálatra bevonult tiszteknek a felesége és családja a teljes fizetést kapja, míg a katonai szolgálatra bevonult munkás felesége 50–

60 pengő havi ellátásban részesül, amiből még lakást is kell fizetnie.

A kijelentésekből látszik, hogy ismét az »urakat«, a »tiszteket« kezdik emlegetni, mint az első világháború vége felé emlegették bizonyos körök . . .

Nagyméltóságú Uram! Az elégedetlenség, elkeseredés – ha a munkásság érdekében intézkedés nem történik – növekedni fog. Ma még a szakszervezetek kezükben tartják embereiket, de ott bujkálnak már közöttük a kommunisták is, akik alig várják, hogy a szociáldemokrata vezetőket eltávolítsák s nyíltan kezükbe vegyék a tömegek vezetését."

A látványos „munkásegységgel" szervezett felvonulás a miniszter úrhoz tehát csődöt mondott. A rendőri jelentés száraz, precíz stílusa mögül is kiérezni, hogyan növekedett, erősödött a munkástömegek dühe és haragja. Való igaz, hogy mi, kommunisták, már készültünk arra, hogy kezünkbe vegyük a tömegek vezetését, természetesen együttműködve a baloldali szociáldemokratákkal.

A SZEPTEMBERI BÉKETÜNTETÉS

A bérharcok lezajlása után megbeszéltük, hogy az idő most már többet kíván és többet is enged meg, mint ami a június 10-re tervezett béremelést követő tüntetés lett volna. A bérmozgalom tapasztalatai is arra ösztönöztek bennünket, hogy a gazdasági fronton megindított harcot politikai síkra tereljük.

A front eseményei is egyre kedvezőbben alakultak. A fasiszta blokk Olaszországban elszenvedett veresége, a szövetséges csapatok észak-afrikai sikerei, s főképp a Vörös Hadsereg sorozatos győzelmei kedvező légkört teremtettek a politikai harc megindításához.

Az eseményekről az orosz és az angol rádió magyar adásai

pontosan tájékoztattak. Az angol rádió ezekben a napokban jelentette be a gyár bombázását azzal az indokolással, hogy a náci hadigépezet számára termelünk. A közlés azért is megdöbbentett bennünket, mert a beígért bombázás már egyenesen az életünket veszélyeztette. Ugyanis a gyár minden dolgozója tudta, hogy az üzem körül kiépített óvóhelyek nem nyújtanak kellő védelmet a várható légitámadások ellen (amint egy év múlva bebizonyosodott; a légitámadás során lehulló bombák könnyen átszaggatták az óvóhelyek mennyezetét).

Minden okunk meg volt tehát arra, hogy háborúellenes politikai mozgalmat kezdeményezzünk. Elképzeléseinket megbeszéltük az illegális csoport néhány tagjával, így Tóth Lászlóval, Nagy Károllyal, Detvay Gyulával, Grósz Károllyal, Orosz Kálmánnal és másokkal.

Felmértük, hogy adott esetben a helyi szakszervezeti vezetők közül csak Oszip István, Mazuch József, Zafir Sándor és Pallagi Bernát lehetnek velünk azonos álláspontun. A tagság tekintetében már sokkal optimistábbak voltunk.

A tünetés időpontjául – a háborús eseményektől függően – szeptember 9-ét tűztük ki. Természetesen nem ötletszerűen, hanem figyelembe vettük a munkások hangulatának már ismert hullámzásait. Ugyanis a munkások zsebe minden hónapban 9-én volt a legüresebb. (10-én fizették ki az előző havi kereset maradék részét). Ekkor döbbentünk rá leginkább anyagi helyzetünk kilátástalanságára. Ilyenkor még a „nem politizáló" dolgozókat is könnyebben bevonhattuk politikai akciónkba. A zárfizetés előtti napok adták tehát a politikai tüntetéshez a legalkalmasabb gazdasági alapot.

Akkor még nem tudhattuk, hogy a háború majd erre a napra egy még hatásosabb alapot teremt – az olaszok kiugrását –, ami egyben kedvező légkört biztosít a tüntetéshez.

Az volt az elképzelésünk, hogy a tüntetés sikere esetén, Oszip Istvánnal az élen – aki szerintünk akkor még nem le-

hetett „fekete" a rendőrség előtt –, munkásküldöttség tolmácsolja a dolgozók békeköveteléseit a gyár vezetőinek.

Barbaival és Szaladnyával sokat vitatkoztunk azon, hogy munka közben vagy étkezési szünetben vonuljunk-e fel. A munka közbeni leállás sztrájkot jelent, s ezt a hatóságok keményebben torolták volna meg. Figyelembe vettük azt is, hogy az akció fokozatát csak a munkásság hangulata döntheti el, azt pedig nem lehet előre látni, megtervezni. Az étkezési szünetben nagyobb lehet az akció tömegbázisa is. E mellett döntöttünk tehát . . .

Amikor az olaszok kiugrása 1943. szeptember 8-án nyilvánosságra került, csoportunk tagjai – az értesülés időpontjától és lakhelyüktől függően – a másnapi béketüntetés végrehajtására készülődtek. Barbai és társai már este megkezdték az előkészületeket, én pedig Hejőcsabán és Görömbölyön tartottam megbeszéléseket még ógyári munkásokkal is.

Másnap reggel a csabai vonaton, majd az Újgyárba vezető úton mindenki a nagy eseményről beszélt. Lenkei Bélával és Tatár Józseffel együtt szintén a tüntetés megtartásáról és annak várható veszélyeiről tanakodtunk. Mindketten bátrak és határozottak voltak.

A csabai vonat aznap is késett. Amint műszakkezdés után beérkezve a gépem felé tartottam, mindenütt beszélgető csoportokat láttam. Barbai már a gépemnél várt. Izgatottan, de látható örömmel közölte, hogy a megmunkálóban a szervezés megindult és a szereldében is nagy a mozgás. Majd Krajcsi János festőmunkás lépett hozzánk. – Mi is jövünk, mondotta, és büszkén kihúzta magát.

Ezután én is bekapcsolódtam a szervező munkába, és jóleső érzéssel tapasztaltam, hogy a kommunista csoport tagjai: Grósz Károly, Detvay Gyula, Libertényi Lajos, Orosz Kálmán, Turóczy László, Lenkei Béla és a többiek már felkeresték az emberek egy részét.

Mazuch József és Zafir Sándor baloldali szociáldemokrata

is teljes erővel tevékenykedett. Mivel a már vázolt előkészítés és az olaszok kilépése folytán a tüntetés szinte a levegőben lógott, hosszú vitákra nem volt szükség. Már sokan türelmetlenül vártuk a reggelizés időpontját.

Szeptember 9-én háromnegyed 9-kor a reggeli időt jelző csengetésre a megmunkáló műhelyben leálltak a gépek, de senki sem nyúlt az ennivaló után. Mindenki a hivatalház felé indult. Oszip István, Sasvári Árpád, Tóth László, Turóczy László, Hajdú Rezső, Krajcsi János, Kovács Imre munkásokkal az élen, megérkeztek a szerelde dolgozói, a lemezegyengetők és a festők, majd az edzőüzem munkásai vonultak be Moravszky Antal, Nagy László vezetésével, akik csatlakoztak a megmunkáló dolgozóihoz. A sűrű sorokban felvonuló munkások valósággal elözönlötték a megmunkáló műhely irodaházzal összeépült részét. (A két épületet belülről ajtók kötik össze.)

A gyár vezetőit váratlanul érte a munkások felvonulása. Amint megjelentek a középső ajtóban, a mintegy 1500–2000 főnyi tömeg kiáltozni kezdte:

– Békét akarunk!

– Lépjünk ki a háborúból!

A fő politikai jelszavakon kívül munkabéremelésre vonatkozó követelések is elhangzottak.

Dr. Kazinczy László igazgató először megpróbálta feloszlatni a tömeget, majd felszólított bennünket, hogy válasszunk küldöttséget. (Ezt már előzőleg mi is követeltük.)

Szinte egy emberként Oszip István nevét kiáltottuk, azután Mazuch Józsefet, id. Szaladnya Ferencet, Frigyik Jánost és Pallagi Bernátot választottuk be a bizottságba.

Oszip István rövid, de határozott beszédben közölte az igazgatósággal a munkásság azon kívánságát, hogy az olaszokhoz hasonlóan, Magyarország is lépjen ki a háborúból. Oszip indokolása szerencsés volt, mert abból a haza, a gyár és a munkásság kenyerének féltése érződött ki.

Oszip szavaira dr. Kazinczy igazgató és Szirányi őrnagy válaszolt. Lényegében azt mondták, hogy a munkásság kívánságának teljesítése nem az igazgatóságra, hanem a kormányra tartozik. Ezt mi is tudtuk. Sőt azzal is tisztában voltunk, hogy a gyár vezetőitől nem várhatunk semmiféle békeközbenjárást. Ismertük őket!

Mi, baloldali munkások, egyet akartunk: erőteljes demonstrációval felhívni és ösztönözni a kormányt a háborúból való kilépésre... Utána felvettük a munkát. A reggeliidő végén már mindenki a munkahelyén tartózkodott...

Sikerült! Nemsokára híre terjedt, hogy a moszkvai rádió is megemlékezett a Diósgyőri Gépgyár dolgozóinak béketüntetéséről.

A csendőrség és a rendőrség a besúgók egész seregét mozgósította, hogy kinyomozza a tüntetés szervezőit. Vezérkari tisztek repülőgépen siettek Diósgyőrbe. Jelentések áradata özönlött heteken át Diósgyőrből Pestre. Az alábbi távirat, ez a korlátoltságában is oly jellemző írás a legjobb bizonyítéka annak, hogyan sikerült a tüntetés „spontán" keletkezésének látszatát megőriznünk.

„A m. kir. Belügyminisztérium Államvédelmi Központnak, Budapest.

Ma reggel ¾ 9 h-kor a diósgyőri új ágyúgyárban 1500 munkás a megmunkáló műhely keleti végén összegyülekezett. Küldöttség jelent meg az igazgatóság előtt, és kérték az igazgatóságot: az igazgatóság tolmácsolja a kormányhatóságok előtt azt a kívánságukat, hogy az olasz eseményekre tekintettel, Magyarország is kössön különbékét. Igazgatóság felvilágosította a munkásságot, hogy az nem az ő feladatuk, hanem a kormányé. Az egész mozgolódás ¼ óra alatt zajlott le. A hadiüzemi parancsnok, a rendőrség bevonásával, nyomozást indított annak megállapítására, honnan indult ki e mozgolódás. Megállapítást nyert, hogy a munkásság spontán akciójáról van szó,

s az angol rádió további fenyegetéseinek hatására jött létre. Ennek ellenére rendőrség figyelmeztette a Szociáldemokrata Pártot, hogy ilyen mozgalmakat ne kezdeményezzen. Rendőrség az iránt is puhatol, hogy nem Budapestről irányították-e a megmozdulást.

A munkásság jelenleg nyugodtan dolgozik . . ."

Jól számítottunk tehát Oszip István helytállására. Az ő magatartásának a tüntetés szervezésében és levezetésében különös jelentősége volt. Oszipot a baloldali munkásság körében szinte osztatlan tisztelet övezte, mi kommunisták is becsültük őt. Természetesen előtte sem tárhattuk fel illegális tevékenységünket, még a tüntetés tervezett időpontját sem. Úgy véltük, saját posztján tehet legtöbbet a munkásság ügyéért. Csak mint a helyi szakszervezet szociáldemokrata alelnöke lehetett a béketüntetés látható főszereplője, akinek „hivatalból" is kötelessége volt a munkásság élére állni, küldöttségét vezetni. Ezen a gyár vezetői és a nyomozók sem ütközhettek meg.

Ha mi állunk a tömeg élére, az biztos lebukással jár, amelyre a vezérkari főnökség különleges bírósága tette volna rá a pontot, esetleg a „fakeresztet" . . . És vajon én, mint az ismert „fekete könyvben" nyilvántartott kommunista, és társaim, mivel védekezhettünk volna? . . .

Azon a szeptember 9-re virradó éjszakán a szervezett munkások és értelmiségiek százai, ezrei gondoltak Magyarország háborúból való kilépésének lehetőségére. E gondolatokat mégsem követte tett országszerte. Számosan lehettek ilyen munkások és műszakiak a diósgyőri C-gyárban (Ógyár) is, ahol olyan kiváló harcos emberek is dolgoztak, mint Urbancsok Mihály, de ebben a gyárban mégsem tüntettek a háborúból való kilépés ügyében. Vajon miért nem?

Azért, mert az Ógyárban levő üzemekben sokkal kisebb volt a baloldali szociáldemokraták és az illegális kommunisták tömegbefolyása. Ezen a területen a Kerner Antal és társai által képviselt jobboldali szakszervezeti vonal érvényesült, amely

szerint csak az országos központ által engedélyezett akciókban volt szabad részt venni. Ugyanakkor az Újgyárban dolgozó szakszervezeti vezetők nem kértek engedélyt még a helyi szakszervezet elnökétől, Kernertől sem. (Ez volt a szerencse!) Így Kerner nem tudta Oszip István tőlünk független, egyéni elhatározását keresztülhúzni.

Az Újgyárban tehát a kommunisták és a baloldali szociáldemokraták külön-külön kezdeményezhették és a legkedvezőbb időben egyszerre hajtották végre a béketüntetést.

A kezdeményezésre vonatkozólag érdemes idéznem dr. Lehóczky Alfréd „A diósgyőri munkások 1943. szeptemberi béketüntetése" című tanulmányát, amely jelentős helytörténeti, s egyben kortörténeti munka. Az író a béketüntetés elemzésénél az írásbeli dokumentumok mellett a tüntetés egykori szereplőiből összehívott értekezlet anyagára is támaszkodik. (A Diósgyőri Gépgyár pártbizottsága a tanulmány béketüntetésre vonatkozó részét előzőleg vitára bocsátotta, amelyen betegségem miatt nem vehettem részt.)

Dr. Lehóczky Alfréd – nyilván a vita alapján – így összegezi a tüntetés kezdeményezését.

„Már szeptember 8-án este, a rádió közlése nyomán, élénkség volt tapasztalható a lakótelepeken. Barbaiék este eldöntötték, hogy a tervezett tüntetést holnap reggel megtartják . . .

Oszip István ugyancsak hallgatta a rádiót, és egy éjszakai gondolkodás után arra az elhatározásra jutott, hogy reggel állást kell foglalnia. Egymástól függetlenül azonos álláspontra jutottak tehát a baloldali munkásvezetők." (Id. mű, 25. old.)

Az értékeléshez hozzátehetem, csak növelte a közös siker esélyét, hogy – mint kifejtettem – illegális csoportunk már az olaszok kilépése előtt terjesztette a dolgozók között a politikai tüntetés szükségességének eszméjét, annak előkészítése tehát nem szeptember 9-én reggel kezdődött. Sok egyéni foglalkozás és aprómunka előzte meg.

A két erő együttes fellépése meghatározta a tüntetés ki-

menetelét, mert magával ragadta a nem kis számú közömbös elemeket is. Egymagában egyik erő sem érhetett volna el teljes sikert. A diósgyőri munkások országos jelentőségű győzelme az akkor megnyilvánuló akcióegységben jött létre.

A tüntetés után nemsokára kiderült, hogy a nyomozó szervek nem egészen hittek az akció spontán keletkezésében. Oszip Istvánt néhány nap múlva bevonultatták katonának a mezőcsáti kiegészítő parancsnokságra. Még az ő esetében is csak „enyhítő" körülmény volt a szakszervezeti alelnökség. Nem állították hadbíróság elé . . .

Engem is meglátogatott a lakásomon egy csendőrnyomozó. Éppen a délutáni műszakra készülődtem, mosakodtam az udvaron, amikor belépett a kapun egy magas termetű férfi. Azonnal felismertem benne azt a csendőrkopót, aki 1934-ben a szerencsi csendőrőrsön többek között velem is „foglalkozott". Ez a lapátkezű fickó azzal tűnt ki a vallatások során, hogy akit pofon ütött, az többször is megfordult a saját tengelye körül, miközben ő gúnyosan megjegyezte: „Mi az, nem bír megállni?"

El voltam készülve a legrosszabbra, mégis „barátságosan" beinvitáltam a konyhába. Leültettem, és elébe tettem a *Népszavát*. – Egy kis türelmet kérek – mondtam –, amíg felöltözöm.

Még ma is élénken emlékszem, hogy milyen undorral tolta el maga elől az újságot. Gyorsan elkészültem, és leültem vele szemben. Előbb farkasszemet néztünk, majd megszólalt:

– Emlékszik még rám, ugye?

– Igen – válaszoltam.

– Ki szervezte a tüntetést?

– Az egész munkásság, és én is mentem a többivel.

Ezután elmondatta velem a tüntetés lefolyását. Unottan hallgatta a spontán akcióról szóló előadásomat. Mást szeretett volna hallani. Végül megkérdezte:

– Mit gondol, lesz-e még másik tüntetés?

– Nem tudom – válaszoltam –, mi, szervezett munkások, azt csináljuk, amit a szakszervezet vezetői jónak látnak. Úgy tettem, mintha nem tudnám, hogy Kerner nem helyeselte az akciót, sőt Oszipot és Mazuch Józsefet meg is rótta a „kilengésért".

A nyomozó dühösen végigmért, szinte lerítt róla, hogy legszívesebben újból „kezelés" alá venne, majd köszönés nélkül távozott . . .

Másnap Barbaival és Szaladnyával megtárgyaltuk az esetet. Megállapítottuk, hogy a kopók már körülöttünk tapogatóznak, de szerencsére nincs bizonyítékuk ellenünk. Egyedül Oszipra csaphattak le, mert az ő szereplése a nyílt színen játszódott, viszont mentségére szolgál, hogy máskor is vezetett már az igazgatósághoz küldöttséget stb. Ezután elhatároztuk, hogy meglátogatjuk őt Mezőcsáton.

Én vállalkoztam az utazásra. Felültem a helyiérdekű vonatra, amely az időben Miskolc és Mezőcsát között közlekedett. A kiegészítő parancsnokságon egy altisztféle katona engedélyt adott a beszélgetésre. Oszip éppen fát fűrészelt egy kecskebakon. Nem volt letörve. Tolmácsoltam a gyár dolgozóinak üdvözletét, és elmondtam, hogy igazságtalannak tartják a vele szemben alkalmazott eljárást . . .

Hazatérésem után azt a hírt kezdtük terjeszteni, hogy Oszip bevonultatása miatt a munkások között újabb nyugtalanság észlelhető. Ezt a hangulatot (aminek volt is alapja) a spiclik útján – Oszip kiszabadítása érdekében – kívántuk az igazgatóság tudomására hozni.

Úgy hiszem, az elmondottak és az idézett rendőrségi jelentések legalább megközelítőleg érzékeltetik, milyen háborúellenes erő feszült a diósgyőri munkásságban 1943–1944-ben. Amikor 1944. március 19-e bekövetkezett, elvtársaimmal együtt nagyon jól tudtuk, hogy a német megszállás következtében az eddiginél is nagyobb terrorra és üldözésre számítha-

tunk, de biztosak voltunk abban is, hogy a munkásság háborúellenes elszántsága még inkább növekedni fog.

Igen ám, de hogyan szervezzük ezt az erőt, ezt az elszántságot egyetlen harcos ököllé, amely oda tud sújtani a háború és nyomor rendszerének uraira?

Erre a kérdésre vártam feleletet akkor, amikor Alpár Mihály hívására, a párt hívására Pestre utaztam 1944 márciusának utolsó vasárnapján.

Pesti utazásomat sajátságos látogatás előzte meg.

1944. március vége felé történt. Nappali műszakban dolgoztam, este 7 óra körül már otthon voltam hejőcsabai lakásomon. Sándor fiam elkeserítő hírekkel fogadott. Azt hallotta kedves tanárjától, Pődör Lászlótól, hogy a bevonuló németek több magyar hazafi között Illyés Gyulát is megölték. A hír szerencsére nem volt igaz, ezt azonban akkor még nem tudtuk. Csak ültünk a petróleumlámpa mellett, és Sándor verseket olvasott fel Illyés „Rend a romokban" című könyvéből. Fiam ekkor 17 éves volt, a gimnázium hetedik osztályába járt, nagyon szeretett és tudott is verseket szavalni. Ezúttal azonban el-elakadt a hangja, láttam rajta, hogy alig tudja a könnyeit visszafojtani.

– Csukd be a könyvet – mondtam –, sétáljunk inkább egyet.

Alighogy kiléptünk a lakás ajtaján, a kapu előtt egy sötét alakot láttam ólálkodni. Azt hittem, detektív, s már menekülésre gondoltam, amikor az idegen megszólalt:

– Alpár Mihály küldött Pestről, engedjen be.

Kinyitottam a kaput, amelyen egy idősebb ember lépett be.

– Alpár Mihály küldött – mondta újra –, Tóth Béla vagyok.

Ha Alpár üzen, akkor nem magánügyekről lehet szó, hanem a mozgalomról, ezt tudtam. De elegendő okom volt arra, hogy bizalmatlansággal szemléljem az idegent. Hátha megkínozták Alpárt a börtönben, esetleg kiszedték belőle a nevemet – gondoltam –, s akkor ez a váratlan látogató provokátor.

Bevezettem a házba, egyetlen szobánkba, s a családom ma-

gunkra hagyott bennünket. A lámpánál jobban szemügyre vettem az idegent. 50–60 év között lehetett, köpcös, jó tartású ember, haja szürkült már, de szeme fiatalosan csillogott.

– Tenni kell valamit – kezdte suttogó hangon –, tovább nem lehet várakozni, itt az idő.

– Nem értem, mire gondol – válaszoltam.

Bizalmatlanságom egyre fokozódott. Valószínűtlennek tartottam, hogy Alpár küldötte így kezdje a beszélgetést.

– Ismertem egy Alpár nevű embert – folytattam –, de az börtönben ül.

Vendégem közölte, hogy Alpár szabadlábon van, hogy tőle tud rólam, azután ismét a németekre terelte a beszélgetést, és egyre csak azt hajtogatta, hogy harcba kell szállnunk a megszállók ellen. Még valami olyasmit is mondott, hogy azért fordul bizalommal hozzám, mert tudnak róla, hogy az előző évi béketüntetést én „csináltam" Diósgyőrben.

Ez már végképp azt a gyanút keltette bennem, hogy provokátorral van dolgom. Valóban *egyik* szervezője voltam a 43-as nagy tüntetésnek, de ezt Alpár nem tudhatta.

– Kérem, én nem csináltam semmiféle tüntetést – válaszoltam kimérten.

A beszélgetés ezzel véget is ért. Az öreg, látva, hogy nem boldogul velem, eltávozott.

Néhány napig abban a hitben éltem, hogy sikerült ügyesen kijátszanom egy rendőrprovokátort. Ismeretlen látogatómról csak egy embernek számoltam be, Barbai Ferencnek.

– Jól tetted, Mihály, hogy nem engedtél – helyeselt Barbai –, hemzsegnek körülöttünk a provokátorok. Ha tényleg Alpár akar valamit, majd ismét jelentkezik, de másképpen.

S valóban, néhány nappal az után, hogy a magát Tóth Bélának nevező öreg eltávozott, levelezőlap érkezett Budapestről. A lapon csak ennyi állt: „Mihály, mi jól vagyunk, szeretnénk beszélni veled. Gyere fel. Vasárnap délelőtt 10 órakor a Kálvin téren várlak. A. Mihály."

A levél egy csütörtöki vagy pénteki napon érkezett – vasárnap hajnalban már utaztam Pest felé.

Alpár a megbeszélt időben és helyen várt rám. A feltűnés elkerülése végett még a viszontlátás örömét is palástolnunk kellett. Az utcákon csupa sietős, kedvetlen embert láttam. Csak itt-ott bukkantak fel német tisztekkel sétafikáló diáklányok. Alpár a Légrády Károly utcába vezetett, egy szabóműhelybe. Legnagyobb meglepetésemre ott találtam az én gyanúsan viselkedő vendégemet, Tóth Bélát.

– Igazad volt, Mihály – mondta nevetve. – Túl nyíltan láttam a dologhoz, nem csodálom, hogy bizalmatlan lettél.

Mosolyogva öleltük meg egymást. Alpár elmesélte, hogy a váci fogházban ismerkedett meg Tóth Bélával, aki szabadulása után szállást adott neki szabóműhelyében.

Mielőtt tovább ismertetném e számunkra később oly fontossá vált találkozást, meg kell jegyeznem valamit. „Partizánok az Avas alján" című, 1955-ös füzetem írásakor úgy emlékeztem, hogy Tóth Béla a beszélgetés további részében is velünk maradt. Vagyis, hogy Alpár őt is beavatta közlendőibe. Most viszont, amikor alkalmam volt erről is tárgyalni Alpár Mihállyal, ő határozottan azt állította, hogy Tóthot csupán első üzenete továbbítására kérte meg és nem avatta be azokba a bizalmas természetű, illegális közlésekbe, amelyekről a későbbiekben szó esett közöttünk. Őszintén szólva már nem emlékszem erre a részletre határozottan; lehetséges, hogy mivel a továbbiak során Tóthtal szoros kapcsolatba kerültem, első pesti találkozásunkra is visszavetítettem az ő szereplését. Mindenesetre Alpárnak oka volt arra – mint később kiderül majd –, hogy Tóthot beszélgetésünk érdemi részéből kihagyja.

Alpár megmagyarázta, mit jelentett a párt feloszlatása. Elmondta, hogy a Kommunista Párt helyett a Békepárt irányítja a nemzeti ellenállást, amely a kommunistákon kívül más szabadságharcos hazafiakat is magában foglal.

Nem akarom úgy feltüntetni magam, mint valami jövőbe

látót, aki tisztában volt egy ilyen fejlemény jelentőségével, de arra határozottan emlékszem, hogy amikor Alpár közlését tudomásul vettem, valami nyugtalanság támadt bennem, s ugyanígy gondolkodtak mindazok, akiknek – jóval később – beszámoltam e hírekről.

– Az lesz a feladatod – magyarázta Alpár –, hogy címeket szerezz, megbízható baloldali érzelmű munkások címét, s a többit bízd ránk. Az elküldött címekre pontosan meg fogjátok kapni a Békepárt röpcéduláit.

Sokat beszélgettünk még a mozgalomról, végül is bizakodva, nagy kedvvel indultam haza abban a tudatban, hogy Pesten is igényt tartanak munkánkra.

Amikor visszatértem Hejőcsabára, feleségemet és fiamat figyelmeztettem, hogy az eddiginél is jobban vigyázzanak, senkinek se beszéljenek arról, mikor járok haza, kivel érintkezem, hol vagyok. Bíztam bennük, hiszen mindkettőjüket én neveltem. Lujza konspirációs ügyességéről már volt alkalmam meggyőződni; se erőszakkal, se provokációval nem tudtak kivenni belőle semmit egyik letartóztatásomkor sem.

Hozzákezdtem az emberek kiválogatásához és a címek megszerzéséhez. *Egyelőre* – megbízatásomhoz híven – senkinek nem mondtam meg, miről van szó, még Barbainak sem.

Néhány megbízható baloldali ember címe hamarosan összegyűlt, de 15–20 után megakadtam. Hejőcsabai lakos voltam, s a többségükben Diósgyőrben lakó munkatársaim lakását általában nem ismertem. A hivatalos üzemi nyilvántartáshoz feltűnés nélkül nem férkőzhettem, mást meg nem akartam beavatni, nehogy ezen bukjunk le. Legtöbbször beszélgetés közben, kerülő úton próbáltam kiszedni a megbízható – vagy annak vélt – munkásokból lakásuk címét. A háborús események, az angol rádió által beígért bombázások várható bekövetkezése is lehetőséget adott ilyen beszélgetésekre.

– Na, Kiss szaki, amikor otthon van, hová szalad a bomba elől?

– Hát, kimegyek a hegyoldalba.

– Hol lakik, hogy ilyen messzire megy? Közelebb nincs óvóhely?

– A Virág utca 5-ben lakom, nincs ott a közelben még egy szenespince sem.

Körülbelül így zajlottak le ezek a beszélgetések. A hallott utcát és házszámot fejben ismételgettem, s amikor egyedül maradtam, leírtam.

Sok egyéb módot is találtam a címek megszerzésére. Ha máshogyan nem ment, akkor némelyik fontosabb cím érdekében hazáig kísértem – messziről persze – egy-egy munkatársamat.

Ilyenformán mintegy 50 baloldali érzelmű munkás lakhelyét írtam össze, amit később mintegy másfél százra egészítettem ki. Tóth Béla lejött Miskolcra, és elvitte a listát. Nem akartuk postán küldeni.

A lista elküldése után az izgatott várakozás napjai következtek. Mi lesz, ha a munkások címe mégis rossz kezekbe kerül? Nem is mertem rágondolni. De hamar fellélegezhettem.

Április hónapban megindult a Békepárt sajtója a diósgyőri munkások címére. A levelek borítékján a „Benkő-bankház" vagy a „Sidol Rt.", vagy más hasonló ártatlan cégjelzés volt. Nagy érdeklődést és izgalmat keltett, s ezt csak fokozta, hogy a sajtó elvtársaink és barátaink *lakcímére* érkezett. Buzgón találgatták, vajon kik és honnan tudják lakhelyüket. A kapott anyagot kézről kézre adták, és széltében-hosszában beszéltek róla a gyárban.

Egyesek azt hitték, hogy a posta egyenesen Moszkvából érkezik, és rendkívül büszkék voltak arra, hogy Moszkvával leveleznek.

– Fekete szaktárs – jött hozzám Weisz László, a derék lakatos –, maga is kapja azokat a leveleket?

– Milyen leveleket?

– Hát ezeket e! – tette elém büszkén az öreg a Békepárt röpcéduláját. – Egyenest Moszkvából küldték nekem.

Nem árultam el semmit az öregnek, de figyelmeztettem, hogy ne mutogassa mindenkinek „moszkvai" levelét, csak akit arra megbízhatónak tart.

Az egyik nap, legnagyobb meglepetésemre, egyetemes marógépem asztalán, a munkadarabok alatt, nyomtatott betűtípussal, kézzel írott levelet találtam. Alkalmas pillanatban elkezdtem olvasni:

„Történelmünk legválságosabb napjait éljük – szólt az írás. – *A közös magyar sorsban egymásra kell találnunk . . . Ne legyen se éjjele, se nappala hazánk földjén a megszállóknak! Ne hagyjatok nekik egy nyugodt pillanatot sem! Gyújtsátok rájuk a házat, pusztítsátok őket tűzzel-vassal!"*

Azonnal felismertem a szöveget: ez volt a Békepárttól kapott első röpcédula. Világos tehát, hogy a D-gyárban olyan elvtársaknak kell lenniük, akik önként, megbízatás nélkül lemásolják a kapott sajtóanyagot és maguk terjesztik is. Egyéb jelek is arra mutattak, hogy a Békepárt felhívásai nagy visszhangot keltettek a munkások között.

Elhatároztam, hogy Barbait és Barla Annát saját felelősségemre beavatom a munkába.

Barbairól már beszéltem, Barla Anna, feleségem húga, újgyőri fodrász volt. A rokoni kapcsolatokon túl ismertem őt a mozgalomból, és feltétlenül megbíztam benne. Fodrász létére tevékenyen részt vett a vas- és fémmunkások szakszervezetének keretében kibontakozó nőmozgalomban. Több esetben ritka bátorságról tett bizonyságot.

Beránné, Nemes Éva – ma egyetemi docens –, aki Annának akkoriban közvetlen harcostársa volt, így jellemezte őt emlékezéseiben: „Barla Anna nem töltött be vezető szerepet, de a csoportnak szíve-lelke volt, olyan ember, aki nélkül nem lehet elképzelni az ottani mozgalmat. Összekötő kapocs volt nemcsak olyan értelemben, hogy egy időben ez volt a konkrét

megbízatása, hanem sokkal átfogóbban; ő volt az, aki megtalálta az utat az emberekhez, akinek mindig volt jó szava abban a zord világban, mindig telt belőle biztatás mások számára; ezért keresték és hallgattak rá az asszonyok, a katonák, a munkaszolgálatosok. A nagy gondok között mindig volt gondja és figyelme az emberek személyes kisebb-nagyobb gondjaira. Mozgalmi munkában mindenre vállalkozott: az üzenetközvetítéstől a röplap terjesztése, a szóbeli agitáció vagy akár a legveszélyesebb feladatok teljesítéséig." (PI. H–b–77. 10. old)

Barla Anna fodrászműhelye illegális találkozóhely is volt; a tulajdonképpeni műhely melletti kis szobában zavartalanul beszélgethettünk. Sőt, itt nyugodtan hallgathattuk a moszkvai, a londoni és a Kossuth rádiót is, mert Anci lehetőleg úgy intézte a munkát, hogy az adás idején szárítóbúrát rakott a „kuncsaftok" frissen dauerolt fejére.

Barbai Ferenc és Barla Anna javaslatai alapján kiegészítettük a címlistát, és „levelezőmunkánkat" Diósgyőrön kívül kiterjesztettük Görömbölyre, Hejőcsabára, Tapolcára és magára Miskolcra is. A baloldali munkások kiválogatásában, lakcímük megszerzésében Bencs Sándor és Turóczy László is részt vett.

Nemsokára még egy elvtársunk, Tirpák János előtt is felfedtem a békepárti röpcédulák forrását. Tirpákot baráti körben „görömbölyi parasztnak" neveztük, mert csak élete derekán lett gyári munkás, de néhány év alatt olyan öntudatos, osztályhű munkás vált belőle, hogy Görömbölyön és környékén ő volt a mozgalom legaktívabb harcosa.

Görömböly községben főképp szlovákok laktak. Nagy részük a földművelés mellett a diósgyőri gyárban dolgozott. 6–7 kilométert kellett gyalogolniuk a hejőcsabai állomásig, onnan velünk, csabai munkásokkal együtt, nemegyszer marhavagonokban utaztak a gyárba. Reggel 4 órakor indultak otthonról, és este 8-at harangoztak, mire hazaértek – eddig tar-

tott a „12 órás" műszak. A község szellemi vezetője, egy görögkeleti pap, minden tőle telhetőt megtett, hogy a község felől a „kommunizmust" elhárítsa. Az egyszerű szlovákok nem is igen tudták, mi az a kommunizmus, amelynek elhárításán papjuk buzgólkodik.

Tirpák a szovjet parasztok életéről beszélt nekik, meg arról, hogy fel kellene osztani a földet. Kezdetben meglehetősen egyedül maradt nézeteivel, de a háború utolsó esztendejében már egész kis gárda csoportosult körülötte.

SZABOTÁZSAKCIÓK

Természetesen tisztában voltunk azzal, hogy a harcra, a szabotálásra buzdító röpcédulák terjesztése önmagában nem elég. A legmegbízhatóbb elvtársakkal azon tanakodtunk, hogyan fokozzuk a szabotálást.

A hadbíróságok még a véletlenül elrontott munka esetében is szándékosságot tételeztek fel, s könyörtelenül ítélkeztek, különösen, ha a tettes baloldali nézetéről ismert vagy éppen rendőrségileg is nyilvántartott volt.

A néhány havi vagy évi börtön túl nagy ár volt egy-egy számottevő alkatrész elrontásáért. A szabotázsnak ezt a formáját tehát semmiféle agitációval nem sikerült volna tömegméretűvé tenni. Az önfeláldozó, életveszéllyel, szabadságvesztéssel járó szabotázscselekmények minden időben csak szórványosan fordultak elő, ennélfogva nemigen tehettek nagy kárt a haditermelésben.

A szabotálás olyan módszerét kellett tehát kialakítanunk, melynek végrehajtására a széles tömegek is vállalkozhattak, s amelyekből nem lehetett hadbírósági ügyeket csinálni. Ilyen módszer volt a munka ütemének lazítása. Vagyis, csak annyit dolgoztunk, amit ránk tudtak kényszeríteni. A kényszer mértékét viszont már tudtuk befolyásolni. Ez a lehetőség ugyan

nem járt életveszéllyel, de állandó harci készséget, nagy leleményességet és hidegvért kívánt.

Abban az időben már a gyűlölt bedórendszer alapján dolgoztunk. Még a politikailag legközömbösebb munkás is dühös lett, amikor az időkalkuláns megállt a háta mögött és munkáját lestopperozta. Hátha még kihívóan lépett fel – és ez sem volt ritka eset . . .

A szabotálás alapformája tehát az időkalkuláns becsapására épült. Az egyes munkadarabok megmunkálásához sikerült néha két-háromszoros időt is kiverekednünk. Amikor az időmegállapítást végezték, különféle szükségtelen műveleteket, fölösleges mozgásokat iktattunk be, nem eléggé éles szerszámmal dolgoztunk stb. Így azután két napot is kaptunk olyan munkára, amelyet egy nap alatt könnyűszerrel el lehetett végezni. Az így nyert időt a mozgalmi kapcsolatok fejlesztésére fordítottuk.

Csak az tudja, aki maga is munkás és üzemben dolgozott, hogy milyen sokféle lehetőség nyílik a munkaműveletek egyszerűsítésére és gyorsítására, illetve lassítására, bonyolulttá tételére. Szerettem a szakmámat. Mennyit álmodoztunk Barbaival, Szaladnyával arról, hogy a felszabadulás után ezt meg ezt a munkát hogyan fogjuk egyszerűsíteni! Barbai sokszor mutatott nekem rajzokat, terveket arról, hogyan tudná egy munkadarab normáját a felére, negyedére leszállítani. Megbeszéltük, megvitattuk, s azután megcsináltuk kétszer-háromszor annyi idő alatt, mint lehetett volna . . .

A szabotázscselekmények a nyár végén már széles körben kibontakoztak. A moszkvai rádió és a Kossuth adó felhívásait megértve, sok olyan munkás is szabotálta a termelést, akit nem vontunk be a Békepárt munkájába. A Békepártba beszervezett elvtársak pedig különösen buzgón akadályozták a termelést. Pásztor Károly síkköszörűs tömegesen köszörülte selejtesre a különböző fontos készülékeket, ugyanakkor ládaszámra gyártott éles háromszögvasakat, amelyeket az üzembe

ebédet hordó felesége vitt ki a gyárból. Ezeket az élesre köszörült háromszögvasakat később a német gépkocsik ellen használtuk. Kopácsi Sándor, aki 1943. május 1-én „kifestette" az üzemet, nagy mennyiségű rajzot és megrendelőlapot semmisített meg; ilyenkor három-négy hétre is leállt egy-egy alkatrész gyártása.

A rendőrkopók nagy erélyel nyomoztak a szabotálások ügyében, megszigorították az ellenőrzést, s így le tudtak csapni ránk. Fazekas László munkatársunk, aki a lövegek páncéllemezeit csinálta s egész brigádjával együtt gyenge páncéllemezeket gyártott, lebukott egy ellenőrzésen. Mivel a szándékosságot nem lehetett rájuk bizonyítani, derék elvtársaink „megúszták" fejenként öt esztendő börtönnel. Fazekas sajnos beteg volt, s a börtönben egészsége tovább romlott. Hiába szabadította ki a Vörös Hadsereg, nemsokára meghalt.

Fazekasék lebukása csökkentette, de nem szüntette meg a szabotázsakciókat . . .

1944 tavaszán a szakszervezet taglétszáma már többszöröse volt az 1943-as béketüntetés előttinek. A számszerű növekedés jelentős ideológiai fejlődéssel is párosult. A szakszervezet elnökségének tagjai – Oszip István kivételével – nem voltak hajlandók figyelembe venni a munkásság tudatában végbement változásokat. Továbbra is a jobboldali Peyer-i vonalat képviselték. A balratolódott munkások egy része tehát természetszerűen velünk került kapcsolatba.

Jó viszonyban voltam Mazuch József egyetemes maróssal, az egykori vöröskatonával, aki 1919 után börtönbüntetést szenvedett. Mazuch fontos szerepet töltött be a helyi antifasiszta mozgalomban. Tiszteltem őt mint olyan baloldali szociáldemokratát, akivel hasznos elvi vitákat folytathattunk, akitől mozgalmi tapasztalatokat is szereztünk.

1944. június 12-én a kora délelőtti órákban a szövetséges hatalmak légitámadást intéztek Miskolc ellen. Aznap úgy 7 óra tájban tértem haza az éjszakai műszakról, s pihenés helyett inkább a szabadba vágytam. Felkerekedtem tehát Sándor fiammal, és kimentünk a Bódi-malomhoz horgászni.

Szép nyári nap volt. Alighogy elhelyezkedtünk a fák alatt, dél felől nagy zúgás, morajlás hallatszott fentről. Óriás gépek közeledtek felénk, majd elérték tartózkodási helyünket, és elhúztak a fejünk felett Miskolc irányába.

Ekkor kiugrottunk a fák közül, s láttuk, hogy a gépek a Tiszai pályaudvar felé repülnek. Körülbelül 50–60 gép lehetett. Alighogy a légvédelmi tüzérek néhány lövést leadtak, máris szórták a bombákat. Ösztönszerűen a földre vetettük magunkat. Iszonyú detonációk követték egymást. Szinte mozgott, nyögött alattunk a föld, pedig több mint egy kilométer távolságra lehettünk a bombázott területtől.

A gépek több hullámban támadták Alsó-Miskolcot, s a légvédelmi ütegek már beszüntették a tüzelést. Amint a földről felemelkedtem, megállapítottam, hogy sűrű por- és füstfelhő tornyosul a rendező pályaudvar, a fűtőház és a vasúti kolónia felett. Eltalálták tehát a célt – mondtam a fiamnak szinte gépiesen –, de nem örültem neki, bár tudtam, hogy ez nagy csapást jelent a fasiszta hadigépezetre.

Már gyermekkorom óta jól ismertem a Tiszai pályaudvar környékét. Azon a területen vágtunk keresztül, ha a pályaudvarra mentünk vagy onnan hazafelé tartottunk. Ugyanis villamoson hosszabb volt az út, fizetni is kellett érte, ezenkívül gyaloglás közben sok vasúti kocsit, különféle mozdonyokat, robogó vonatokat lehetett látni . . .

Vajon milyen károk keletkeztek? Mennyi ember esett áldozatul a városban, a vasúti kolóniában? Ilyen és hasonló gondolatok közben értünk vissza a faluba. A lakosságot óriási

izgalomban találtuk. Többen a bombázott részen lakó rokonaikhoz siettek.

Mivel ilyen helyzetben pihenésre úgysem gondolhattam, elhatároztam, hogy én is a helyszínre megyek és majd onnan indulok az este 6 órakor kezdődő éjszakai műszakra. Lujza elkészítette a szokásos kosztot, és elindultam a bombázott rész felé. A megszokott földúton közelítettem meg az úgynevezett gurítót, majd a sokszor látott kocsirendezőt.

Szinte elképzelhetetlen látvány tárult elém. Sem azelőtt, sem azután nem láttam ennél nagyobb pusztítást. A támadás idején – éppúgy, mint máskor – a különféle vasúti kocsik százai álltak rendezés alatt. Ezek nagy részét találat érte. A légitámadás nehéz bombái felfordították vagy egymásra hányták a hosszú vagonsorokat. Láttam olyan hosszú, lapos kocsikat, amelyeken a vasgyárban készített több tonna súlyú acélöntvényeket szállították volna valahová. A robbanás ereje ezeket a kocsikat is ledöntötte vagy fejtetőre állította. Alul az öntvények feküdtek, felettük a vasúti kocsi, amelynek kerekei az égnek meredtek, legfelül a feltépett sínpár, talpfával együtt.

A fűtőházra és környékére hullott talán a legtöbb bomba. Itt is felfordított, betemetett mozdonyokat láttam, olyat is, amelynek csak a kúpos eleje látszott ki a földből. Majd felmenten a Martin-telepi hídra; onnan nézve még szomorúbb volt a kép. Az volt a benyomásom, hogy ezt a fontos vasúti gócpontot évekre megbénították, talán fel sem lehet már építeni.

Már eljárt az idő, de benéztem a kolóniába is. Azt mondták, a légitámadásnak több száz halálos és sebesült áldozata van. Az asszonyok sírva beszélték, hogy a menekülő MÁV-műhelyi munkások egy része csak a közeli bolgárföldekig jutott el, ott érte utol őket a bombazápor. Sokan meghaltak közülük . . .

Ezután az Erzsébet Kórházba indultam. Amint a hátsó bejárati kapun bejutottam, a közeli hullaház előtti téren iszonyú

látvány tárult elém. Több mint 150 halott feküdt a gyepen hosszú sorban, összeroncsolt vagy megüszkösödött testtel. Asszonyok, férfiak, gyerekek sírva keresték hozzátartozóikat. Az áldozatok nagyobb része asszony és gyerek volt. Egy fiatal anya még holtában is görcsösen magához szorította piciny gyermekét. Ruhájuk, arcuk, hajuk földes volt, az orrukból kifolyt vér elborította arcukat. Bizonyára a romok alól ásták ki őket, de már későn. (Ez az emlékkép még ma is kísért, amikor Vietnamról olvasok . . .)

Megviselt lelkiállapotban, fáradtan kezdtem meg az éjszakai műszakot. Ebben az időben már 12 órás váltott műszakban dolgoztunk. Munkatársaimat is nagy izgalomban találtam. Amikor megtudták, hogy láttam a bombázás színhelyét, körém csoportosultak, és hallgatták beszámolómat. Később más szemtanúk is elmondták szörnyű élményeiket.

Két nap múlva tartották meg a nagy temetést. Szomorú nap volt. A halottak nagy részét a Tetemvár téren ravatalozták fel. Sokezres tömeg fogta körül a több mint 100 koporsót. A temetésen sokan részt vettünk a mi üzemünkből is, még többen a vasúti munkások és alkalmazottak közül.

Kivonult a vármegyeháza vitéz Borbély-Maczky Emil főispán és dr. Mikuleczky Gyula alispán vezetésével, továbbá Miskolc város reprezentánsai. Az egész temetést egy nagy tetemrehívásnak szánták.

Még ma is undorral emlékszem vissza arra, hogy Borbély-Maczky főispán – mind ezen a temetésen, mind három hónappal később a Diósgyőr elleni légitámadás áldozatainak elparentálásakor – miként tetszelgett megrendült megyei vezető pózában. Pedig, ismerve őt, tudtam, semmi sem volt tőle távolabb, mint a bombázás sújtotta munkáscsaládok iránti részvét. Igazi arcát már akkor megmutatta, amikor a megyei törvényhatósági bizottság ülésén kijelentette: „Inkább száz bomba, mint a bolsevizmus!"

A horthysta terror egyre vadabbul dühöngött. A csendőrség korlátlan fegyverhasználati jogot kapott; az engedély nélküli röpiratok terjesztését lázításnak minősítették, börtönnel, halállal fenyegetőztek; mind szégyenletesebbé és gyalázatosabbá vált a zsidók elleni embertelen hajsza.

Borbély-Maczky Emil, Borsod megye főispánja, Miskolc zsidó polgárait elkülönítette a város alsó részében. Hasonló gettót hoztak létre Újdiósgyőrben is a Berger-házban és a „Jókoma"-udvarban. Ezek a gettók, amint később kiderült, csak gyűjtőhelyek voltak, ahonnan a zsidókat útnak indították a különféle haláltáborokba.

Nemsokára elkövetkezett a tragikus nap. Egyik reggel, amint munkába menet a vasgyári állomáson kiszálltunk a marhavagonokból, szörnyű látvány tárult elénk. Az állomás egy hegyoldalból kiképzett fennsíkon épült, s alatta a völgyben téglagyár feküdt a maga szárító szintjeivel. Most ezekben az épületekben tégla helyett a zsidók ezreit zsúfolták össze. Közöttük sok édesanyát kisgyermekével és aggastyánokat, akik már csak bottal vonszolták fáradt testüket. A szerencsétlen tömeget a mindenre kész csendőrök kordonja fogta körül. Ezek az emberségből kivetkőzött banditák láthatóan élvezték a helyzetet – „véletlenül" éppen akkor engedték a szerencsétleneket latrinára, amikor a vasgyári munkások e szomorú hely mellett haladtak el. Még az egyszerű, politikához semmit sem értő görömbölyi és szirmai parasztok keze is ökölbe szorult a téglagyári völgyből elénk táruló látványra: nők és férfiak hosszú sorban, emberi méltóságukból kivetkőztetve a latrinán ültek, miközben a csendőrök szemtelen megjegyzéseket tettek rájuk. A téglaszínek alól sikoltások hallatszottak. Ezek az aranyra éhes vadállatok ékszereket kerestek a nők nemiszerveiben. Amikor már elhaladtunk a szerencsétlenek mellett, lö-

vés durrant mögöttünk; egy fiatal nő széttárt karral a földre zuhant. Menekülni próbált, és a csendőrök lelőtték.

Amikor este a 12 órás robot után hazafelé mentünk, a gettó lakóinak egy részét már bevagonírozták, s szerelvényük ott állt a miénk mellett. Vagonjuk ajtaját bezárták, a szellőztetőt szögesdróttal bebiztosították. E mozgóbörtön lakói sírva néztek ki a bedrótozott nyíláson vagy üres szemmel bámultak a semmibe. Egyesek vigasztalni igyekeztek őket, mások vizet vagy a megmaradt kenyérdarabkájukat próbálták odaadni az éhségtől, szomjúságtól elgyötörteknek. A csendőrök azonban puskatussal kergettek el bennünket, és kilátásba helyezték, hogy melléjük zárnak minket is.

Aznap este sokaknak közülünk nem ízlett a szokásos sovány vacsora. Valahogy úgy éreztük, nemcsak a zsidókat, hanem az egész emberiséget gyalázták meg. Szégyenkeztünk, hogy mindezt bábok módjára tűrjük.

AZ UTOLSÓ ÜZENET PESTRŐL

1944 nyarán a csendőrség, rendőrség és a kémelhárítók kopói egyre nagyobb erővel kezdtek szaglászni a szabotálás és a politikai ellenállás nyomai után.

Tóth Béla miskolci unokaöccse, egy Kiss Miklós nevű munkás, aki később szintén részt vett a címszerzési munkában, egy alkalommal kifecsegte barátjának, hogy nagybátyja „benne van ezekben a röpcédula-küldözgetésekben". Nem tudjuk hogyan, de rövidesen a Gestapo fülébe jutott, és Kiss Miklóst a csendőrségi nyomozók letartóztatták. Ez az elszólás nagy veszélyt jelentett a mozgalomra és személyemre is; Kiss Miklós ugyanis Tóth Béla révén elég tájékozott volt a békepárti szervezkedésről, sőt Tóth egy alkalommal kihozta őt hejőcsabai lakásomra is, hogy „összeismerkedjünk" (ami konspirációs hiba volt).

Ezenkívül Kiss lebukásával elvesztettünk egy bázist, melyet az ő Irányi utca 4. szám alatti lakása jelentett számunkra. Mint később megtudtuk, Kiss Miklóst a miskolci Rudolf-laktanyába vitték, ahol a Gestapo-pribékek válogatott kínzásokkal próbálták árulásra bírni. Vizet itattak vele, azután a hasát taposták stb.; keserves árat fizetett fecsegéséért.

Kiss Miklósból azonban nem tudtak kiverni semmit. Ekkor azzal próbálkoztak, hogy Pestre vitték, szabadon engedték – így akartak Tóth Béla nyomára jutni. Kiss azonban túljárt a detektívek eszén, ügyesen értesítette Béla bácsit, hogy meneküljön. Végül a detektívek kénytelenek voltak futni hagyni. Mindenesetre, egy időre kikapcsoltuk őt a munkából.

Egy másik láncszem is kiszakadt a vonalból. Az egyik munkás részére érkezett sajtóanyagot felesége felbontotta, elolvasta, és különböző fenyegetésekkel rávette a férjét, hogy a küldeményt mutassa be a gyár igazgatóságának. A megijesztett férj másnap jelentkezett Szirányi őrnagynál. Megindult a nyomozás, hogy az akció szervezőjét és a résztvevőket megtalálják. Nagyon hasznosnak bizonyult, hogy a címeket konspiratív úton szereztük, mert ha kevésbé vagyunk óvatosak, a csendőrkopók az egész vonalat felgöngyölíthették volna.

Mint később kiderült, a csendőrség és a rendőrség már várta az újabb küldeményeket, amelyek a hónapokon át jól bevált – de az árulás folytán a kopók előtt ismertté vált – cégjelzéses borítékokban érkeztek volna továbbra is. A postahivatalokat előkészítették a küldemények kiszűrésére.

Ha nem találják meg a szervezés értelmi szerzőjét és társait – bár ez sem volt kizárt –, akkor is csapást mérhettek volna az ellenállási mozgalomra, hiszen a címzettek nem a békepárti sajtó jámbor olvasói, hanem az illegális harc már aktív vagy leendő káderei voltak. Ezek meghurcoltatása, megfélemlítése után vajon kikre építettük volna fel a MOKAN-t oly rövid idő alatt?

Ságvári Endre még halálával is a mozgalmat mentette. Több sajtóanyag nem jött.

Az a röpcédula ugyanis, amelyet a csendőrségre bevittek, Ságvári elvtárs haláláról szólt . . .

„Ságvári úgy halt meg, ahogy élt: harc közben – állt az utolsó röpcédulán. – Utat mutatott életével, példát most halálával. Fegyverrel kell szembeszállnunk a bérgyilkos söpredékkel, amely a terror és népcsalás minden eszközével taszítja sírba nemzetünket."

Ez a megrázó, gyászkeretes írás volt az utolsó üzenet, amelyet Pestről kaptunk. Úgy tekintettük, mint a párt harci felhívását, hogy a szabotázscselekményekről térjünk át a fegyveres harcra, s úgy éreztük, megvan az erőnk erre. A csendőrség hiába nyomozott, hiába bontotta fel a leveleket, ezen az úton már nem tudtak nyomra jutni. Kiss Miklós lebukása és az árulás ellenére is épen maradt Diósgyőrött a baloldali munkások kibontakozó szervezkedése.

Itt jegyzem meg, hogy a felső kapcsolat még élő résztvevői később nyilatkoztak e mozgalomról. „1944 tavaszán – írja Alpár Mihály – már Budapesten éltem feketén, amikor Ságvári elvtárs kezdeményezésére felhívtam Pestre Fekete Mihály diósgyőri munkást, hogy a gyárból címeket kapjunk. A címekre postán küldtük le a Függetlenségi Front kiadványait."

Az idézett írásos anyagot Alpár Mihály még 1947-ben adta a Párttörténeti Intézetnek (PI Arch. H-a-22). Vallomását kéziratom elkészítésekor készségesen rendelkezésemre bocsátották. Ugyanekkor tudtam meg Alpártól azt is, hogy Ságvári Bakos Istvánon keresztül adta neki e feladatot. (Bakos az 1932-ben Miskolcon lebukott Nyeső [Kahán] Gyula-csoport egyik tagja volt. A diósgyőri csendőrségen őt is alaposan megkínozták.) Bakos továbbította az első címlistát Ságvárihoz. Alpártól tudtam meg azt is, hogy Ságvári Endre elégedett volt a

Miskolc–Diósgyőr és környékén kibontakozott békepárti mozgalommal. Ezúton továbbítom ezt az elismerést azoknak, akik valóban részt vettek a feladat végrehajtásában.

BÉLA BÁCSI

A történelem különös utakon halad. Azt gondolhatnók, hogy egy olyan, viszonylag kiterjedt mozgalom, mint a diósgyőri munkások szervezkedése, képzett vezető irányítása alatt fejlődött tovább. De nem így történt. A párt szeptemberi újjáalakulása után a Központi Bizottság sajnos nem tudott nekünk közvetlen segítséget adni. A nyártól őszig terjedő időszak eseményei furcsa és sajátos, első pillantásra véletlenszerű tényezők hatására alakultak. Valójában azonban a párt ereje és útmutatása érvényesült e különös és furcsa úton is. De menjünk sorjában . . .

A Békepárt röpcéduláit, felhívásait lelkesen terjesztettük ugyan, de éreztük, hogy többre, másra lenne már szükség. Hogy mi legyen ez a más, és hogyan fogjunk hozzá, azt nem tudtuk.

Ságvári Endre halála megrendítő esemény volt, végtelenül elkeserített, de ugyanakkor fel is rázott bennünket. Nem lehet tovább halogatni a tetteket, harcra van szükség – ez volt mindnyájunk véleménye.

Augusztus végén Barbaival hozzákezdtünk egy fegyveres mozgalom tervének kidolgozásához. Ekkor érkezett meg Pestről Tóth Béla, Alpár Mihály társa, és rendkívül fontos hírt hozott.

– A párt megbízott, hogy fegyveres mozgalmat szervezzünk – mondta. – A mozgalmat a MOKAN-szervezet fogja vezetni.

Nem tudtuk akkor, hogy Béla bácsinak *semmiféle megbízatása nincs* a párttól. Ettől a perctől kezdve egészen a fel-

szabadulás első hónapjáig abban a hitben éltünk, hogy Tóth Béla személyében a párt vezetőinek küldötte fordult a diósgyőri munkásokhoz.

Mi történt itt valójában, mi vezette Tóth Bélát, hogy a párt küldöttjének nevezze magát? Erre a kérdésre csak később kaptam feleletet, amikor részletesebben megismerkedtem Béla bácsi élettörténetével.

Tóth Béla Miskolcon született 1888-ban. Apja gőzmalomban dolgozott, akár az én nevelőapám, csak segédmunkásként. Rokkant, beteg ember volt, nem tudott elég kenyeret keresni hét gyermekének.

A többit hadd idézzem Tóth Béla önéletrajzából, amelyet 1945-ben írt a Magyar Kommunista Párt miskolci szervezetének.

„Édesanyám – írta Tóth Béla –, hogy valamivel hozzájáruljon a háztartási gondok enyhítéséhez, kávét árult a piacon. Én is a piacon nőttem fel; segítettem neki árulni. Én nyolcéves koromban már *Friss Újság* árusítással foglalkoztam ... Az utca neveltje lévén, bizony sajnos utcai erkölcsöket szívtam magamba. Ismervén az utcai nevelést, nem kell bővebben magyaráznom: nem valami magasztos morált mondhattam a magaménak.

Sajnos betetőzte nevelésem hiányát, hogy édesanyám, nem bírva a nyomorúságos életet, kilencéves koromban meghalt. Így még jobban az utcára kerültem ... Édesapám nem sokat törődhetett velünk. Gyenge nővéremre nehezedtek a háztartási és anyai gondok; velünk nem sokat foglalkozhatott. 10–12 éves koromban a kőművesek-nél téglát, maltert hordtam, ezzel járultam hozzá családom létminimumának megteremtéséhez. 13 éves koromban mentem először tanoncnak egy cukorkakészítő gyárba, ahol nyolc hónapig voltam ..."

Tóth ezután vasbútorkészítő tanonc lett. Erről a következőket írja:

„Ott minden jó lett volna, de onnan is elbocsátottak. Voltam még vasöntő tanonc, ahonnan azért kellett elmennem, mert egyszer a mester ebédjét elestemben kiöntöttem és az edény összetört. Ezért úgy megvertek, hogy nem bírtam ott maradni tovább.

Sok viszontagság után végre a hentes- és mészáros mesterséget tanultam ki. Közben édesapám meghalt, és én egész árván maradtam. Még most is fülembe cseng az utolsó szava »Béla fiam, téged sajnállak legjobban, mert te vagy a legkisebb. Te fogsz az életben legtöbbet szenvedni.« Jóslata beteljesült; az élet nagyon sokszor a földhöz vert, megtépázott . . .

Édesapám 48-as függetlenségi elveket vallott. Én magam is a szabadságharc történetének olvasása közben lettem szabadságszerető. Annyira szerettem olvasni, hogy amikor lefeküdtünk aludni, a sarokban a földön gyertyát gyújtottam, és ott olvastam reggelig . . .

Hányatott élet után 1909-ben katonának vittek. Itt eleinte kitűnően ment a dolgom, és kéthónapos regruta létemre 1909 karácsonyára felterjesztettek előléptetésre. Az előléptetés nem következett be: egy levelet kaptam Miskolcról, amelyből arról értesültem, hogy menyasszonyom a nála hagyott dolgaimat elprédálja. Szabadságot kértem, de nem kaptam, így megszöktem a katonaságtól. Sajnos nem mehettem messzire, a boszniai Rogaticán elfogtak, és a szarajevói helyőrségi fogházba vittek. Ott mindent elkövettem azért, hogy megszabaduljak a katonaságtól . . ."

Itt megszakítom Tóth Béla életrajzát, amelyből ezután még nagyobb hányattatások, szenvedések és botlások képe tárul elénk. Elég annyi, hogy szenvedésekkel teli élete közben Tóth Béla kezdte megérteni azt, amit József Attila *„Eszmélet"* című versében így fejezett ki: „Ím itt a szenvedés belül, ám ott

kívül a magyarázat." Tanult, olvasott, s a szabadság első órájában csatlakozott a forradalomhoz.

1918–1919-ben tevékeny forradalmi szerepet vállalt. Részt vett különböző ellenforradalmár szervezkedések leverésében, ott volt Szentes visszafoglalásánál. A diktatúra bukása után a hírhedt Margit körúti fogházban három hétig hordágyon vitték újra meg újra kihallgatásra és újabb versére. 18 és fél évre ítélték, amelyet összbüntetésképpen 15 évre változtattak. Kitöltötte mind a 15 évet. Ült a Margit körúton, a szegedi börtönben, Sopron és Vác börtöneiben. Kiszabadulása után Budapesten a szabósztrájk megszervezésében vett részt, dolgozott a Vörös Segélynél is.

Amikor kitört a második világháború, Tóth Béla szabóműhelye egy kommunista csoport illegális találkozóhelye volt. Alpár Mihály is – hatévi börtönbüntetésének kitöltése után – a Vácról már ismert Tóth Bélánál talált menedéket.

A forradalom iskolájában és a börtönökben sokat fejlődött Tóth Béla. Szertelen élete során azonban úgy alakult természete, hogy nehezen tudott beilleszkedni a proletárfegyelem keretei közé; mindvégig megmaradt könnyelmű hirtelensége, s ez bajokat okozott.

Különös volt helyzete a mozgalomban. Alpár megbízott az öregben, de csak egy bizonyos fokig. Jól ismerte hibáit, romantikus könnyelműségét és nagyon is álmodozó beállítottságát. Ismerte bátorságát, párthűségét is, de talán nem eléggé.

Béla bácsi érezte maga körül ennek a halvány bizalmatlanságnak a légkörét, s olyan tetteket akart véghezvinni, amelyekkel jóváteszi fiatalkori botlásait és későbbi ingadozásait. Elhatározta, hogy megbízható elvtársakból kommunista csoportot fog szervezni fegyveres akciók végrehajtására.

Későbbi elbeszélése szerint Szalai Ádám BSZKRT-ellenőr, Hortyáni Pál szabó mester és Váradi Sándor Ganz-gyári munkás segítségével kis sejtet alakított, amelyet MOKAN-(Magyarországi Kommunista Antináci) Komitének nevezett el.

Mindez 1944 nyarán történt. Béla bácsi mindjárt pecsétet is készíttetett, amelynek segítségével magyar és orosz nyelvű igazolványokat gyártott és stencil-gépen felhívásokat sokszorosított. Ide iktatok egyet:

„Megszűnt a tétlen messiásvárás kora. Ütött a gyors tettek órája. Minden felszabadulni vágyó ember jelszava: Fel a barikádokra! Fel a partizánharcra! Fel az évszázados német elnyomóink végleges letörésére, megsemmisítésére! . . .

Nem elég az üdvösséghez, hogy folyton csak hangoztatjuk: »Mikor jönnek már az oroszok?«, »De lassan jönnek!«, »Miért nem támadnak hevesebben itt vagy ott!« . . .

A MOKAN magyarországi komitéja (bizottsága) ezúton is felhívja mindazokat, akik vallás- és pártkülönbség nélkül egy gondolaton vannak, hogy ragadjanak meg minden alkalmat a tömörülésre, hogy minél hathatósabban támogassák a MOKAN-komitét egyetlen fő célja érdekében: az átkozott németek teljes megsemmisítésében . . .

Ne gondolja senki, hogy ha bejönnek az oroszok, kikapart sült gesztenyét ehet anélkül, hogy ő is fáradott volna érte. Nem! Itt senki másnak nem lesz szava, csak azoknak . . . akik két kezüket, eszüket, harcos munkakészségüket ajánlják fel, keresik az alkalmat és a helyet, hogy hol, kinél jelentkezzenek, hogyan állhatnak be a MOKAN-komité partizáncsapatai közé, ahol fegyverrel, karddal vagy munkaeszközökkel, barikádépítő vagy romboló csákánnyal, lapáttal, foggal, körömmel vagy pénzzel – az utolsó fillérig, leheletig részt vesznek a felszabadítás terhes, de fenséges, nagy munkájában: az átkos nácizmus gyökeres kiirtásában . . .

Harcos üdvözlettel:

A MOKAN-KOMITÉ"

E röpcédula megvilágítja Tóth Béla gondolkodását, magatartását, kapcsolatát a párttal. Tudta, hogy nem bíznak benne pesti elvtársai. Röpcéduláját nem merte megmutatni Alpár Mihálynak, mert attól félt, hogy az elvtársak nem fogják helyeselni akcióját. Így tehát, teljesen a „maga szakállára", hozzákezdett a mozgalom szervezéséhez. Véleménye szerint a párt feloszlatása, pontosabban: névváltoztatása hiba volt, úgy érezte, kötelessége, hogy kommunista szervezetbe tömörítse azokat az elvtársakat, akiket erre alkalmasnak tartott.

Pesti kapcsolatai azonban nagyon gyérek voltak ahhoz, hogy a MOKAN-ból akárcsak egy 20–30 tagú harci csoportot is létrehozhasson. Így merült fel benne a gondolat, hogy Miskolcra jön és az itt már eléggé széles körű békepárti mozgalmat vezeti át a MOKAN síneire.

Amikor Tóth Béla szeptemberben ezzel a tervvel felkeresett, eszem ágában sem volt, hogy kételkedjem abban, vajon valóban a párt akciójáról van-e szó? Azonnal szóltam Barbainak, és hármasban megtárgyaltuk a teendőket. Néhány dolog ugyan nem tetszett nekem és Barbainak sem. Különösen a MOKAN-komité elnevezés.

– Alakítsuk meg a pártot – hajtogattuk Barbaival.

Ám Tóth Béla azt mondta: az utasítás a MOKAN-komité létrehozására szólnak, nem érkezett el az idő arra, hogy Kommunista Pártot szervezzünk.

A MOKAN-komité megalakításánál tehát két törekvés szerencsés összetalálkozásáról van szó: Tóth Béla Diósgyőrött harci terepet és harcos tömegeket keresett céljai megvalósítására, mi, diósgyőri munkások pedig azt a szervezeti formát kerestük, amely a Békepárténál nagyobb lehetőségeket ad a tényleges harcra.

Az eddigiekből már kitűnik, hogy Tóth Bélát tulajdonképpen mi vezette: hajthatatlan antifasiszta meggyőződése, hűsége a munkásosztályhoz, a vágy, hogy segítsen a németellenes

harcban, s ugyanakkor személyes érdek is, hogy a mozgalomban elkövetett hibáit „nagy harci cselekményekkel" tegye jóvá.

Ma már nyugodtan elmondhatjuk, hogy elérte célját.

Mint mindannyiunkat, Béla bácsit is erényekből és hibákból gyúrta össze a sors, csak nála talán a kettő keveréke kicsit különös és furcsa volt.

Láttuk mi már azon az 1944-es őszön is, hogy nincs minden rendben Béla bácsi körül. Utólag visszanézve tudjuk, hogy hibái, gyengeségei akadályoztak is olykor, zavart okoztak a munkában. De bármi történt és bármi történjen is, mi, régi barátai és harcostársai, mindig tisztelettel gondolunk rá, a javíthatatlan öreg álmodozóra, aki egy kicsit különvilágban élt, de ebben a különvilágban a nem mindig helyesen megértett, de mindig hűségesen követett eszmék iránti odaadás is vezette.

SZERVEZNI KEZDJÜK A MOKAN-T

Mielőtt a miskolci–diósgyőri MOKAN-mozgalom szervezésének történetét részleteznem, röviden ki kell térnem arra, hogy miként éltünk akkoriban a gyárban, milyen feltételek közepette dolgoztunk, hogy töltöttem utolsó háborús hónapjaimat az ágyúgyár D. 9. megmunkáló műhelyében.

A DIÓSGYŐRI BOMBÁZÁS

A gyárvezetőség elrendelte a még fokozottabb légoltalmi elsötétítést. Eddig is csökkentett világítás mellett dolgoztunk, mert a teljes kivilágítás már messziről jelezte volna a repülőgépeknek a jó célpontot.

Ezután csak a gépen levő kislámpát használhattuk, de azt is kék papírral kellett beburkolni. Az így lecsökkentett fény csak a forgácsolás területét világította meg, vagyis azt a részt, ahol a maró vagy az esztergakés vágta az anyagot. A gép kapcsolását már a megszokott mozdulattal szinte „vakon" végeztük. Árnyakként mozogtunk a gépek mellett, az apró lámpafények pedig úgy festettek abban a nagy, több csarnokú műhelyben, mint megannyi szentjánosbogárka.

Természetesen ilyen körülmények között a munka sokkal nagyobb figyelmet követelt és idegileg is fárasztóbb volt. Ezenkívül a bármikor bekövetkezhető légiveszély is állandóan izgatott, nyugtalanított bennünket. Megvolt rá minden okunk. Ugyanis a fokozódó berepülések folyamán keserves tapasztalatokat szereztünk. Amikor a légiriadót jelezték, rendszerint kikapcsolták a világítást. A műhelyekre sötétség borult. Tapo-

gatódzva, botorkálva tettük meg a kijáratig vezető utat, aminek a hossza attól függött, hogy gépünk milyen messze volt a műhelyajtótól.

Amikor kijutottunk a műhelyből, az erdő felé nyíló hátsó gyárkapu felé futottunk. Soha nem bírtak bennünket beterelni a már leírt, védekezésre alkalmatlan óvóhelyekre. Kezdetben a hátsó kapunál is megpróbáltak feltartóztatni, de a megerősített kapuőrséget valósággal elsöpörtük az útból. Csak a Ládi erdőben álltunk meg, többnyire ott is csak a hegytetőn.

Természetesen mindez attól is függött, hogy mikor riasztottak bennünket. Mint ismeretes, a szövetséges hatalmak légitámadásai elsősorban a vasúti csomópontok ellen irányultak, ilyenkor azonban a gyárban is légiveszélyt jeleztek. Mivel ezek a légi offenzívák a vasgyárat szeptember 13-ig elkerülték, előfordult az is, hogy a riasztást a termelés érdekében az utolsó percre hagyták. Emlékszem egy esetre, amikor a már említett kapun alighogy kitörtünk, máris felettünk voltak a gépek. Szerencsére akkor nem dobtak le bombát.

Miskolc bombázása után több mint három hónapig dolgoztunk feszült légoltalmi készültségben. Eközben kifutottunk néhányszor a Ládi erdőbe. Szeptember 13-án a déli órákban angolszász repülőgépek jelentek meg a vasgyár felett. A vezérgép meghúzta a támadási zóna határát jelző csíkot – és hullottak a bombák.

Szerencsére a lövegműhely a támadás napján szünetelt, csak a karbantartás és a légó volt szolgálatban. Ha üzemel, sok ember lelte volna halálát.

Amikor másnap műszakra mentem, az Ógyár téglagyári részén bombatölcséreket és romokat találtam, úgyszintén az Ó utca és a kórház környékén is. Az emberek 30–40 halálos áldozatról beszéltek. Jelentős volt a sebesültek száma is.

Az Újgyárban, a műhelybe vezető út mindkét oldalán, fel nem robbant bombák sorakoztak. Volt néhány tucat belőlük. Csaknem 500 bombát dobtak le. A lövegműhelyt is komoly

találatok érték, a bombák nagy károkat okoztak a tetőzetben és a gépek között. Az egyik menetmaró gép szerszámfejét leszakította a bomba, és a több száz méterre levő kórház kertjébe dobta. A repeszdarabok az óvóhelyet is átlyuggatták. Becsapódások érték a kórház óvóhely részét is, ahol a súlyos betegek feküdtek. A robbanás ereje valósággal a falra kente a szerencsétleneket... A támadás elérte célját, sikerült a termelőhelyek jelentős részét megbénítani. Ezután már nemigen lehetett szó komoly termelésről.

A nemes vármegye és Miskolc város vezetősége a vasgyárba is kivonult, és megtartották a miskolcihoz hasonló nagy temetést. Az áldozatul esett munkások és családjaik a vasgyári temető egyik külön parcellájában alusszák örök álmukat...

A MOKAN ELSŐ MISKOLCI RÖPCÉDULÁJA

A bombázások csak növelték a háborúval szembeni gyűlöletet. A munkások és családtagjaik egyre terhesebbnek érezték az értelmetlen vérontást. A háborúellenes mozgalom kedvező talajra talált körükben.

Első, Miskolcon terjesztett röpcédulánkat Tóth Béla fogalmazta. A röpcédulát ekkor még csak stencilező gépen sokszorosítottuk. A felhívás a többi között a következőket tartalmazta:

„Magyarok!

Munkások, parasztok, katonák!

Magyarország ősi ellensége nem az orosz, hanem a német–osztrák volt mindig. Ősapáink a honfoglaláskor és azóta is állandóan – kevés kivétellel majdnem mindig – a német–osztrák ellen harcoltak. Szállóigévé is vált: »Mégis huncut a német.« Az 1849-es inváziót is az osztrák–németek zúdították a nyakunkba.

Petőfi dicső »Talpra magyar«-ja az osztrák–német el-

len szikrázott. Dicső hazánk – mint évszázadok során annyiszor – ismét alternatíva, választút előtt áll: német gyámság vagy önálló Magyarország! Szerencsénkre a választás már nem nehéz és nem is csak rajtunk áll: az egész világot uralni akaró nácizmus végóráit éli. A harctereken mindenütt »elszakadó« mozdulatokat végeznek a tömeggyilkos, magyarfaló rablók, falvakat és városokat felperzselő, kifosztó német hordák.

Katonák, magyarok, ne hagyjátok falvainkat, városainkat romhalmazzá, kifosztottá tenni! . . .

Fordítsátok a kezetekben levő fegyvert ősi ellenségetek, a németek ellen . . .

Fegyverre magyar! Fel a barikádra! Ki a partizánfrontra! Be a városok romjai közé, ahol szervezetten vesszük fel a harcot mindaddig, amíg egyetlen német él szeretett, vérrel áztatott, drága szép hazánkban!

Ezt kívánja, ezt várja tőletek a MOKAN-komité elszánt vezérkara!

Halál az árulókra! Vesszenek a németek!

Éljen a szabadság!

Harcos, hazafias üdvözlettel:
A MOKAN-KOMITÉ"

Az a körülmény, hogy Ságvári halála után kapcsolatunk a felső vezetéssel lényegében megszakadt, természetesen meglátszott agitációnk és propagandánk színvonalán. A pesti központtól való elszakadásunk azonban bizonyos értelemben ösztönző erőt is jelentett; mindvégig meg voltunk győződve arról, hogy előbb-utóbb fegyveres szabadságharcra kerül sor; nem ismerve eléggé a reális helyzetet, azt hittük, hogy a párt összes szervezetei megelőznek, s mi hátul fogunk kullogni. Arra számítottunk, hogy Budapesten a Vörös Hadsereg közeledtére nagyméretű felkelés fog kibontakozni a fasiszták ellen, s

éjt nappá téve dolgoztunk azon, hogy ezt a budapesti felkelést egy diósgyőrivel egészítsük ki.

Az első, nem teljesen kifogástalan röpcéduláink is nagy hatást keltettek. Széltében-hosszában kezdtek beszélni a mozgalomról. Sokan felkerestek engem is, érdeklődtek, kaptam-e röpcédulát, s mit tudok a MOKAN-komitéről? De nemcsak a dolgozók, a hatóság is felfigyelt a röpcédulákra. A később megtalált csendőrségi jegyzőkönyvek tanúsága szerint harci csoportjaink meg sem alakultak még, amikor már életre-halálra keresték a vezetőket.

Tóth Béla elgondolása alapján kidolgoztuk a szervezési direktívákat. Ezeket is stencilezett röpcédulákon terjesztettük, de csak az A/1 kategóriába tartozó, vagyis a kommunista elvtársak között. A szervezési direktíva így hangzott:

„... Be kell szervezni minden embert – férfit, nőt – párt- és valláskülönbség nélkül, aki hajlandó részt venni a németek elleni mozgalomban. A mozgalom célja: tömöríteni mindazokat, akik a németek ellenségei, legyenek azok munkások vagy polgárok, akik részt óhajtanak venni a németek elleni harcban.

A részvétel feltételei:

szellemileg – németellenes gyűlölet,

fizikailag – fegyverrel, harcos munkával (védőműépítés stb.),

anyagilag – pénzzel vagy természetbeniekkel (élelmiszer, ruha, fegyver stb.) való közreműködés.

A szervezés módja: illegális, suttogó propaganda szóval, írással.

A megszervezetteket négy csoportba osztjuk ..."

A négy csoport tagjai közül az A/1 csoportba szerveztük a kommunistákat. Minden A/1 kategóriába tartozó munkás kötelessége volt, hogy németellenes munkásokból, parasztokból és katonákból négy-öttagú harci csoportot hozzon létre. Ez lett az A/2 kategória.

A B/1 csoportba a munkássággal szimpatizáló szegényebb polgárokat, a B/2-be a németellenes gazdagabb polgárokat osztottuk be.

A négy kategóriának megfelelően, négyféle kétnyelvű igazolványt készítettünk. Az A/1 tagjainak igazolványán például oroszul és magyarul a következő szöveg állott: „X. Y. A MOKAN-komité aktív k. (kommunista) tagja." Az igazolványokat a MOKAN-komité ötágú csillag alakú pecsétjével bélyegeztük le.

Kezdetben Barbaival együtt vitattuk annak helyességét, hogy igazolványokat készítsünk és szétosszuk a mozgalom tagjai között. A konspiráció szabályaira hivatkoztunk.

– Ezekkel az igazolványokkal juttatjuk a rendőrség kezére az embereket – hajtogatta Barbai.

Hamar beláttuk azonban, hogy Tóth Bélának igaza van. A magyar és orosz nyelvű igazolvány nagy vonzerőt gyakorolt a szervezés során, különösen a kevésbé öntudatos munkásokra és polgárokra. A negyedik kategóriába sorolt gazdagabb, vagyonukat féltő polgárok például, akik a „MOKAN védelme alatt áll" szövegű igazolványt kapták, egy-egy igazolványért a legmesszebb menő szolgálatokat is hajlandók voltak megtenni. Elvtársaink elbújtatása, hamis papírok készítése, röpcédulák terjesztése, címek szerzése, élelmezésünk segítése – mindez könnyebbé vált ezeknek az igazolványoknak a segítségével. Ilyen papírokért még hétpróbás horthysta ügyvédektől, köztisztviselőktől is kaptunk viszontszolgálatot.

Ami pedig a konspirációt illeti, ma még inkább látom, amit már akkor is sejtettünk: a háború utolsó napjaiban a konspirációs rendszabályokat nem lehetett és nem lett volna szabad ugyanúgy értelmezni, mint korábban. Az illegális találkozók sok kötöttséget jelentő és sok időt igénybe vevő régi rendszere ekkor már akadályozott munkánkban. A háború utolsó hónapjainak viharos gyorsasággal pergő eseményei közepette, a Horthy-, majd Szálasi-uralom felbomlásakor, a zűrzavar idő-

szakában sokkal többet tehettünk volna, ha még inkább változtatunk a konspirációnak békés időkben jól bevált módszerein, és bátrabban térünk át a kiélezett forradalmi időszakban szükséges új fajta konspiráció nagyobb mozgási szabadságot megengedő módszereire.

AZ ELSŐ CSOPORTOK

Diósgyőrben Nyirő Sándor vasgyári munkás, a Herman-telepen pedig Kopácsiék létesítettek csoportot. Az idősebb Kopácsit a németek bevonulása után internálták, de a Lakatos-kormány részleges amnesztiája során kiszabadult. Fiával, Sándorral, a Herman-telepen rejtőztek el; később szökött katonákból és munkaszolgálatosokból egész gárda húzódott meg náluk.

Nyirő Sándor fiatalon megismerkedett a szocialista irodalommal és a népszerű természettudományi művekkel. Ezek hatására szocialistává, ateistává lett. Részt vett az OIB (Országos Ifjúsági Bizottság) 1938-as konferenciáján, és annak szellemében Diósgyőrött vándorkönyvtárat szervezett, melynek anyagában tiltott könyvek is voltak. A csendőrök többször lecsaptak rá és megkínozták. A németek bevonulása után meghurcolták, majd a járási főszolgabíró internálta. Az alispán Nyirő fellebbezése alapján az internálást megszüntette és rendőrhatósági felügyelet alá helyezésre változtatta (Borsod megyei alispáni iratok, 8971/1944). Dr. Kovács Lóránd érdeme, hogy Nyirő visszakerülhetett a mozgalomba.

Világ Miklós munkaszolgálatos révén (később lesz róla szó) kerültünk kapcsolatba a Diósgyőr községben működő baloldali csoporttal s annak vezetőjével, Nyirő Sándorral.

Erről a fontos tanácskozásról Nyirő Sándor 1970-ben életrajzában így ír: „1944 szeptemberében felkerestek Fekete Mihály, Barbai Ferenc elvtársak, és az illegális párt direktívája alapján megtárgyaltuk a MOKAN-komité szervezési és az el-

lenállásba való bekapcsolódás részleteit. Ezen tárgyalás a diósgyőri fenyvesek között történt . . ."

A továbbiakban főleg Világ Miklós révén tartottuk a kapcsolatot, aki többek között MOKAN-igazolvánnyal is ellátta őket. Rajta keresztül hívtam fel Nyirő figyelmét Kovács Imrére is, aki nagy szerepet játszott a MOKAN diósgyőri harcaiban. Nyirőéknek és Kopácsiéknak egyelőre a röpcédulák terjesztése, valamint fegyverek szerzése volt a feladatuk.

A POLGÁRI ÉRTELMISÉG MEGNYERÉSE

Mint már említettem, az A/1 és A/2 csoportok szervezésével egyidejűleg hozzáláttunk ahhoz is, hogy a polgárok – különösen a polgári értelmiség – soraiban szimpatizánsokat szerezzünk. Ennek érdekében adtuk ki az alábbi röpcédulát, amelyből néhány részletet közlök:

„Magyar polgárok!

Van egy utolsó szavunk azokhoz is, akik osztályhelyzetüknél fogva és az adott körülmények folytán eddig csak vállveregetések közben, olykor-olykor a választások alatt mosolygó kézszorítások közben szálltak le a dolgozók tömegeihez . . . A dolgozó társadalom napjai közelednek. A szellemi és a fizikai munkások sorsa fordulóponthoz ért . . .

Nemcsak a mai, de a múlt világháborúból is tudjuk: ahol a német hadak elvonultak, ott kő kövön nem maradt. Ha a német hadak rajtunk keresztül »tervszerűen« visszavonulnak, tervszerűen kifosztott, felperzselt falvak, városok temetője lesz hazánk. Ez ellen össze kell fognia minden jó érzésű embernek, magyarnak, még azoknak is, akik eddig csekélyebb mértékben támogatták a nácikat.

Az utolsó óra rendelkezésre áll. A MOKAN-komité lehetővé teszi mindenkinek az átállást. Átállni minden jó

hazafinak lehet, sőt kell is. Hiszen tudjuk jól, hogy vannak sokan polgárok, tisztek Önök között, akiket csak a kényszer sodort a nácizmus karmai közé. Vannak sokan, akik alig várják azt a pillanatot, hogy megszabaduljanak ellenségeiktől: a németektől. Mindenekelőtt azokhoz fordulunk, akik a múltban is támogatták a dolgozók harcát. A szimpatizálók nemes seregéhez szólunk ezúton is, hogy támogassák a MOKAN-komitét németellenes harcában: fegyverrel, pénzzel, élelemmel, anyagiakkal.

Mindenkit figyelünk, számon tartunk. Az utolsó órában még javíthatnak helyzetükön azok is, akik eddig másképpen gondolkodtak . . ."

A felhívás fent idézett része helyesen hivatkozott ugyan a németek „tervszerű" visszavonulásával együtt járó pusztulásra, helyesen nyitott kaput azoknak is, akik eddig bizonyos mértékig támogatták a nácikat, de kissé fenyegető volt a hangja; feleslegesen hangsúlyozta, hogy a felszabadulás után az eddig elnyomottaké lesz a hatalom, ahelyett, hogy egy demokratikus átalakulás távlatát tárta volna fel előttük.

A MOKAN-komité vezetőségében volt ugyan vita a polgárokhoz intézett röpcédula mondanivalójáról, fel is merültek bennünk kételyek a Tóth Béla által javasolt szöveggel kapcsolatban, de sajnos nem voltunk elég képzettek ahhoz, hogy világosan felismerjük a hibákat. Különben is Béla bácsi tudott a legjobban fogalmazni közülünk (még verseket is írt), így hát eleinte az ő fogalmazásait fogadtuk el.

Első röpcéduláink és felhívásaink néhány „balos" kisiklásától eltekintve, egészében véve mégis igen pozitív dolognak tartom egyrészt azt a tényt, hogy igyekeztünk mozgalmunkat hazafiasan, németellenes érzelmű polgárokkal kiszélesíteni, másrészt, hogy mi, munkások, minden segítség nélkül mégiscsak többé-kevésbé sikerült mondatokba tudtuk önteni gondolatainkat. A politikai cél eddig teljesen helyes volt, csak-

hogy a jó szándék kivitelezése közben ki-kiütköztek még belőlünk a régi szektásságok.

A gyakorlati munkában egyébként nem is voltak nagy jelentőségűek ezek a hibák. Hamar megértettük, hogy a legjobb röpcédulaknak is legfeljebb mérsékelt agitációs hatásuk lehet, csak a talaj megpuhítására elegendőek. Ki kell választanunk az alkalmasnak látszó embereket és azokat élőszóval kell megnyernünk.

Az első komoly sikert egy francia szakos gimnáziumi tanár, Pődör László beszervezésével értük el.

Pődör egyik legkedvesebb tanára volt Sándor fiamnak. Ahogyan utólag látom, nyilvánvalóan a nyugati demokráciák híveként állt szemben a kultúrapusztító, gyűlölt fasizmussal. Sándor rendszeresen járt hozzá, verseket olvastak egymásnak. Pődör Kosztolányi és Illyés költeményeit, Sándor pedig József Attila, Juhász Gyula és Tóth Árpád írásait. Megbíztam a fiamat azzal, hogy lassan, fokozatosan terelje politikai síkra beszélgetéseiket. Egy alkalommal, amikor Sándor nyíltabban beszélt a németek várható vereségéről, a Horthy-rendszer összeomlásáról, Pődör így válaszolt:

– Nincs itt már kiút. Ez az ország szégyenben és gyalázatban fog elpusztulni. Nem lehet itt már semmit sem tenni. Hová forduljon az ember?

S mintegy költői magyarázatképpen Illyés egyik versével toldotta meg szavait:

„Kutya is, ha vakkant,
mintha kútba vetnék.
Aki dalol, most fújja ki
utolsó keservét,
azután elhallgat,
befordul a falnak.
Strázsa ha kell, fejfájához
kell már a magyarnak."

(*Illyés Gyula:* Nocsak)

Beszélgetésük után üzentem Sándorral, hogy szívesen látnám vendégül fiam legkedvesebb tanárját.

Augusztus végi vasárnap volt, amikor Sándorral együtt megérkezett hozzánk. Okos, rokonszenves, bár első pillanatásra kissé hideg arcú ember volt. Arról kezdtem beszélni, hogy a haladó értelmiségre milyen nagy szerep vár a nemzet jövőjének biztosításában, s hangsúlyoztam, mennyire megbecsüljük a kultúrát, az itelligenciát. Ekkor Pődör ráterelte a szót a Kommunista Párt világnézetére, a történelmi materializmusra. Amennyire akkori elméleti felkészültségemből futotta, válaszoltam kérdéseire. De mindkettőnk véleménye az volt, hogy most nem ez a fontos. A történelmi szükségszerűség most azt követeli, hogy materialisták és nem materialisták egyaránt fogjanak össze a közös ellenség, a fasiszta barbárság ellen.

Pődör megígérte, hogy gondolkodik a hallottakon és majd újból jelentkezik. Amikor elköszönt, így szólt:

– Engedd meg – bár én vagyok a fiatalabb –, hogy feltétlen bizalmamról biztosítsalak *téged* . . . akár jelentkezem újra, akár nem, hallgatni fogok beszélgetésünkről.

Nem féltem attól, hogy a rendőrségre megy. Tudtam Sándortól, hogy tanára komolyan veszi „gentleman"-elveit, s hallgatni fog. Attól azonban féltem, hogy nem fog jelentkezni. De jelentkezett . . .

A TISZTEK MEGNYERÉSE

Beszélgetésünk után a második vasárnap Pődör újra kijött csabai lakásunkra. Segítséget kért egy üldözött nő elrejtéséhez. Egyúttal felajánlotta, hogy a lehetőségekhez képest támogatja a mozgalmat. Rokonát Kistokajon biztonságba helyeztük, s néhány nap múlva már Pődör vendége voltam Tóth Bélával együtt.

Tudtuk, legalább néhány képzett tisztet meg kell nyernünk ahhoz, hogy valóban harcképes mozgalmat hozzunk létre. Ehhez kértük Pődör közreműködését. Ő szívesen vállalta, hogy lakására hívja a kiválasztott tiszteket.

Az első tisztet Sándor segítségével szerveztük be. Fiam egyik diákszerelmének bátyja, a hejőcsabai Kuncsik János, Szalay Tibor tüzér alezredes tisztiszolgája volt. Kuncsik Jánost Sándor nyerte meg a mozgalom számára. Ez a derék fiú azután gazdája íróasztalára helyezte a „Magyar tisztekhez" címzett röplapunkat, amely többek között a következőket tartalmazza:

„Magyar tisztek!

Elérkezett a döntő pillanat, cselekednünk kell, ha azt akarjuk, hogy megmentsük szeretett, drága, szép magyar hazánkat a végpusztulástól . . .

Állandóan figyeljük, szemmel tartjuk a tisztikar dilemmatikus küzdelmeit. A rohanó történelmi események, a stratégiai helyzet alakulása – amit Önöknek nem kell bővebben magyarázni – elismerjük, nehéz alternatíva elé állította a magyar tiszteket is. De ha jobban szemügyre vesszük a harctéri helyzetet, a választás nem lesz nehéz az Önök részére sem . . .

Tudjuk, hogy vannak Önök között józanul gondolkodó magyar tisztek is – beszéltünk jó néhánnyal –, akiket nem lehetett félrevezetni, akik tisztán látnak mindent . . .

Mi garantálni akarjuk és tudjuk azoknak az életét, hozzátartozóikkal együtt, akik hozzánk állnak, átpártolnak és segítenek bennünket örök ellenségeink, a németek kiűzésében. Magyar és orosz szövegű lepecsételt igazolványokkal látjuk el Önöket, ami garantálja életüket, és egyben igazolja, hogy *akkor* álltak át hozzánk, amikor még lehetett.

Kérjük a magyar tiszteket, lépjenek egymással és velünk szoros érintkezésbe a sürgős teendők haladéktalan elintézésére . . .

Harcos, hazafias üdvözlettel:
A MOKAN-KOMITÉ"

Kuncsik közvetítésével meghívtuk Pődör lakására Szalay alezredest, aki 1944. március 19-e után beteget jelentett, mert nem akart az országot megszálló németek szolgálatába szegődni. Az egyik tiszt azután hozta a másikat. Rövidesen kiépítettük a MOKAN-komité köré a tisztek egész csoportját. Szalay tüzér alezredes, Petrássy orvos százados, Jándy tüzér hadnagy, Fodor tüzér százados és Ginzery ezredes alkotta „katonai vezérkarunkat". Fodor János tüzér századost még az Újgyárból ismertem, művezető volt a megmunkáló műhelyben, s nem tartozott a hajcsárok, németimádók közé. 1940-ben a miskolci 7. honvéd kerületi tüzérségi javítóműhely parancsnokának nevezték ki.

Egyik este Tóth Bélával együtt felkerestük őt a volt miskolci gőzmalom épületében levő lakásán. Mint jó ismerősök üdvözöltük egymást, majd bemutattam Tóth Bélát, aki jó benyomást tett a katonatisztre. Elmondtuk, hogy az ellenállási mozgalom megbízásából jöttünk, és megkértük, vegyen részt az ipari objektumok megmentésében. Fodor különösebb „gyúrás" nélkül csatlakozott a mozgalomhoz, és felvette a kapcsolatot Ginzery ezredessel, akit egyébként is jól ismert. Úgy emlékszem, Fodor százados később a miskolci objektumok, például a Barva-malom megmentésében segédkezett.

Kezdetben sikeresen ment velük a munka. Szalay pisztolyokat hozott, Petrássy szovjet géppisztolyt szerzett a katonai raktárból, s ugyancsak az ő segítségével hamis katonakórházi igazolványokhoz jutottunk; több elvtársunkat ezzel mentettük meg a katonai behívás elől. Közben megmentette egy Dajkó nevű partizán életét is a Nógrádi-csoportból. Petrássy támoga-

tásával egy frontra irányított kórházrészleget is elrejtettünk a bábolnai pincében, s ezt a felszabaduláskor átadtuk a Vörös Hadseregnek.

Jándy Géza tüzér hadnagy a keleti frontról hazahozott 15 centiméteres tábori üteg lövegeit, vontatóit használhatatlanná tette, és elrejtette az egerbaktai erdőben. Később ezt is a Vörös Hadsereg kezére juttattuk. Jándy amint hazaért, jelentkezett Szalay alezredesnél, aki tájékoztatta őt a MOKAN-ról, velünk pedig közölte Jándy hazaérkezését.

Ezután Tóth Bélával felkerestük Jándy Gézát a rejtekhelyén, és bevontuk őt is a mozgalomba. Jándy közölte velünk, hogy volt ütege legénységének egy része miskolci lakos, akikkel továbbra is tartja a kapcsolatot és készek a harcra.

Hamarosan kiderült, hogy ezeket a tiszteket nem egyforma szándék hozta a táborunkba. Egyesek csak azért jöttek, mert valamiféle angol–amerikai megszállásban reménykedtek, másokat őszinte hazaszeretet vezetett, de ha nemigen bíztak is egy munkásfelkelés lehetőségében, a németeknek valamennyien ellenségei voltak.

Októberben azt javasoltuk az egyik tisztnek, hogy tüzércsapatából s a miáltalunk megszervezett munkásokból alakítsunk az ő vezetésével katonai bázist a Bükk hegységben. Barátunk ezt keresztülvihetetlennek tartotta: „A Tigrisek – hajtogatta – öt perc alatt szétvernek minket."

Ginzery ezredessel sem tudtunk a fegyveres akciókat illetően megegyezni, később azonban volt egy valóban pozitív és komoly tette, segített a gyár megmentésében, erről azonban majd a továbbiakban lesz szó.

Mindent egybevetve mégis helyes volt, hogy néhány tisztet bekapcsoltunk az ellenállási mozgalomba. Nemcsak rajtuk múlott, hogy nem tettek többet. Bizonyára bátrabbak lettek volna, ha több erőt látnak a mi oldalunkon.

A tisztek részvétele a mozgalomban gyarapította fegyveres erőinket. Ginzery ezredes támogatásával felállíthattuk a gyár-

őrséget, amelyben elvtársaink tartották kezükben a vezető posztokat. De a legfontosabb mégis az volt, hogy csatlakozásukkal növelték a mozgalom tekintélyét. Ez egyben azt is mutatta; megvolt az objektív lehetősége annak, hogy a németellenes harcba beszervezzünk minden hazafias erőt.

ILLEGALITÁSBA KÉNYSZERÜLÖK

Szeptemberben a Vörös Hadsereg átlépte a magyar határt, közeledett a front. Elhatároztuk, hogy az 1943-as megmozdulásokhoz hasonló, nagy tömegtüntetést szervezünk. Ennek az előkészületeiben Barbaival együtt részt vettem, de a tüntetés idején már illegalitásban voltam.

Az Újgyár bombázása után körülbelül szeptember közepén még dolgoztam, de minden pillanatban szökésre készen álltam. Megkértem a kapuőrségben szolgálatot teljesítő Bánhegyi Béla légó-rendőrt, hogy jelezze, ha valamilyen veszély közeleg. Éppen elég okom volt az óvintézkedésre.

Kiss Miklós lebukása és T. S. vasgyári munkás áruló magatartása után a csendőrnyomozó szervek, sőt a Gestapo is tudott békepárti szervezkedésünkről. Attól tartottam, hogy a Gestapo az „elengedett" Kiss Miklóst esetleg „kezelés alá" veszi, és kicsikar tőle vallomást, vagy az említett szervek a MOKAN szervezése folytán valamilyen személyemhez vezető nyomra bukkanhatnak, s akkor sor kerülhet harmadik letartóztatásomra is. Mivel ezt lehetőleg el akartam kerülni, tervet készítettem a gyár illegális úton való elhagyására.

A gyár olyan volt, mint egy nagy fogház. Műszak közben csak a művezető által kiállított menetjeggyel vagy – mint velem történt 1934-ben – csendőri fedezettel lehetett kijutni. Mondanom sem kell, hogy az illegális távozás is körülményes volt. A gyár magas kerítését szögesdróttal látták el, és őrizték is. Ezt az utat tehát – főleg nappali távozásra – nem vehet-

tem számításba. Végül is hosszú töprengés után úgy találtam, hogy a bombák által megrongált óvóhely nyújtja a legbiztosabb lehetőséget a menekülésre.

Kerestem tehát az óvóhelyen egy olyan bomba vájta lyukat, amelyen át a szabadba juthattam és ahol nem fenyegetett az azonnali elfogatás veszélye. A gyárra hullott bombák számos helyen az óvóhely partoldali falánál fúrták át a mennyezetet, ugyanakkor nagy mennyiségű föld omlott a padlóra. Ezeken a helyeken csak fel kellett mászni a földcsomóra, s onnan a kilyukasztott mennyezeten át már ki lehetett jutni a szabadba.

Arra is gondoltam, hogy valamivel majd indokolnom kell a hiányzásomat. Erre a feladatra Lenkei István csoportvezetőnket kértem meg.

Lenkei István derék, egyenes jellemű ember, aki szaktudásával is kivívta megbecsülésünket. Részben beavattuk őt a mozgalom ügyeibe. Németellenességét nem rejtette véka alá, s nem sürgette a munkát. – Majd ha nem a németeknek dolgozunk – hangoztatta –, akkor kétszer annyit csinálunk!

Azon a napon a délelőtti órákban hozzám lépett Bánhegyi Béla.

– Menekülj, Mihály – szólalt meg csendesen –, a Gestapo a gyár felé tart, talán már be is jött a főkapun. Lehet, hogy érted jönnek!

Nem lepődtem meg. Nyugodtan leállítottam a gépemet, hónom alá vettem a kézitáskámat, és elindultam a kijárat felé. Csak rövid utat kellett megtennem, máris a kiszemelt óvóhelyrészbe értem, majd a kórház kertjének közelében a szabadba jutottam.

Felmentem a közeli Kerekdombra, és egy kicsit megálltam, hogy kifújjam magam. Előttem a völgyben elterülő gyár, szétbombázott tetőzetével... Mint 18 éves ifjú jöttem ide, most 20 év minden keservével és terhével a hátamon menekülök. Magammal viszem a ledolgozott nappalok és éjszakák inkább

szomorú, mint vidám emlékeit. Valahogy úgy éreztem, hogy örökre itt hagyom ezt a gyárat, emberré válásom e nagy iskoláját. Mint munkahelyet – az ott dolgozó sok baráttal, harcostárssal együtt – nagyon sajnáltam, de mint ágyúgyárat már kevésbé . . .

Körülbelül ilyen gondolatokkal vágtam neki az útnak. Előbb a Ládi erdő felé mentem, majd Hejőcsaba felé fordultam. Közben betértem Mercz Antal Komlós-tetőn levő lakásába.

– Mi történt, Mihály? – kérdezte meglepődve.

– Menekülök, mert a Gestapo a gyárban van – válaszoltam. Mercz éppen a délutáni műszakra készült és ebédelt. Nagy mentegetőzés közben engem is megkínáltak paprikás krumplival. – Egyél, Mihály – biztatott Mercz –, ki tudja hol állsz meg?

Evés közben közöltem Merczékkel, hogy illegalitásba vonulok, majd tájékoztattam őket arról, hogy mozgalmunk új szervezeti formában működik ezután.

Mercz jelentős ember volt a mozgalomban, az ő révén tartottuk a kapcsolatot a gyalus-csoporttal. (Jelenleg a Belügyminisztérium nyugdíjas őrnagya.) Felesége a vasgyári nőmozgalomban dolgozott, nagy lelkesedéssel.

Búcsút vettem Merczéktől, és a szőlőhegyen át hazatértem, majd néhány napig a mezőnyéki szőlőkben egy volt iskolatársamnál rejtőztem el. Onnan jártam be gyalog Hejőcsabára és Miskolcra.

Közben azon töprengtem, hogy tenni kellene valamit a rendőrség félrevezetésére. Talán jó lenne – gondoltam – egy távolabbi helyről levelet írni Lujzának. Végül úgy határoztam, hogy Mezőkövesdre utazom. Mivel ebben az időben a városban állandó razziázás folyt, elkerültem a miskolci pályaudvart, s Nyékládházán szálltam vonatra.

A mezőkövesdi postán feladtam egy képeslapot Lujzának a következő szöveggel: „Nincs semmi bajom, megyek tovább!"

(Ezt a levelet mutatta meg Lujza, amikor a kopók vagy mások hollétem felől érdeklődtek, miközben azt is elpanaszolta, hogy becsaptam őt, mert egy nővel mentem el.)

Ezután búcsút vettem szülőfalumtól, majd hasonló módon tettem meg a visszafelé vezető utat is.

ÚJABB BÉKETÜNTETÉS

A munkások hangulatára jellemző, hogy a viszonylag szűk körben végzett, kevés szervezés ellenére, szeptember 21-én nagy tüntetés robbant ki. A miskolci csendőrkapitányság 1944. szeptember 22-i jelentése így számol be erről:

„A folyó hó 21-én történt munkásmegmozdulással kapcsolatban a diósgyőri vasgyárba kiszálltam, és ott a hadiüzemi személyzeti parancsnokkal és az illetékes diósgyőri rendőrkapitányság vezetőjével érintkezésbe léptem. A diósgyőri rendőrkapitányság az eddig lefolytatott nyomozás eredményét a belügyminiszter úrhoz a mai napon írásban megtette, mely szerint a D. 9. szerelde munkásainak 2–300 főnyi csoportja, eddig ismeretlen személy kezdeményezése folytán, a gyárigazgatóság épülete felé vonult.

Útközben a munkások nagy tömege csatlakozott hozzájuk, úgyhogy mire a tömeg az igazgatósági épület elé érkezett, száma már 2000–2200 főre szaporodott . . .A tömegből senki sem állott elő szónokként, hanem felkiáltásokat lehetett hallani: »Kövessük a finn testvérek példáját, lépjünk ki a háborúból, békét akarunk!«, »Nem akarunk többé bombázást, mi dolgozunk szívesen, ha béke lesz, de így nem vagyunk hajlandók. Ki szavatolja számunkra a munkát? Le a barna blaskásokkal!« (Barna blaskásokon az üzemi és gyári tisztviselőket értik!)

Dr. Kazinczy igazgató megnyugtató beszédet tartott

a munkásséghoz, mely alatt és után különböző bekiáltások hangzottak el, amelyekből a megmozdulás baloldali eredetére lehetett következtetni. A rendőrkapitányság vezetője szerint a hadiüzemi munkásság a tüntetés terén olyan módszert alkalmazott, amelyből egyes emberekre pillanatnyilag hátrány nem származhat. Amennyiben *látszólag* sem szervezője, sem vezetője nem volt a tömegnek, a bekiáltozók úgy foglalták el helyüket, hogy a tömegben felismerhetők ne legyenek . . ."

A munkások okultak az 1943-as tüntetés tapasztalataiból; küldöttséget nem választottak, csak Galló János mondott néhány szavas beszédet. 1943-ban ugyanis a küldöttséget vezető Oszip Istvánt katonai munkára hurcolták. Mindenesetre a rendőrség is tanult, nem hitt a „spontaneitás" látszatának. A jelentés tanúsága szerint a nyomozás megindult, de a rendőrök, csendőrök, nyilasok, gestapósok együttesen is tehetetlennek bizonyultak; hogy valamit mégis tegyenek, Gallót hurcolták el.

A tüntetés után Béla bácsi Pestre utazott, mondván, hogy családja biztonságba helyezéséről kell gondoskodnia és „beszámol az elvtársaknak a mozgalom állásáról". Én Mezőnyékről újra visszatértem Miskolcra, ahol különböző lakásokban találtam rejtekhelyet.

Egyik, talán legbiztosabb rejtekhelyünk a Mindszenti temető mellett húzódó Ghillányi (ma Bihari János) utcában volt, melynek felső részén, kisebb-nagyobb házakban általában polgárok, munkások laktak, az alsó felén pedig cigányzenészek, szegény emberek, akik között sok volt a munkanélküli vagy alkalmi munkás.

Egy ideig voltak annak az utcának nagyon szomorú lakói is. Itt vonták meg egyik határát a május hóban felállított miskolci gettónak, melynek területén rengeteg zsidócsaládot zsúfoltak össze. Létszámukat akkor közel 10 000 főre becsülték. Ezek nagy része magatehetetlen, öreg férfiakból, nőkből, gyermekekből állott. Mint ismeretes, a férfiak javát már előzőleg

bevonultatták munkaszolgálatosnak. A gettót este 8 órától reggel 6 óráig lezárták, az utcán senki sem tartózkodhatott. Olyan volt ez a táj, mint egy óriási siralomház, melyben a halálraítéltek ezrei várták végzetük beteljesedését . . .

A szerencsétlen lakók már a halálgyárak martalékaivá válhattak, amikor Tóth Béla a rejtekhelyet megszerezte.

Ebben az utcában a 14–16. szám alatti házban lakott Sicskó Sándor vásári kereskedő, a szomszédságban pedig Tóth Béla öccse, Gyula, aki mint cipész kisiparos, a környék kisembereinek lábbelijét javítgatta. Tóth Gyula háza az utca frontjára, Sicskóé közvetlenül a temető mellett épült. A ház két ablaka a temetőre nézett. Sicskó a bombázások elől az Avason levő pincéjébe költözött.

Mindkét házat csupán léckerítés választotta el a temetőtől. Az egyik léc csak a felső deszkához volt odaszögezve, ott is lazán, alul könnyen el lehetett fordítani. Ezáltal olyan rés támadt, hogy egy ember átbújhatott rajta. Ezenkívül Tóth Gyula házfala mellett külön bejárat is vezetett a temetőbe. Az elrejtőzés vagy menekülés útja tehát több irányú volt. Sicskó Sándor a ruhatárát is rendelkezésünkre bocsátotta. Ott „öltöztünk ki", amikor a tisztekhez mentünk találkozóra.

Rendőr vagy nyomozó legfeljebb bűnügyben kereste fel ezt a kétes biztonságú utcát. A Gestapo és magyar cinkostársai nemigen gondoltak arra, hogy a MOKAN szervezői a volt gettó határán, egy temető melletti házban tartózkodnak . . . El voltunk készülve arra is, hogy esetleg rajtunk ütnek, ezért a pisztolyok, kézigránátok mindig kéznél voltak. Ha Tóth Béla aludt, én őrködtem és fordítva. Az éjszakák nagy részét átbeszélgettük, amíg Tóth fel nem ment Pestre.

Október első két hetében a röpcédulák terjesztésén, a tisztekkel folytatott tárgyalásokon kívül főleg fegyverek gyűjtésével, elvtársaink elrejtésével, katonák „leszerelésével" foglalkoztunk.

Kuncsik János és mások segítségével rábeszéltünk katonákat, hogy szökjenek meg a hadseregből, s adják nekünk a fegyvereiket. Az egyik ilyen „leszerelésnél" majdnem baj történt. Anci fodrászműhelyének hátsó szobájában Sándor két katona fegyverét vette át civil ruha ellenében, s a katonák távozása után hozzálátott a mannlicherek „pucolásához". Tisztogatás közben az egyik puska elsült. Szerencsére a szomszéd szobában megint csak bura alatt ültek a megszépülésre várakozó lányok és asszonyok, s így a padló kilyukasztásán kívül komolyabb következménye nem lett a dolognak.

A felszabadulás után derült ki, hogy egy asszony mégis gyanút fogott. Otthon elmesélte férjének, hogy katonák járnak a fodrászüzlet hátsó kis szobájába, a férj azonban a mozgalomba beavatott egyik derék elvtársunk volt, aki jól megszidta az asszonyt, amiért olyanba üti az orrát, ami nem tartozik rá.

Ebben az időben egyébként Sándor már nemigen járt be a gimnáziumba. Hatalmas mannlicher puskájával a vállán, nemzetőri karszalaggal járt-kelt a városban, továbbítva a különböző híreket, utasításokat.

Október első hetében néhányan elvtársi összejövetelt tartottunk, Barla Anna fodrászműhelyében megünnepeltük, hogy a szovjet hadsereg szeptember végén átlépte a magyar határt. Ott volt Barbai, Barla Anna, Sándor fiam és én. Sándor bort szerzett valahonnan, s Barbai rövid beszéde után meghatottan, boldogan koccintottunk. Mindnyájan éreztük e nagy esemény jelentőségét – közelednek a napok, amelyek végre meghozzák álmaink megvalósulását. Sándor elszavalta József Attila „Ars poetica" című gyönyörű versét, amelyben a feldübörgő „test-

véri tankokról" beszél a költő, majd a „Hazám" címűt, amelynek tanulsága oly mélyen időszerű volt:

„Adj magyarságot a magyarnak,
hogy mi ne legyünk német gyarmat . . ."

Elhatároztuk, hogy október 15-re Koncz Pista bácsi présházába megbeszélésre hívjuk össze a fontosabb csoportok vezetőit.

Október 15-én, vasárnap, szokatlan enyhe volt az idő. Hajnalban indultam el fiammal az Újgyőr melletti szőlőhegyre, hogy a többiekkel találkozzunk.

Koncz István 1919-ben vörösőr volt, majd a kommün leverése után a földhöz menekült. 2 hold szőlőt vett hitelbe, s hosszú évekig nyögte az adósságot. Sertést nevelt, tehenet tartott, minőségi szőlőt és gyümölcsöt termesztett. Látástól vakulásig dolgozott, de mindig szakított időt az olvasásra is.

Az emberek hozzá jártak politikai eszmecserére, tájékozódásra. Rendszeresen hallgatta a szovjet és az angol rádiót, bejárt a vas- és fémmunkások szakszervezetébe is. Talán az első paraszt volt Diósgyőrött, aki öntudatosan vallotta, hogy a parasztságnak a munkásosztály mellett van a helye. Nem volt tagja az illegális Kommunista Pártnak, de hosszú évek tapasztalatai alapján tudtuk, hogy feltétlenül megbízhatunk benne. Akkoriban, 1944 októberében, 60 éves lehetett, s még fáradhatatlanul dolgozott. Alacsony, köpcös ember volt, kissé lassú járású, ám szívós, lankadatlan.

Az ellenállási mozgalomhoz való csatlakozását nem előzte meg hosszú agitáció vagy napokig tartó töprengés. Ezt a veszélyes lépést szinte természetesen tette meg – mint ahogy munkája során a fákat, a szőlőt pusztító kártevőket is támadta, most a fasisztákat üldözte. Nem ismerek olyan parasztembert, aki nála többet tett volna a zsidó munkaszolgálatosokért . . .

Ezen az októberi vasárnapon előbb Pista bácsi lakásához mentünk, Sándorral együtt. Az öreg már várt bennünket. Elmondta, hogy a „szemináriumra" érkezők kisebb csoportokra

oszolva, különböző utakon már elindultak a présház felé. Reggelivel kínált, s azután mi is nekivágtunk a szőlőhegynek.

Útközben Pista bácsi érdekes hírekről és rémhírekről számolt be. A legérdekesebb közülük az volt, hogy a nyilasok lépten-nyomon hangoztatják: napokon belül eljön az ő idejük.

– Azt mondják, 3000 zsidó ejtőernyős fog leszállni Miskolcra, hogy átvegyék a hatalmat, de ők megelőzik őket.

Pista bácsitól megtudtuk azt is, hogy rendkívül megszaporodtak az illegális és legális nyilas összejövetelek, amelyeken mindenféle „szociális programot" dolgoznak ki, továbbá fegyveres csoportokat szerveznek.

Én szintén hallottam már ilyen hírekről, de őszintén szólva nem tartottam reálisnak, hogy nyilas puccs esetén a „testvérek" akár egy óráig is hatalmon tarthatnák magukat.

– Ne félj, Pista bácsi – nyugtattam meg az öreget –, ott még nem tartunk, hogy ezek kerekedjenek felül.

A hegy lábánál abbahagytuk a beszélgetést, és öt-tíz perces időközökben egyenként mentünk fel a présházhoz.

Tanácskozásunk első „napirendi pontja" Világ Miklós beszámolója volt a nemzetközi helyzetről.

Világ Miklós, a kitűnő képességű újságíró, még a háború előtt nagy feltűnést keltett „Húsz riport, amely bemutatja a világot" című könyvével. Ebben világhírű írók és újságírók riportjait, beszámolóit közölte. Ma is emlékszem a riportgyűjteményhez írt előszavára, amelyben igen bátran kijelenti, hogy a kapitalizmus hálója a föld egyhatodán már fölszakadt és szakadozóban van a világ más részén is. Mi, diósgyőri munkások, kézről kézre adtuk ezt a könyvet. Elismeréssel beszéltünk szerzőjéről, nem is sejtve, hogy a közelünkben tartózkodik és szeretne velünk kapcsolatba kerülni.

1944 nyarán azután Bánhegyi Béla összehozott engem Világ Miklóssal, aki mint munkaszolgálatos, századával együtt Diósgyőr mellett állomásozott. Néhány „próbatétel" után meggyőződtünk arról, hogy megbízható antifasiszta, és bevon-

tuk a mozgalomba. Kommunistának vallotta magát, de nem tudtuk ellenőrizni, volt-e korábban kapcsolata a Kommunista Párttal vagy sem. Tény, hogy hasznos szolgálatokat tett a MOKAN-mozgalomnak, s bár kissé „entellektüel" magatartása miatt néhányan inkább csak tisztelték semmint szerették, rábíztuk a Diósgyőr mellett állomásozó zsidó munkaszolgálatosok szervezését.

Október elején Világ Miklósnak már öt-hat tagú aktívája volt, akik közül személyesen is beszéltem Márkus Dezsővel és Virág (Wester) Gyulával. Mindketten nagyon bátran viselkedtek. Virág, ez a vasöntőcsaládból származó ifjúmunkás, már 17 éves korában néhány hétig „ült" állami és társadalmi rend elleni erőszak vétsége miatt. (Ma a néphadsereg ezredese.)

Ősszel természetesen már illegalitásban, elrejtőzve éltek a mozgalomba beszervezett munkaszolgálatosok, és vigyázniuk kellett, nehogy a rendőrség nyomukra akadjon. Az indokolt óvatosság azonban gyakorlatilag odavezetett, hogy e csoport erejét nem használtuk ki eléggé. A munkaszolgálatosokat Koncz Pista bácsi rejtette el egy bérelt szőlőkunyhóba.

Az értekezlet körülbelül 10 órakor kezdődött. Világ Miklós a moszkvai és londoni rádió alapján tartott beszámolót. Mintegy 10–12-en lehettünk a megbeszélésen, többek közt Barbai Ferenc és Kopácsi Sándor. A fiatal Kopácsi, ez az örökös tréfacsináló, ez a szinte fékezhetetlenül bátor fiú egyre csak azt hajtogatta, hogy kézigránátokat, fegyvereket kell szerezni, s neki kell menni a németeknek.

Nevetve csillapítottuk, de azért mindnyájan megegyeztünk abban, hogy valóban itt az idő, most már cselekedni kell.

– A fasiszták nem bírják sokáig – magyarázta Barbai –, s ha elkésünk a háborúból való kilépéssel, szégyenkezhetünk majd a történelem ítélőszéke előtt.

Koncz bácsi azt javasolta, utazzam fel Pestre, s a Békepárt vezetőitől kérdezzem meg, mi a teendő? Ezt a javasla-

tot a többiek is helyeselték, én azonban amellett voltam, hogy szervezzünk általános leállást, csak azután keressük meg a központot.

– Hadd lássák fent az elvtársak – mondtam –, hogy csinált valamit a MOKAN.

Nem közöltem ugyan társaimmal, de azért is szükségesnek véltem, hogy komoly jelt adjunk magunkról, mert ekkor már tartottam attól, hogy a párt vezetősége nem tud a MOKAN-ról. Tóth Béla újra felutazott Pestre, nem tudtam, visszajön-e és mivel jön vissza?

Végül is abban egyeztünk meg, hogy valamennyi csoport vezetőjét összehívjuk részletes harci terv kidolgozására, s ezt a tervet majd felviszem Pestre. Azt reméltük, hogy Alpár Mihály révén hamar összeköttetést teremthetünk a Békepárttal, és tanácsot kaphatunk a vezető elvtársaktól. A Békepártot egyébként abban az időben már a Kommunista Párt fedőnevének tekintettük. Arról mit sem tudtunk, hogy közben a párt szeptemberben újjáalakult.

Az értekezleten Kopácsi Sándor beszámolt arról, hogy csoportjuk más tagjaival együtt különböző német kábelvonalat, telefondrótokat vagdostak el. Megnéztük azokat a háromszögvasakat is, amelyeket még a gyárban dolgozó elvtársaink készítettek. A minták kitűnőek voltak; megbíztunk néhány csoportvezetőt, hogy éjjelente bőségesen helyezzenek el ilyen vasakat a legforgalmasabb útvonalakon a német járművek gumijainak kipukkasztására.

A megbeszélés végeztével kettes-hármas csoportokban, egymás után, lassan elindultunk a városba.

Legnagyobb meglepetésünkre a hegyalján csoportokba verődve vártak a többiek. Innen, a hegy lábától, ahonnan betekinthettük Újgyőrt, csodálatos látvány tárult elénk: hatalmas tömeg hullámzott a tereken és utcákon. Hangszórók zaját sodorta felénk a szél, kiáltozások szűrődtek át a zajon. Mintha csak vezényeltek volna, egyszerre indultunk futólépésben Újgyőr felé.

Az egymást ölelgető, ujjongó arcú emberek hadarva, kapkodva adtak választ kérdéseinkre:

– Kitört a béke!

– A kormányzó úr kiáltványát felolvasta a rádió . . .

– Megbocsátunk mindent a vén csirkefogónak, mégis magyar ember!

Az öröm zűrzavaros hangjai, a kiáltozások elcsitultak, amikor a hangszóró újra közvetíteni kezdte Horthy Miklós kiáltványát:

„A hőn szeretett hazánk szívében folyó pusztító harctól, a küzdő erőket számba véve, immár döntő, az országra nézve kedvezőbb fordulatot nem várok. Ezért elhatároztam, hogy fegyverszünetet kérek."

Sohasem felejtem el ezt a napot. Öröm, jókedv, bizakodás sugárzott az emberek arcáról. Ismeretlen emberek szorongatták egymás kezét, az utcán itt is, ott is „spontán röpgyűlések" alakultak.

Második, harmadik hallásra azért volt néhány különös dolog Horthy proklamációjában. Miért kellett a fegyverszünetről beszélnie a német birodalom itteni képviselőivel? Miért nem szólította fegyverbe a népet, hogy megvédje a függetlenséget a németekkel szemben? Akkor még nem tudtuk, hogy Horthy egyáltalán nem gondoskodott a várható német és nyilas ellentámadás visszaveréséről, s így az egész proklamációból csak újabb árulás és becstelenség lett.

Mit sem sejtettünk a bekövetkező veszélyről, nem voltunk elég tapasztaltak ahhoz, hogy a helyzetet kellően mérlegeljük. Így ahelyett, hogy az örömmámorban úszó diósgyőri népet azonnal megszerveztük volna, a vas- és fémmunkások otthonába mentünk, hogy a jobboldali szakszervezeti vezetőkkel tárgyaljunk a tennivalókról.

Előzőleg a Koncz bácsi házában Világ Miklós azt javasol-

ta: alakítsuk meg a Borsod vidéki Kommunista Pártot. Azt reméltük, hogy az új helyzetben a munkások szívesebben sorakoznak majd a MOKAN-szervezetétől sokkal jobban ismert, nagy múltú Kommunista Párt zászlaja alá.

Mikor azonban elhatároztuk, hogy első lépésként tárgyalásba bocsátkozunk a helyi szakszervezet vezetőivel, jobbnak láttuk, ha munkásbizottságként lépünk fel, mert tudtuk, Kerneréket még a kommunista szó is megijeszti. Ezért alakítottuk meg a Borsod vidéki munkásbizottságot, melynek tagjaivá jelöltük Barbai Ferencet, Fekete Mihályt, Koncz Istvánt, Oszip Istvánt és Urbancsok Mihályt.

A munkásbizottságot arra a nem kis feladatra hoztuk létre, hogy a balratolódott szervezett munkásság vezetését kivegyük a jobboldali vezetők kezéből, vagy legalábbis nyomást gyakoroljunk rájuk.

Erről a találkozóról sokféle értékelés jelent meg. Az eltérések egyik oka némely emlékezés félreérthető fogalmazása lehetett. Ezért nyomatékosabban kell hangsúlyoznom, hogy a „Borsod vidéki munkásbizottság" a Kernerékkel folytatott tárgyaláson kívül semmiféle más tevékenységet nem fejtett ki, s még aznap lekerült a mi kis történelmünk színpadáról. Október 15-e után ismét mint MOKAN-szervezet működtünk. Ezért teljesen alaptalanul emelik ki ezt a bizottságot némely tanulmányokban és emlékezésekben. Éppúgy alaptalan MOKAN földalatti bizottságról beszélni, mert az egész szervezet kezdettől fogva mindvégig illegalitásban dolgozott és nem ez a bizottság vezette.

A Borsod vidéki Kommunista Párt pedig minden tevékenység nélkül, csupán mint emlék maradt fenn annak bizonyítására, hogy 1944. október 15-én, a nagy lehetőségeket kínáló fordulón már a párt megalakítására gondoltunk.

A vas- és fémmunkások otthonában éppen megbeszéléseket tartottak a szakszervezeti funkcionáriusok, a Horthy-proklamációt tárgyalták. Mi a fenti bizottság nevében a következő

javaslattal álltunk elő: munkásmilíciákat kell szervezni, ezek segítségével le kell fegyverezni az itt tartózkodó német csapatokat és „át kell venni a hatalmat". A diósgyőri munkásság élén vonuljunk be Miskolcra, szálljuk meg a nyomdát, a városházát, a telefonközpontokat, a laktanyában tartsunk gyűléseket a katonáknak.

Órákig tartó vita következett. Poprádi, Kerner, Csacsovszky mereven ellenezték tervünket. Arra hivatkoztak, hogy a szakszervezet központi vezetőségétől nem kaptak engedélyt semmiféle megmozdulásra.

Én közben megszerveztem a biztosítást, nehogy a németek meglepjenek bennünket. Még ma is élénken emlékszem, hogy nem a nyilasokra, hanem a németekre figyeltem. Attól tartottam, hogy a proklamáció után még egy utolsó bosszút hajtanak majd végre és ez esetben elsősorban a látható, elérhető szakszervezetre csapnak le.

Nehogy meglepjenek bennünket, fiamat Barla Anci közeli üzletébe küldtem, hogy szedje magára a nemzetőri felszerelést és kísérje figyelemmel az eseményeket, a járókelők hangulatát, jelezze, ha veszélyt észlel. Magam is ki-be jártam a kapun.

Késő délután lehetett, amikor Sándor jelentkezett.

– Valami nincs rendben az utcán, a helyiek szerint a nyilasok csoportosulnak.

– Gyűléseket tartanak? – kérdeztem.

– Nem tapasztaltuk még, de nagyon sürögnek-forognak.

– Figyeljétek őket, s minden dologról értesítsetek – utasítottam.

Visszamentem a terembe, s közöltem, hogy a nyilasok mozgolódnak. De velem együtt senki se vette komolyan őket, kizártnak tartottuk, hogy számottevő akciót indítsanak.

Esteledett, de nem jutottunk dűlőre. Végül is otthagytuk a szakszervezeti otthont, s abban maradtunk, hogy Kerneréket mellőzve, a Borsod vidéki munkásbizottság közvetlenül a diós-

győri munkássághoz fordul. Megbeszéltük, hogy korán reggel újra találkozunk.

Fiammal együtt mentem haza a szőlőhegyen keresztül, fütyörészve, danolászva és mit sem sejtve . . .

Szégyenletes eset! Még ma is pirulok, ha eszembe jut, hogy milyen tehetetlenek és pipogyák voltunk – és sajnos nemcsak Diósgyőrben, hanem másutt is – ezekben a sorsdöntő órákban.

Éjfélkor arra ébredtem, hogy lakásom ablakát döngetik. Barla Anci jött Ferenc öccsével együtt kerékpáron.

– A nyilasok átvették a hatalmat – mondták lihegve. – Azonnal menekülj!

Szomorú dolgokról számoltak be. A nyilasok megszállták a munkásotthont, letartóztatták a szakszervezet vezetőit. Az utcán nyilas járőrök mászkálnak, keresik a munkásvezetőket.

Megbíztam Ancit, próbáljon nyomára bukkanni elrejtőzött elvtársainknak; megmondtam, kinél keresek menedéket, és megölelve családomat, nekivágtam az éjszakának.

Egy szatyor pogácsát kaptam útravalóul, mint a mesebeli árva gyerek, Sándor meg néhány kézigránátot adott – ennyi felszereléssel indultam el otthonról. Cseh Lászlóhoz, Tirpák barátjához igyekeztem. Hosszú évek óta ismertem, megbízható, becsületes munkásembernek bizonyult a nehéz helyzetekben is. Cseh László lakása a Hejőcsabáról Görömbölyre vezető út mentén, közvetlenül Görömböly mellett volt, Szirma utcai házunktól mintegy fél óra járásra.

A Csaba vezér úton, amely a budapest–miskolci műút egy része, nem mehettem. Esős, borús idő volt ugyan, az elsötétítés miatt pedig még az orromig sem láthattam, de nem kockáztathattam a találkozást a tábori csendőrökkel vagy a nyilas őrjárattal. Zegzugos kis utcákon át értem ki Csaba utolsó házaihoz, s onnan a kukoricaföldek közötti mezsgyéken nekivágtam Görömbölynek.

Sár és latyak volt körülöttem minden, de a töretlen kukoricák mégis szinte szárazon csörögtek, ahogy hozzájuk értem. Nem messze tőlem a műúton katonaautók végtelen sora. Az eső vigasztalanul esett. Hátam mögött a sötét faluval, elkeseredve tapostam a sarat. Mi lesz, ha Csehéket nem találom otthon? Ha arra gondoltam, hogy tegnap még milyen lehetőség állott előttünk, egyszerre olyan dühös lettem, hogy legszívesebben hangosan káromkodtam volna. A megalázó és váratlan fordulat miatt igazság szerint szégyelltem is magam, s erősen röstelkedtem, hogy ez a zöld inges söpredék, amelyet sohasem tartottam komoly erőnek, így meglepett minket. Eszembe jutott, hogy a Kossuth rádió már korábban figyelmeztetett erre a veszélyre, amit úgy lebecsültünk.

A légvédelmi ágyúk fel-felvillanó fényénél akasztott embereket pillantottam meg; szökött katonák lógtak egy eperfán, táblával a mellükön. A Horthy-uralom utolsó napjainak vagy a nyilas „hajnalnak" első eredményei – nem tudtam.

Az út felől egyszerre csak éles kiáltozásokat hallottam. Csendben közelebb húzódtam, s egy lombtalan eperfa törzse mögé rejtőzve kipillantottam a műútra. Gyalogos menet vonult előttem hullámzó sorokban. Azonnal felismertem őket, fogoly szovjet katonák voltak. Körülöttük ordítva, káromkodva sürögtek az SS-őrök. Elemlámpáik fel-felvillanó fényében szemügyre vehettem a halálosan komor, elcsigázott, sáros ruhájú foglyokat. Legtöbbjük hajadonfőtt, némelyikük mezítláb, mások rongyokba burkolt lábbal mentek az egyre jobban erősödő esőben. Most találkoztam először szovjet katonákkal. Nem így képzeltem el ezt a találkozást. Csak álltam az eperfa mellett magam is megtörten, elkeseredve, szégyenkezve.

A foglyok Pest felé, a szembejövő német és magyar katonaautók Miskolcnak tartottak. Harc lesz tehát, Miskolcot is romba akarják dönteni. A gyárat, a miskolci hidakat is. Harc lesz, s a mögöttem hagyott faluban feleségem és fiam.

Csak álltam ott, és néztem a vonuló csapatokat míg észre nem vettem, hogy bal kéz felől, a Hejő irányából lassan szürkülni kezd az ég. Hirtelen felocsúdtam, behúzódtam a kukoricásba, s most már gyorsan, szinte futva haladtam. Nem szabad megriadni, csak most, ezekben a válságos napokban kell kitartani, s akkor visszavágni. Eszembe jutott a gyűlölt köszöntés: „kitartás", s már megkönnyebbülve mondogattam magamban: mi ki fogunk tartani! Ti fogtok megdögleni a romok között, ahová bújni szeretnétek a közeledő csapások elől.

Csehék ébren voltak.

– Befogadtok? – kérdeztem.

Cseh Laci szótlanul megölelt, s már húzta is le rólam a ronggyá ázott kiskabátot. A padláson szénaágyat készítettek,

enni adtak, s mire teljesen kivilágosodott, már aludtam is biztonságban, barátok között.

Még aznap délután Csehné részletesen „beszámolt" Görömböly község hangulatáról.

– A parasztok kimennek a pincékbe – magyarázta –, azt mondják, egy-két hét múlva vége a cirkusznak, addig már ezt is el lehet viselni.

– Helyi nyilasok jelentkeztek? – kérdeztem.

– Nincs itt ilyen, a jegyző vette fel a karszalagot, az dirigál megint.

A hallottaknak csak félig örültem. Az jó jel, hogy a parasztok is meg vannak győződve a nyilasuralom közeli bukásáról, de nyugtalanított az a vélekedésük, hogy „úgyis" megbuknak, nem érdemes szembeszállni velük.

Este, pontosan a megbeszélt időben, megérkezett Sándor. Híreket hozott és egy hatalmas pisztolyt, amelyet később rohamágyúnak becéztek elvtársaim. Az 1917-es gyártmányú Steyer-pisztolynak még a felemeléséhez is erő kellett.

– A nyilasok mindenkit letartóztattak, talán Oszipnak sikerült elrejtőznie – kezdte Sándor a beszámolót.

– Béla bácsival mi van? – kérdeztem.

– Nem jött még vissza Pestről. Ma újra bemegyek a városba, felkeresek mindenkit, akit csak lehet... Azt mondják, Barbait is lecsukták. A szocdemeket sem kímélték. Poprádit és Kernert az elsők között fogták el.

Mint később kiderült, a letartóztatottakat Szilvásváradra, illetve a megyei börtönbe hurcolták.

Sándor szavai nyomán csüggesztő kép tárult elém. Béla bácsi, Világ Miklós, Kopácsi és a többiek ki tudja, hol vannak? Szomorú elégtétel volt, hogy Poprádiék ilyen hamar csalódtak a „törvényesség" lehetőségeiben.

Ha most nem jelentkezünk, minden szétesik. Világosan láttam, hogy nem várhatunk tovább Tóth Béla előkerülésére, azonnal cselekednünk kell, mert különben mindazt elveszíthet-

jük, amit a hónapok óta tartó szervezési és politikai munkával nyertünk. Mindenekelőtt jelt kell adni magunkról. Röpcédulákat kellene szórni, de itt, Csehéknél, semmi lehetőségem sincs arra, hogy megfelelő formájú röplapokat csináljak. Kézírásos cetlikkel pedig semmire sem megyünk, csak szégyenbe hozzuk magunkat.

Amikor Cseh Lacival és Sándorral mindezt megbeszéltem, a fiam azzal állt elő, hogy „fessük ki" Miskolcot jelszavakkal és sarló-kalapácsos rajzokkal. Ehhez nem kell sem stencilező gép, sem apparátus, s a röplapok fogalmazásának gondját is elvetjük.

– „Halál Szálasira! Éljen a haza!" – mondta Sándor –, ezt fessük ki a házakra, s akkor ellenség, barát látni fogja, hogy élünk és nem futottunk széjjel, mint a patkányok.

– Borbély-Maczky testvért megüti a guta – tette hozzá lelkesedve Cseh Laci.

– Igen, ez lenne a legjobb.

De nem akartam beleegyezni, mert tudtam, mi fog kisülni a dologból. A kifestéshez szükséges sémákat Sándor akarja megcsinálni, s nyilván ő szeretne „piktorkodni" is. Ezt pedig nem vállalhatom. Öt percre vagyunk a szabadságtól, s 17 éve álmodozom arról, hogy a fiam már szabad országban nő fel, egyetemre járhat, tudós vagy író lesz – nem, semmiképpen sem engedhetem el erre a vállalkozásra.

Sándor, mintha csak kitalálta volna gondolataimat, elkezdte magyarázni, hogy az egész akció semmi veszéllyel nem jár.

– Feltesszük a nemzetőri karszalagot – heveskedett –, az esőkabát alá dugjuk a pemzlit meg a festékesvödröt és kész.

– És ki csinálja a sémát, aminek alapján festünk? – vetettem közbe.

– Hát miért voltam én asztalosinas és miért van a családban asztalos? Jóska bátyám műhelyében ma éjszaka elkészítem az egészet furnérlemezből.

Nem akartam beleegyezni, de az okot sem akartam meg-

mondani, azt, hogy féltem őt. Attól tartottam, csak még inkább felingerelném a fiút, ha megmagyaráznám, miért tiltakozom. Cselhez folyamodtam hát, s megbíztam Sándort: vegye fel az összeköttetést Kopácsiékkal, akik valószínűleg Diósgyőrben rejtőztek el, egyezzen meg velük, hogy holnap este ők Diósgyőrben festenek jelszavakat.

– Csak úgy van értelme az egésznek – magyaráztam –, ha Miskolcon és Diósgyőrben egyszerre adunk jelt magunkról. Ha Kopácsiékkal nem tudsz beszélni, egyelőre leállítjuk az akciót, mert ha mi külön dolgozunk, Diósgyőrben már másnap megkettőzik az őrséget, s akkor az ottani elvtársak semmit sem tehetnek.

Tudtam, hogy másnap délutánig Sándor nem találhatja meg Kopácsit. Ezzel az ürüggyel az akciót elhalaszthatjuk. Néhány nap múlva pedig majd más elvtársakkal együtt megoldjuk ezt a feladatot.

Meglepetésemre, Sándor nem tiltakozott. Ellenvetés nélkül ismételte meg az utasítást.

– Holnap délutánig megkeresem Kopácsiékat, este 6-kor nemzetőri díszegyenruhában, teljes szobafestői fegyverzettel itt leszek.

Megöleltük egymást, s kikísértem az úthoz. Nem sejtettem, hogy mit forral a fejében, mert különben nem engedtem volna el.

Csak később tudtam meg, hogy amikor Sándor hazaérkezett, édesanyjának is előadta a város kifestésére vonatkozó tervét.

Lujza előbb megdöbbent, majd megpróbálta lebeszélni az akcióról egyetlen fiát. Arra gondolt, hogy nemrég váltunk el egymástól és máris újabb veszély környékezi a családot. Akkor sem csináltunk nagy jeleneteket, bár mindketten tudtuk, hogy a viszontlátás kétséges. – Menj, Mihály – mondotta –, amíg nem késő, és légy óvatos! Most viszont a fia kezdeményez egy veszélyes akciót, amely ki tudja, hogyan végződhet.

De Sándor nem engedte az érzelmeket felülkerekedni, és a

kettőjük közti vita azzal végződött, hogy Lujza elindult a városba vörös festéket vásárolni. A festéket – okulva a Nagycsoport 1930-as lebukásán, amikor a rendőrséget egy eldobott papírzacskó vezette nyomra – nagy forgalmú üzletben vásárolta, ahol őt nem ismerték, az eladók tehát nem árulhatták el a rendőrségnek.

Másnap 6 órakor Csehné ijedt arca jelent meg a padlásfeljárónál.

– Baj van, Fekete úr! Két katona közeledik az úton – hadarta izgatottan.

Kinéztem a padlásablakon. A kerthez vezető gyalogösvényen valóban két nemzetőr közeledett katonás léptekkel.

Egy pillanatnyi megrökönyödés után azonnal láttam, miről van szó. Mosolyogva mondtam Csehnének, hogy Sándor jön nemzetőri díszben, kísérője pedig Fancsalszky Kálmán, Sándor iskolapajtása, legjobb barátja.

Sándor katonásan jelentette:

– Fekete Sándor nemzetőr és szobafestő, szolgálatára megjelentem. Ma este 9 órakor Kopácsi kollégáék munkába lépnek az Újgyőrtől Diósgyőrig terjedő útszakaszon. A sablon a zsebemben, ecset, vödör a hónom alatt, 9-kor nekünk is kezdenünk kell.

Nem tudtam, nevessek-e vagy bosszankodjam. Nem elég, hogy a gyerek megszervezte ezt a nagyon is kockázatos akciót, ráadásul magával hozott egy másik gyereket. Fancsalszky Kálmánt jól ismertem, fiam irányította szellemi érdeklődését, s Kálmán hűségesen követte őt. Politikai kérdésekről azonban – tudtommal – keveset beszéltek. Magyarázzam most el nekik, hogy ez nem indiánosdi, nem Winnetou- és Old Shatterhand-kalandok folytatása? Nincs mit tenni... Ha Fancsalszkyt visszaküldjük, még rosszabb. Az akciót lefújni pedig lehetetlen, Kopácsiék már készülődnek, értesíteni nem lehet őket, s ha mi nem indulunk, Miskolcot később már nem lehet

„kifesteni". Ráadásul az elvtársak gyávának fognak bélyegezni minket, veszélybe dönthetjük a mozgalom egységét.

A két fiú feszült várakozással figyelte, miként fogok határozni. Döntésem nem volt könnyű. Mindketten egyetlen reménységei voltak családjuknak. Mehetek-e velük a frontra, ahol az ellenség meglepetésszerű csapást mért ránk? Vajon nem lenne-e célravezetőbb, ha megkeresném néhány tapasztaltabb elvtársamat, és velük próbálnám meg az akció végrehajtását?

Biztos voltam benne, hogy akadnának vállalkozók, de vajon megtalálom-e őket? Hiszen még azt sem tudom, kik kerülték el a letartóztatást és hol rejtőznek... Mindezek felderítésére hosszabb idő szükséges... A csapást pedig most kell adni, méghozzá kudarc és veszteség nélkül!

– Mutasd a sablonokat – mondtam, csak hogy megtörjem valamivel a csendet.

Mi tagadás, a sablonok kitűnőek voltak; mintegy 25 centis betűk furnérlemezből kivágva, s az egész drótra fűzve úgy, hogy a betűk sorrendje a következő mondatot adta: „Halál Szálasira! Éljen a haza!"

Külön sablonba vágta ki a sarló-kalapácsos jelvényt. Utólag visszagondolva, ezt a jelvényt bízvást elhagyhattuk volna, mert talán megijesztette azokat a németellenes polgárokat, akik féltek a kommunizmus győzelmétől. De – mint korábban említettem – hónapok óta elszakadtunk a pesti központtól, s nemigen tudtuk, mi a helyes és mi nem.

Elindultunk. Ismertük a német városparancsnokság rendeletét: este 5 óra után senki sem közlekedhet az utcákon. Ezért Görömbölytől – Csabán át – a miskolci Mindszenti-templomig óvatosságból gyalogösvényeken, kukoricaföldeken, legelőkön és szőlőhegyeken át mentünk. A Kálvária temetőn keresztül érkeztünk el a Mindszenti-templomig, amely már a város központjában emelkedett.

Sehol egy lelket nem láttunk. Az utcák sötétek voltak. A két

fiú sorba festette a házakat; mintegy 30 méterrel mögöttük haladtam felhúzott Steyer-pisztolyommal, mindenre készen. Úgy beszéltük meg, ha bármi baj történik és a fiúknak nem sikerül kivágni magukat hamis nemzetőri igazolványaikkal, mielőtt még bekísérnék a nyilasházba vagy a Gestapóra, kiszabadítom őket.

Az első épület, amelyet karminpiros festékünkkel feldíszítettünk, a Mindszenti-templom melletti kolostor volt. Hosszú falán egyenes vonalban sorakoztak a betűk. Amikor Sándorék befejezték a festést s én is a kolostor falához értem, dobogó szívvel igyekeztem elolvasni a sötét éjszakában alig kivehető szöveget: „Halál Szálasira! Éljen a haza!"

Végigmentünk a Széchenyi utcán, a Szinva-hídtól a Sötét kapuig, s onnan vissza a Csengery utcába. Itt álltak sorban a Gestapo katonai autói. Fenn, az épület ablakain a sötétítés ellenére is kiszüremlett a fény. A Gestapo „dolgozott". Én nem mentem be az utcába, hanem a sarokról figyeltem a fejleményeket. Megegyeztünk, hogy az autókra nem írják fel a jelszót, csak a sarló-kalapácsot festik rájuk. Tudtuk, hogy az utca közepén, körülbelül az autósor végével egy vonalban, Gestapo őrszemnek kell állnia. A fiúk sietve „húzták le" az autók hátsó falára a vörös jelvényt, majd gondosan elrakták szerszámaikat, és szabályosan tisztelegve, „Heil Hitler!" köszöntéssel haladtak el a fáradtan bóbiskoló német őrszem előtt.

Irány a városháza. Átmentünk a Szinva egyik fahídján, s a mellékutcákon át nemsokára a városháza elé érkeztünk. Már messziről látszott, hogy a kapu ki van világítva az elsötétítési rendelet ellenére.

„Frontális támadásra" nemigen volt lehetőségünk. Megkerültük a háztömböt, s a Szemere-kertben egy rózsabokor tövében összeültünk, hogy megtanácskozzuk a helyzetet. Elhatároztuk, hogy kivárjuk az alkalmas pillanatot. Sokáig ültünk

a sötétben ... Lassan elkezdett cseperegni az eső; a míniumfestéknek szerencsére nem ártott a víz.

A két fiú megelégedéssel kezdte visszafelé pergetni az eseményeket, amikor hirtelen zaj hallatszott, majd a fényárban úszó kapun nyilasok léptek ki. Aztán csend lett ismét.

Néhány pillanat múlva ott álltunk a városháza főkapuja melletti falrésznél. Sándor hatalmas betűkkel írta a falra a horogkeresztes zászlók alá: „Halál Szálasira! Éljen a haza!"

Ezután átment a szemben levő vármegyeháza kapujához, s ott kezdett festeni. Alig készült el a felével, amikor hangos beszéd, csizmás léptek hangzottak fel. A megyeháza lépcsőjén rendetlen csoportokban jöttek le az újdonsült vezérkék. Sándor abbahagyta a festést, és a falhoz lapult; nem messze tőle a félbehagyott jelszó betűi vöröslöttek: „Halál Szála ..."

Az első pillanatban oda akartam rohanni, de türtőztettem magam. Sohasem felejtem el ezeket a pillanatokat. A kapun egymás után léptek ki a nyilasok. Sándor egy bemélyedésben állt, tőle jobbra pedig a félbehagyott szöveg rikított a falon ... Az első nyilas, aki arra fordul, elkerülhetetlenül beleütközik a fiúba.

Most éreztem először, hogy milyen igaz az az eddig csak költőinek vélt kifejezés: torkomban dobogott a szívem.

Mindez így leírva végtelen hosszúnak tűnik, holott másodpercek alatt játszódott le. A nyilasok valamennyien egy irányba mentek: balra – az egyik avasi kocsmába. Egy perc múlva, miután befejezte művét, már velünk volt Sándor is. Valószínűleg a kiállott izgalmak hatása alatt szó nélkül tudomásul vette, hogy nem folytatjuk tovább a munkát, mára ennyi is elég. A legfontosabb utcákon, a Gestapo és a nyilasfészek falain ott hagytuk nyomunkat; többek között sarló-kalapácsos jelvényt festettünk a Magyar Távirati Iroda hivatalának ajtajára is.

Amikor távoztunk az akció színhelyéről, el akartuk kerülni a főutcát. Ezért a Szemere-kert felé vettük az irányt. A „ve-

zérkék" eltávozása után a városközpont szinte kihaltnak látszott. Amint beléptünk a kertbe hátranéztem, nem követ-e valaki bennünket.

Ekkor a szemben levő Kun József (ma Szabó Lajos) utcai sarok mögül kilépett egy rendőr, és felénk indult. Mivel én voltam a „fedezet" azonnal megálltam, s egy pillanatig valósággal sóbálvánnyá dermedtem, kezemben a lövésre kész pisztollyal.

Amikor a rendőr meglátta nagyméretű mordályomat, ő is megállt. Drámai pillanat volt a szó igazi értelmében, mert az egész csak egy villanásnak tűnt – utána a rendőr visszafordult. A fiúk, mivel előttem haladtak, nem is vették észre a jelenetet.

Soha nem derült ki, hogy a rendőr miért nem támadott meg bennünket... Talán azért, mert túlerőben voltunk, és nem akarta a nyilasuralomért kockáztatni az életét? Vagy talán más okból? Az utóbbira enged következtetni az a dokumentum, amelyre kutatásaim során bukkantam, Árvai Albert rendőrtiszthelyettes igazolásra beadott életrajzában: „A városházi őrszobán mint őrségparancsnok teljesítettem szolgálatot, az őrszemes rendőrök... és a légó központ ellenőrzésével voltam megbízva... Négy gyermekem van, ebből egy kislányomat elhelyeztem a városnál... Amikor Jakab tanácsos úr megtudta, hogy az én lányom, azonnal elbocsátotta. Ez a sérelem engem azért ért, mert a szolgálatomat pontosan teljesítettem. A nyilasokat elfogtam, amikor a kirakatokat, ablakokat, járdákat és az úttestet mázolták, őket feljelentettem.

Uralomra jutásuk után egy éjjel a városháza és a vármegyeháza falára valaki ráírta: halál Szálasira; reggel, mikor meglátták, megfogott az utcán Papp Kálmán helyettes polgármester, és azt mondta, ezt miért nem fogtam meg, csak őket fogtam meg, amikor festettek." (BAZ m. Lt. miskolci nemzeti bizottság iratai 1945.) Valószínű, hogy ezzel a rendőrrel találkoztam azon az éjszakán.

Végre hazafelé indultunk, de most már sokkal gyorsabban. Útközben szerencsésen elkerültük a járőröket, és kiértünk a városból.

Nem térek itt ki a további izgalmakra. Mintegy fél óra múlva elbúcsúztam a két fiútól, akik hazafelé mentek, én pedig vissza Görömbölyre. Megegyeztünk, hogy még aznap este – mert akkor már lassan szürkülni kezdett az ég, hajnalodott – kijön hozzám Sándor.

Könnyedén, frissen szedtem lábaimat a kukoricás mezsgyéjén. Cseppet sem éreztem magam fáradtnak, jókedvemben legszívesebben fütyörésztem volna. Ma reggel az egész városban tudni fogják, hogy élünk, hogy nem félünk, s hogy eljön még a leszámolás órája.

Pusztán azért aggódtam, hogy a mozgalomban teljesen járatlan Fancsalszky Kálmán nem fogja-e elszólni magát. A későbbiek folyamán azonban kiderült: mindvégig becsületesen viselkedett.

A kifestést követő napon a hozzám látogató Barla Ancitól megtudtam, hogy Sándor nem beszélt Kopácsiékkal (nem is beszélhetett ilyen rövid idő alatt), magyarán szólva becsapott, csak hogy rábírjon az akció megkezdésére . . . Nem is kereste Kopácsiékat, még Ancit sem.

Másnap este hiába vártam a fiamat, nem jött. Később kiderült, hogy kifestő-felszerelésével váratlanul megjelent Anciná a fodrászüzletben. Anci, nem sokkal azután, hogy tőlem elköszönt, visszatért diósgyőri üzletébe, és lehúzott redőnyök mellett tovább „dolgozott", valójában a Kossuth rádió esti adására várakozott. Most is úgy intézte munkáját, hogy az adás időpontjára maradjon még egy-két „kuncsaft". Ezeknek éppen az adás pillanatában fejükre borította a szárítóbúrát, s így mit sem hallottak a rádió buzdító szavaiból.

Sándor tehát jókor érkezett az üzletbe; közölte Ancival, hogy utasításomra este 9-től 11-ig „ki kell festeni" a gyár falait és a két gyár felé vezető utakat. Anci eleinte kételke-

dett a dologban, mert hiszen alig két-három órával azelőtt beszélt velem, én pedig erről semmit sem szóltam. Sándor azonban bizonygatta, hogy „új fejleményekről" van szó, „amelyekről ő nem beszélhet", azonnal végre kell hajtani az utasítást.

Végre is hajtották! A gyár kapujáig vezető utakon másnap reggel minden feliratnál nyilas pártszolgálatosok álltak a „falmosásra" kirendelt öregasszonyok mellett, akik nem túl nagy lelkesedéssel törölgették a lemoshatatlan míniumfestéket. Végül is kivakarták a szöveget, de ezzel csak azt érték el, hogy a feliratokból „vésetek" lettek – még inkább feltűntek a járókelőknek.

A munkások megálltak a „kifestett" falak mellett, s hangosan olvasták a jelszavakat: „Halál Szálasira!" „Éljen a Vörös Hadsereg!" „Magyar munkás, ne dolgozz a Hitler-bérenc Szálasinak!" Nevetve mesélték egymásnak, hogy tegnap sarlókalapácsos Gestapo-autók szaladgáltak a városban. A nyilasok nógatták, zavarták az embereket, de nem nagy sikerrel . . .

Sándor és Anci egyébként többször kerültek veszélyes helyzetbe a kifestés során, de mindig volt annyi lélekjelenlétük és szerencséjük is, hogy épségben megmeneküljenek. Az egyik ilyen esetről tíz évvel az események után így számolt be Barla Anna az egyik képeslap hasábjain:

„. . . sógorom 17 éves diák fiával, Fekete Sándorral elindultunk, hogy a házak falára feliratokat és sarló-kalapácsos jelvényeket rajzoljunk. Már egy seregnyi épületen ott virított a míniumos festékkel mázolt jelmondat, amikor a távolból két nyilas őr bukkant fel. Máris igazoltattak. Annyi lélekjelenlétünk még volt, hogy a festékesdobozt és az ecsetet az árokba dobjuk.

– Nem tudjátok, hogy tilos napnyugta után az utcán járkálni? Igazoljátok magatokat! – rivalltak mindkettőnkre.

Zavaromban azt feleltem, hogy szüleim tiltják a találkozást ezzel a fiúval, s ezért így jövünk össze. Mellesleg unokaöcsém

nálam 15 évvel fiatalabb és kamaszkorú gyerek volt. A magyarázatot mégis elfogadták. Nem nehéz kitalálni, milyen gúnyos megjegyzéseket zúdítottak rám.

El nem mondható izgalomban rohantunk vissza az áruló jelek megkeresésére. A festéket megleltük, az ecsetet nem. Ennek hiányában zsebkendővel, kiszakított kabátszövettel folytattuk még akkor este a további munkát." (Lásd az *Új Világ* 1954. december 2-i számában Vihar Béla költő „Barla Anna diadala" című írását.)

A legveszélyesebb kalandon Sándor hazafelé esett át. Reggel kerékpárra ült, s megnézte az eredményt, azután villamoson Miskolcon át Hejőcsaba felé utazott. A napokon át tartó izgalmak és a fáradtság elnyomta. Arra ébredt föl, hogy papírtáskájából csendesen csöpög a piros festék. Alatta már jókora vörös tócsa volt, nadrágja is csupa festék. Azonnal leugrott a villamosról, de abban a pillanatban mások is észrevették a dolgot, és többen is üldözőbe vették a fiút. Az utasok tudták, miről van szó, hiszen az egész város a „kifestésekről" beszélt. Szomorú és szégyenletes visszagondolni arra, hogy 1944 őszén, a nyilas puccs után, az egyik legnagyobb magyar városban üldözni kezdték a „kifestéssel" gyanúsított fiút ahelyett, hogy segítettek volna elrejtőznie.

Szerencsére nem történt baj. A kellemetlen esemény az Erzsébet tér előtt játszódott le, és Sándor azonnal felszaladt az avasi pincékhez. Kitűnő futó volt, országos ifjúsági versenyeken is indult a 400 méteres gátfutásban, s mint később nevetve mesélte, „könnyen leszakította a mezőnyt".

Vörös nadrágjával egy lépést sem tehetett, az egyik borospincében bujkált sötétedésig. Haza nem akart menni, mert félt, hogy felismerik, hozzám pedig azért nem jött, mert attól tartott, esetleg nyomon követik, és nyakamra hozhatja a csendőröket. Éjszaka kopogtatott be Túró Gyula munkástársamhoz, akiről tudta, hogy részt vesz szervezkedésünkben. Túró (a

felszabadulás után a hejőcsabai pártszervezet titkára) elrejtette a fiút, s új nadrágot adott neki.

Hajnalban Sándor a Hejőn keresztül Csabára ment, értesítette anyját a történtektől, s még reggel előtt a szőlőhegyeken át Újgyőrbe sietett.

A nyilas hatalomátvétel utáni napokban ez a két akció volt mozgalmunk első jelentkezése. Barátaink a váratlan fordulat hatása alatt, a közvetlen életveszély miatt elrejtőztek, némelyek annyira, hogy egészen a németek kiveréséig nem jöttek elő. Ilyen helyzetben a kifestésnek nemcsak az ellenséggel szemben volt jelentősége, hanem mozgalmunkban is; az akció azt hirdette, hogy a mozgalom folyik tovább, a helyünkön vagyunk és harcolunk.

Senki se gondolta volna, hogy a nagy területre kiterjedő akcióban csupán négyen-öten vettünk részt . . . Mindenki meg volt győződve arról, hogy összehangolt, sok embert átfogó akció zajlott le Miskolcon és az Újgyár környékén.

Mint már említettem, Tóth Béla ekkor még nem tért vissza Miskolcra, Barbai fogoly volt, s a MOKAN többi szervezőjével sem tudtuk még helyreállítani a kapcsolatot. *Magunkra hagyatva* kellett cselekednünk. A siker helyreállította önbizalmunkat, mert amennyire lebecsültük korábban a nyilasokat, annyira lehangoló és nyomasztó volt váratlan felülkerekedésük. Úrrá tudtunk lenni azonban az október 15-e utáni ijedtségen, s néhány nap múlva még erőteljesebben folytattuk a harcot. Annál is inkább, mert hamarosan tapasztalhattuk, hogy a hatalom új gazdái a gyilkoláson kívül egyéb képességeket nem árulnak el.

EGY KÖNNYELMŰ, DE TANULSÁGOS VÁLLALKOZÁS

A második „kifestésről" és következményeiről én már Anci műhelyében értesültem. A nyilas puccs óta mintegy négy-öt nap telt el. Úgy gondoltam, nem maradhatok tovább távol Diósgyőrtől és Miskolctól, a mozgalom központjától. Mivel a nyilas hatalom szervezetlen és kapkodó volt, remélhettem, hogy sikerrel elrejtőzhetek a közvetlen közelükben is. Néhány éjszakát Orosz Kálmánéknál töltöttem, nappali rejtekhelyül a már többször említett fodrászműhely hátsó szobáját választottam. Feleségemen és fiamon kívül senki sem tudta, hogy itt vagyok, az elvtársak sem.

Most először örültem annak, hogy a természet gyorsan növekvő szőrzettel vert meg, mert hamarosan egészen csinos bajuszt növesztettem, s így az orrom fölé rakott fekete szemüveggel még barátaim sem igen ismertek fel az első látásra. Néhány nap múlva már szürkület előtt is kimentem a városba.

Az egyik ilyen alkalommal megrendítő látványban volt részem. A „Jókoma"-udvari gettót a nyilasok „feloszlatták", szerencsétlen lakóit elhurcolták, összehordott holmijukból pedig „szabad vásárt" rendeztek. A prédára éhes nyilas és egyéb lumpenproletár csőcseléknek, a megtévesztett és nyomorgó szegényeknek szétosztották a gettó piszkos oduiban hagyott ingóságokat. A helyi nyilasvezérek büszkén szemlélték az osztozkodást, miután ők már előzőleg megszerezték az értékesebb darabokat. Dagadó mellel pofáztak: „Láthatjátok, mi adunk a dolgozóknak, nemcsak a szánk jár, mint a kommunistáknak!" A csőcselék sakál módjára vetette rá magát a nyomorúságos, szegény holmikra. Még ma is előttem van egy asszony képe: a hátán tömött batyu, mindkét kezében csomago-

kat cipelt, de még a fogaival is egy párnát tartott. Ordítozás, részeg handabandázás közben ment végbe a nyilasok első és egyszersmind utolsó „szociális programjának" végrehajtása Diósgyőr-Vasgyárban.

Az utcán találkoztam egy munkástársammal; csendes, jóravaló ember volt, de politikához nem sokat értett. Másik üzemben dolgozott, nem tudott arról, hogy én már második hónapja illegalitásban vagyok. Talán meg sem ismert volna a bajuszom miatt, de megszólítottam. Beszélgetés közben szomorúan jegyezte meg, hogy a nyilasok elfogták azokat az embereket, akik németellenes jelszavakat festettek a városban.

– Négy zsidó munkaszolgálatos volt – magyarázta –, azóta ki is végezték szegényeket.

Megtudtam tőle a legfrissebb „híreket". A németek nemsokára bevetik a V–2-t; Szálasiról kiderült, hogy zsidó, és most nagy zűrzavar van a nyilasoknál, továbbá az amerikaiak majd kibékülnek a németekkel. (Ebben az utóbbiban volt is némi logika.)

– Maga mindezt elhiszi? – kérdeztem.

– Nem én – hangzott a meglepő válasz. – Az nem biztos, hogy igaz, de biztos-e, hogy nem igaz? Legjobb ilyenkor félreállni, majd a végén kiderül.

Megint az az átkos „várakozási" ideológia! Dühösen legyintettem és otthagytam. Ezekben a napokban egyre inkább éreztem, milyen szörnyű hatást gyakorolt a dolgozók nagy részére a butítás és elvakítás 25 éves politikája. Szálasiék egy napig sem maradhattak volna hatalmon, ha nincs előttük ez a szégyenletes 25 esztendő.

Visszamentem a fodrászműhelybe. Ott már várt rám a fiam, aki beszámolt a második „kifestés" tapasztalatairól. Ezúttal is puska lógott a vállán, de most már nemzetőri karszalaggal és igazolvánnyal is fel volt szerelve. Nem szidtam meg fegyelmezetlenségéért, de már ekkor kigondoltam, hogy „nyugállományba" fogom küldeni.

Megbeszéltük a fejleményeket. A kifestés sikerült, ez rendben van. Az első lépés eredményesnek bizonyult, de ez kevés. Szerettem volna tudni, mi a helyzet a gyárban, milyen a hangulat, mit terveznek a nyilasok, kikre számíthatunk. Gyári munkás elvtársaim azonban részint csendőrszuronyok őrizete alatt voltak, részint ismeretlen helyen bujkáltak. A gyáron kívül dolgozó elvtársainktól erről pontos információt nem szerezhettünk.

Híreket kaptam arról, hogy a diósgyőri gyár hengerdéjének munkásai a nyilas uralom másnapján kizavarták az üzemből Kóródit, a „városvezető testvért". Kóródi munkabeíró volt az Újgyárban; vörös képű, alacsony termetű, hajlott hátú, teljesen elvakult, végtelenül buta ember és véres szájú szónok. Nem meglepő tehát, hogy Szálasiék választása éppen ráesett, ő lett a miskolci nyilas hatalom vezetője. Kóródi első útja – amint később megbizonyosodtunk róla – balsikerrel végződött „munkástestvérei" között.

Egyéb jó híreket is hallottam. Egy Szabó Lajos nevű szakaszvezető vagy címzetes őrmester mintegy 120 fiatal nemzetőrrel végigvonult a miskolci főutcán, s a fiúk, akik nemzetiszínű zászlót vittek és nemzeti dalokat énekeltek, a városháza előtt összetűztek a nyilasokkal. Újgyőrben az újgyári gyárőrség egy csoportja verekedett össze a zsidóüzleteket fosztogató nyilasokkal. A hírek lényege igaznak bizonyult, sok volt azonban a rémhír. Mivel nem ismertük a tényleges helyzetet, és nem tudhattuk, mi igaz, mi nem, elhatároztam, hogy valamilyen módon bejutok a gyárba. A megrongált óvóhelyen át túl kockázatos lett volna bemenni, más megoldást kellett találnunk.

– Mi lenne, ha bekísérnélek a gyárba? – kérdezte hirtelen Sándor. Elmondta, hogy a német és nyilas parancsnokság utasítást adott a gyár kiürítésére, s közölték a munkásokkal, hogy „mindenki három hónapra előre felveheti a fizetését".

– Bevinnélek a gyárba – magyarázta egyre jobban lelke-

sedve az ötletéért. Azt mondanám a kapuőröknek, hogy letartóztatott a rendőrség és most elengedtek a fizetést felvenni. Ha a nyilasok felismernének, fegyverrel kivágnánk magunkat.

Miért ilyen nagylelkű a gyárvezetőség? – tanakodtam. Sejtettem, hogy valami nincs rendben a dolog körül, de semmiféle megfogható ellenérvem nem volt.

Akárhogy is mérlegelem a dolgot, azóta mindenképpen úgy látom: veszedelmes könnyelműség volt beleegyeznem ebbe a vállalkozásba. Tény ugyan, hogy anyagi szempontok is vezettek; pénzünk már nagyon fogytán volt.

Elindultunk. Nem akartunk végiggyalogolni Újgyőrön, ezért kerékpárra ültünk. Csak a gyár közvetlen közelében szálltunk le masináinkról, és gyalog folytattuk tovább utunkat. Elől mentem én, mögöttem Sándor, kezében puskával.

A gyárkapuban civil munkásőrség állt.

– Ezt a vörös bitangot hoztam – vágta oda Sándor az őröknek –, a csabai községházáról engedték el a fizetéséért.

Az őrség egyik tagja, Weisz László, bár a MOKAN-mozgalomban aktívan nem vett részt –, izgatottan nézett rám, s a bajusz ellenére is mindjárt felismert. Intettem neki, hogy hallgasson.

Ő azonban alighanem félreértette a jelet, mert elkezdett könyörögni a fiamnak, akit szerencsére – egy-két közeli barátom kivételével – nem ismertek a gyárban.

– Engedje el a szakit, jó ember, úgyis vége lesz ennek a cécónak nemsokára. Rendes szaktársunk ez, nem csinált semmit, biztosan valami félreértés az egész . . .

A többiek is csatlakoztak hozzá, elkezdték agitálni Sándort. Nem ismertek ugyan, de nem akarták, hogy még egy munkás odavesszen.

Attól féltem, hogy Sándor kiesik szerepéből, megmondja az őröknek, miről van szó, vagy a szóváltásra odajönnek a nyilasok, s akkor mindennek vége. Már-már közbe akartam szól-

ni, amikor Sándor, puskáját előretolva, hirtelen utat tört az emberek között.

Egy perc múlva már az óvóhelyen berendezett pénztárnál álltam, ahol Németh főpénztáros szemrebbenés nélkül elém rakta a nevemre járó pénzt. A teljes fejetlenséget mutatta ez is: a nyilasok halálra kerestek, s közben a bérlistára automatikusan felvették a nevemet.

Kiléptem a bunkerből. A gyár udvarán mindenütt teherautók álltak, a szabadba lökött gépek és ládák között látszólag cél nélkül járkáltak az emberek. Sok volt a rom, hol itt, hol ott tűntek fel a szeptemberi bombázás nyomai.

A marósműhely felé indultam, hogy elvtársakat keressek, amikor lélekszakadva rohant hozzám Weisz szaki:

– Kóródiék egy egész szakasz géppisztolyossal jönnek az Ógyár felől. Azonnal menekülj!

Megszorítottam Weisz szaki kezét, és pillanatok múlva már az utcán voltunk. Néhány perccel később pedig teljes gőzzel tapostuk a pedált, hogy hamar elkerüljünk a gyár közeléből.

A felderítés nem sikerült, de azért nem kockáztattunk hiába. Öröm volt látni Weiszék magatartását, amiből arra következtethettem, hogy a munkások torkig vannak a nyilas uralommal. Az is megmutatkozott, hogy a gyárban teljes a fejetlenség, a vezetők és a nyilasok nem urai a helyzetnek.

Miskolcon örvendetes meglepetés várt: Béla bácsi végre megérkezett, és tudósított arról, mi történt Pesten. Elmondta, hogy találkozott Alpárral és beszámolt a miskolci mozgalomról. Tóth és Alpár idevágó közlései azonban eltérnek. Valószínűleg Pesten örültek a miskolci mozgalom sikeres fejlődésének, de Tóth személye miatt közelebbi kapcsolatot nem akartak teremteni.

Mindez október utolsó hetében történt. Nagyjából eddig tartott, amíg a nyilas puccs utáni aléltság és dermedtség felengedett elvtársainkban. A körülmények pedig kedvezőek voltak az eddiginél sokkal erőteljesebb szervezkedésre.

Ezekben a napokban szomorú hírt kaptunk. A már említett zsidó munkaszolgálatos csoportot, amely a Koncz bácsi által bérelt présházban rejtőzött, megtámadták a csendőrök. Őrjárat közben vagy árulás révén rájöttek arra, hogy Koncz néni mindennap ennivalót visz a szőlőbe. Tudták, hogy Koncz István Újgyőrben lakik, ezért gyanút fogtak.

A csendőrök éjszaka törtek rá a csoportra. Elvtársaink hősiesen védekeztek. A tűzharcban agyonlőtték a csoport egyik tagját, Csekő János munkaszolgálatost, Gerő László pedig az egyik csendőrt lőtte le. A csoport három tagja szerencsésen elmenekült a présházból, ahová nemsokára 16 golyószórós csendőr tért vissza, és tűz alá vették az üres házat. A megsérült Virág Gyula egy ideig az erdőben bujkált rejtekhelyet keresve, végül is egy Kerekes nevű derék munkás menedéket adott neki. A csoportnak egy másik tagja, Gerő László, egy ideig rejtőzködött, majd miután nem tudott minket megtalálni, a Vörös Hadsereg elé ment, s csatlakozott a szovjet katonákhoz. Mint hadnagy szerelt le.

Kerekes Barla Anna útján értesített a történtekről. Még azon az éjszakán meglátogattam Virágot Kerekeséknek a görömböly-tapolcai erdőszélen, a német állások közelében fekvő lakásán.

Csekő halála nem törte le a mozgalmat, ellenkezőleg, még inkább feltüzelte elvtársainkat.

Itt említem meg, hogy a MOKAN szervezte meg egy munkaszolgálatos csoport menekülését is. Schmidt (Sombár) Rezső őrnagy, aki kapcsolatban állt szervezetünkkel, november első felében – félrevezetve a két SS-őrt – a Széchenyi utcai gőzmosoda kazánházából kiszöktetett öt munkaszolgálatost. A menekülteket Tamasku Lajosné fogadta be, és a padlásán rejtette el őket. Közöttük volt Sipos Tamás is, aki ma a televízió munkatársa. A megmentett fiatalemberek egy alkalom-

mal MOKAN-akcióban is részt vettek, egyébként mint „erdélyi menekültek", hamis papírokkal rejtőztek. A 41 tagú munkaszolgálatos alakulatból csak ők öten maradtak életben, 36 társukat Hejőcsaba kozelében a németek kivégezték.

CSALÁDI REJTEKHELY A BÜKKBEN

Súlyos napok elébe néztünk. Szerettem volna biztonságba helyezni családomat, mert az értük való állandó aggódás zavart munkámban.

Ráadásul Béla bácsi egy menekült zsidó asszonyt is hozott magával, akit feleségem rejtett el csabai lakásunkon. Csak annyit tudok róla, hogy Anna néninek hívták; később biztonságosabb helyre vitték az elvtársak.

Lujzának meghagytam, hogy költözzék ki a Görömbölytapolca melletti hegyekbe. Itt bujkált egy présházban József öcsém is, aki a mozgalomban csak később vett részt, de mint katonaszökevénynek, volt oka a rejtőzködésre.

A présház egy Kopasz Ferenc nevű ácsé volt. Az öreget jól ismertem és becsültem mint szervezett munkást, aki hadifogoly korában a szovjet Vörös Hadsereg harcosaként részt vett a polgárháborúban. Feri bácsi katonaszökevény fiával és eléggé kiterjedt családjával szintén itt húzódott meg, a présházban.

Lujza azonban nem akart kimenni a hegyekbe.

– Ki fog főzni, ki vigyáz a házra? – ellenkezett. Megmagyaráztam, hogy számára is egyre veszélyesebbé válik a csabai lakásunkon való további tartózkodás, hiszen engemet és a fiamat keresve, rajta állhatnak bosszút.

– Sándor is utánad megy – biztattam.

– Én úgyse tudok rá vigyázni – vetette közbe utolsó érvét –, nem lehet már annak parancsolni.

– Annak majd én parancsolok – kacsintottam rá.

Végül is beadta a derekát. Néhány szükséges holmit magához véve kiment a présházba, ahol szívesen fogadták.

Hátramaradt még Sándor.

Először arra gondoltam: nyíltan és határozottan megtiltok neki minden további akciót. Eléggé ismertem azonban ahhoz, hogy utasításommal az ügyet ne tekintsem befejezettnek. Ezért inkább csellel éltem, visszaadva a kölcsönt „kifestési" cseléért.

– Menj ki néhány napra a présházba – mondottam –, vigyázz anyádra.

– Nem kell rá vigyázni, felnőtt ő már.

– Várj csak! Ez az ürügy, a valóságban azért mész ki, hogy szervező munkát végezz az ottani katonaszökevények között. Nézd meg, kikre lehet számítani.

Láttam rajta, hogy nincs elragadtatva új megbízatásától, ezért hozzátettem még, hogy ő lesz az összekötő köztem és a hejőcsabai, görömbölyi szervezetek között, továbbá futár útján megbízatásokat fog kapni.

– Adjál röpcédulákat, meg üres igazolványokat – mondta végül beleegyezően. Mint utóbb kiderült, megint csak túl akart járni az eszemen.

Kezébe nyomtam néhány csomag röpcédulát és nyolc-tíz A/2 kategóriájú igazolványt. Sándor a röpcédulák egy részét később barátjának, Fancsalszky Kálmánnak adta, aki Miskolc „kifestésében" is segített neki, Fancsalszky pedig szétszórta egy csabai gyűlésen, ahol egy gügyeségéről híres segédjegyző arról beszélt, hogy az oroszok, ha bevonulnak, „keresztény fejjel fogják kikövezni az utcákat".

Hazamentünk Csabára. Pokrócokba kötöttük a legszükségesebb holmikat, a padlásról előszedtük a mannlichereket, ráakasztottuk a batyukat, és több órás éjszakai gyaloglás után megérkeztünk a család új rejtekhelyére, a Bükk Gáttya-aljának nevezett részébe. Sándor itt maradt Lujzával és öccsével, Ferivel. Utasításom ellenére természetesen különböző kalandokba keveredtek, ezekre nem térek itt ki csupán annyit említek

meg, hogy Barla Ferenc (aki jelenleg rendőr őrnagy) egy összecsapás során német golyótól könnyebben megsérült a fején.

Útközben senki sem állított meg bennünket, annak ellenére, hogy este 5 óra után közlekedési tilalom volt. Ez is megerősítette azt a meggyőződésemet, hogy a nyilas hatalom a bomlás és szervezetlenség állapotában van és sokkal többet tehetünk, mint amit eddig tettünk.

Mint már említettem, mindez körülbelül október utolsó hetében történhetett. A Vörös Hadsereg már a Kárpátokban volt. Arra számítottam, hogy rövidesen vége lesz a bujkálásnak. Családomtól elköszöntem tehát, és Miskolcra mentem a Sicskó-féle rejtekhelyre, hogy most már közvetlenül részt vegyek – ahogyan én gondoltam – az utolsó néhány nap munkájában.

Mint kiderült, a „néhány napból" csaknem másfél hónap lett, s éppen ebben az időszakban került sor mozgalmunk legfontosabb akcióira.

A GESTAPO SZOMSZÉDSÁGÁBAN

A legelső gyakorlati feladat az volt, hogy megfelelő biztos helyen „főhadiszállást" építsünk ki, ahova könnyen be tudjuk hívni a különböző csoportok vezetőit. Erre a célra Pődör László lakása látszott a legalkalmasabbnak, amely a város szívében, a Görgey Artur utca 12. számú ház második emeletén volt. Ugyanazon az emeleten, a szomszédos lakásban laktak a Gestapo tisztjei. Minden reményünk meg lehetett tehát, hogy nem fognak sokat zaklatni minket ezen az „előkelő" helyen.

Pődört azonban nem tudtuk megtalálni; elrejtőzött a nyilasok elől. Október 25-e körül jártunk. Ekkoriban történt, hogy Sándor egy napon váratlanul megjelent Anci lakásán. Kijelentette, hogy a présházban „semmi agitálnivalót" nem talált, mert az emberek mind meg vannak győződve arról, hogy a

németek elvesztették a háborút. Legszívesebben leszidtam volna, amiért megszegte utasításomat, de éppen kapóra jött, mert Pődört, ha valaki, akkor csak ő tudja könnyen előkeríteni.

Elő is kerítette. Megtudta az asszonytól, hogy a tanár hová ment, kerékpárra ült, s Nyékládházáról – ahol egy tanyán olyan jól elrejtőzött a nyilasok elől – hazahozta barátunkat.

Pődör derekasan és bátran viselkedett a nehéz helyzetben. Szívesen átengedte lakását a komité „vezérkarának" tanácskozásaira. Ezekre több esetben őt is meghívtuk. Így például arra az ülésre is hivatalos volt, amelyen összeállítottuk azoknak a tekintélyes városi polgároknak a névsorát, akiktől pénzt vagy más anyagi támogatást kérhettünk. Vele beszéltük meg a tisztekkel kapcsolatos problémák nagy részét is.

A tanácskozásokon egy ideig általában hárman vettünk részt: Tóth Béla, Pődör és én. November 10-én nagy örömünkre Barbai Ferenc is kiszabadult, és hamarosan megjelent körünkben.

Barbai Szaladnyával és több más politikai fogollyal hagyta el a börtönt. Fölösleges volna itt felsorolni, milyen terveket szőttünk kiszabadításukra. Úgy ítéltük meg, hogy egyelőre nincs elég erőnk a börtön megtámadására. Ha Szabó Lajos nemzetőreivel már ekkor kapcsolatban állunk, talán elszántuk volna magunkat a támadásra, de velük csak november 8-án vettük fel az érintkezést, s az akció megszervezésére idő kellett. Szerencsére a nyilasok megijedtek a közeledő szovjet hadseregtől, s foglyaikat hátrahagyva menekültek a városból. Így kiszabadulhattak Barbaiék is.

Megjegyzem viszont, hogy Beránné Nemes Éva egyik értékes tanulmányában (Borsodi Történelmi Évkönyv, 1971. III. köt. 45. old.) olvastam egy egyéni kísérletről, melyre Kossovics Gyula, Barbai tanítványa vállalkozott. Kossovics (ma a néphadsereg ezredese) „vízvezeték-szerelőnek öltözve bejutott Barbaihoz a börtönbe, fegyvert vitt a számára, s ki akarta szabadítani. Kossovics Gyula bátor és rendkívül kockáza-

tos vállalkozásának nem ronthatja értékét, hogy Barbai Ferenc, tapasztalva, hogy a rendőrség elvonulásra készül, nem vállalta az erőszakos kiszabadulás útját."

November 10-e után tehát Barbaival is megerősödve folytathattuk a szervezést. Mozgalmunk kezdett rendezettebb formát ölteni azáltal is, hogy a megbízható, az A/1 kategóriába sorolt emberekkel önálló harci csoportokat szerveztettünk, s többnyire a csoportvezetőket is meghívtuk a komité üléseire.

Azután kiadtunk egy újabb szervezési direktívát a harci csoportok megszilárdítására. Ebben többek között leszögeztük, hogy a már kialakult csoportokat úgy kell átszervezni, hogy egy A/1 elvtárshoz négy harcos tartozzék, az ennél nagyobb csoportokat fel kell bontani. Az A/1 elvtársak kötelességévé tettük, hogy saját maguk igyekezzenek tagjaik elhelyezését, ellátását megszervezni. Ettől az időtől kezdve használtuk az ismeretlen elvtársakkal való személyi kapcsolat felvételénél a „MOKAN urat keresem!" jelszót.

A fontosabb csoportok vezetőivel személyesen beszéltük meg a direktívát, és a szervezés viszonylag elég gyors ütemben haladt. Főbb vonalaiban ekkor a következőképpen alakult mozgalmunk:

A központ Miskolcon volt, Pődör László lakásán. Tóth Béla és én tartottuk kezünkben az általános szervezést, Barbai volt az agitációs munka irányítója. Újgyőrben Barla Anna fogta össze a különböző csoportokat. Diósgyőrben Nyirő Sándor és Kovács Imre vezetésével működött több, viszonylag nagy létszámú és derék, bátor elvtársakból álló csoport. A diósgyőri Herman-telepen Kopácsi Józsefék dolgoztak, s velük együtt működtek a Világ Miklós által szervezett zsidó munkaszolgálatosok gárdájából odamenekült elvtársak. Hejőcsabán Turó Gyulára támaszkodtunk, Görömbölyön pedig Tirpák János terjesztette röpcéduláinkat, felhívásainkat. Voltak még csoportjaink Perecesen és Miskolc különböző városrészeiben is.

A harci csoportok megszervezésével párhuzamosan embereink, ahol csak lehetett, igyekeztek megakadályozni a gyár kiürítését. A 6 tonnás teherautók mind sűrűbben jelentek meg az üzemek területén. Az igazgató és a vezető műszaki emberek megadták az utasítást: „Mindent összeszedni és nyugatra vinni."

A gyárban széles tömegmozgalom bontakozott ki a kiürítés szabotálására. A Ginzery ezredes segítségével szervezett gyárőrség sokat segített ebben a munkában. A gépek felszedése „nehezen" ment, a kötél gyakran „elszakadt", a daru „elromlott" stb. A gyár különböző, főleg föld alatti részein rengeteg munkaeszközt és nyersanyagot dugtak el a munkások. Kocsi János esztergályost azzal bízták meg, hogy szervezze meg a gyorsacél-anyagok elszállítását. Ő azonban elszállítás helyett nagy mennyiségű gyorsacél-anyagot rejtett el az öltözőben. Oberlender János és Vaskó János gyorsacél-késeket és köszörűkorongokat helyezett biztonságba. Schön Ferenc esztergályos a gépéhez tartozó csúcstő-mikrométer sorozatot és az optikai nagyítókészüléket hazavitte a lakására, s a felszabadulás után hozta vissza; talán még ma is dolgoznak ezekkel a készülékekkel. Rároha József és társai sok 6-os, 10-es, 16-os és 25-ös kábelvezetéket és 3 darab gyengeáramú földkábelt dugtak el, amivel hozzájárultak ahhoz, hogy gyárunk később különböző fontos alkatrészeket gyorsan el tudott készíteni a Vörös Hadsereg részére. Vizslovszky Elemér és Szabári János elvtársak a villamosmotorok elrejtésében vettek részt.

Fehér Ferenc és Lakatos Henrik művezetők Lengyel Béla mérnök segítségével sikeresen akadályozták az újgyári megmunkáló műhely gépeinek nyugatra szállítását. A szabotálás végrehajtásában élen járt Lenkei Béla, Brecska János és Cserhalmi Ferenc esztergályos. Libertényi Lajos és Udvardi Lajos fogaskerékmarósok csak úgy tudták kihúzni magukat a rendel-

kezés végrehajtása alól, hogy kiszöktek a gyárból. A fogazóműhelyben mást nem tehettek.

De akadtak olyan munkások is, akik az ellenkezőjét csinálták. Ők is „szöktek", de nem haza, hanem be a gyárba, hogy ott az éjszaka leple alatt kevesebb feltűnéssel és hatásosabban álcázhassák a pótolhatatlan gépeket. Például a Hajas testvérek, ifj. Szaladnya Ferenc, Bánhegyi Béla és a gyárőrség más tagjai.

Bátran és ügyesen járt el Kosztka Szirtes Pál, amikor több társával együtt megmentette a hidegmegmunkáló gépeit. A maguk készítette fabódékat, sátrakat rászakították a gépekre, amitől a kis műhely egészében romhalmaznak látszott, a „romok" alatt viszont jó állapotban maradtak a gépek, s a felszabadulás után néhány nap múlva már termeltek is.

A süllyesztékes kovácsműhelyi gépeket a németek részben el akarták hurcolni, részben fel akarták robbantani. Az ott dolgozó Ciffló Henrik, Russz János, Kriston József és társaik lebeszélték őket a gépek felrobbantásáról:

– Ne robbantsatok, kamerádok – magyarázták a németeknek –, jó lesz ez még nektek . . .

A nácik erre kiadták a parancsot, hogy a ládákat irányítsák Fülekre. Russz Jánoséknak ez is elég volt. A vezérlőműveket és a motorokat leszerelték, elrejtették, nagy részüket ócskavas közé pakolták. Így a felszabadulás után a kovácsműhelyt is azonnal üzembe lehetett állítani.

A javítórészlegben Pekárovics László lakatos és több társa 40 darab villanymotort, hegesztő apparátokat és transzformátorokat rejtett el, továbbá nagy mennyiséget az akkor még nélkülözhetetlen meghajtó szíjból. A hőkezelő üzem dolgozói, Nagy János és Mihályfi Ernő irányításával, 85 darab piroműszert és öt évre elegendő hőelem huzalt mentettek meg. Ezek nélkül hőkezelő üzemünk teljesen használhatatlan lett volna a felszabadulás után.

Ez a néhány példa csak jelképezi azt a leleményességet és

bátorságot, amellyel a diósgyőri munkások jelentős része – akkor már magukénak érezve a gyárat – mentette a dolgozó nép tulajdonát.

KILCZER TARTALÉKOS FŐHADNAGY

A gyár kiürítésének napjaiban üzenetet kaptam Pődörtől, hogy azonnal keressem fel.

– Nagy dolgot tudtunk meg, Mihály – kezdte. – Itt tartózkodik a városban Kilczer Béla tartalékos főhadnagy, a vezérkar küldötte, s nála van a parancs a gyár felrobbantására.

– El tudnád hívni magadhoz vacsorára? – kérdeztem.

– Hívjuk el a többi tisztet is, akkor van rá mód.

Másnap este, október utolsó napjaiban, díszes vacsorára gyűltünk össze Pődöréknél. Ginzery ezredes, Szalay alezredes, Petrássy orvos százados, Fodor százados, Pődör László tanár és Tóth Béla volt jelen. Abban az időben meglehetősen szokatlan „összetételű" asztaltársaság várta a vezérkari főhadnagyot.

A bemutatkozásnál Tóth Béla meg én csak elmormogtuk a nevünket, vasmunkás, illetve szabósegédi foglalkozásunkról hallgattunk, s így a fiatal főhadnagy, a borosüvegek mellett meglehetősen jól érezve magát, fesztelenül beszélt. Elmondta, hogy a Szálasi-kormánytól, továbbá a német és magyar hadsereg-parancsnokságtól utasítása van a diósgyőri vasgyár felrobbantásának előkészítésére.

A megbeszélés szerint a tisztek kezdték a puhítást... Kilczer végül is beadta a derekát.

– Bűnbarlangba kerültem – mondta tréfálkozva –, legyen a ti akaratotok szerint...

Kilczer Béla tartalékos főhadnagy és Ginzery ezredes segítségével azután sikerült elérnünk, hogy a gyár teljes felrobban-

tása helyett a műszaki alakulatok csupán „bénítást" hajtottak végre.

Kilczer Béla tartalékos főhadnagy salgótarjáni építészmérnök, a hadseregben építőipari szakértő volt, ezért küldték őt a gyár műszaki úton való elpusztítására. Mint minden vérbeli építész, ő is inkább építeni szeretett, nem örült tehát a „magas megbízatásnak". Nem szívelte a német megszállókat és az őket kiszolgáló nyilas banditákat. Természetesen tudta, hogy életével játszik, mégis vállalta a kockázatot. Kétségtelen, hogy az ellenállást követő tisztek is hatással voltak elhatározására; a lényeg az, hogy nem hajtotta végre a kapott parancsot.

Amikor feladatát kívánságunk és saját hajlandósága szerint is elvégezte, menekülnie kellett. Nyilvánvaló volt ugyanis, hogy a németek vagy a Szálasi-féle vezérkar rájön a csalásra. Így is történt. Tóth Béla tehát gondoskodott róla, hogy Kilczer Budapesten menedéket találjon. (Tudomásom szerint Nemes Éva édesanyja rejtette el.)

1945 elején Farkas Mihály és Tóth Béla Salgótarjánba érkezett, ahol éppen polgármester-választás zajlott; Tóth felismerte Kilczert, és elmondta, hogy milyen kockázatot vállalt Miskolcon, majd javasolta polgármesternek. A javaslattal Farkas is egyetértett. Ezután Kilczert – a „bűnbarlangba" került főhadnagyot – nagy lelkesedéssel polgármesterré választották . . .

A Pődörnél tartott tanácskozás egyébként azért is nagyon emlékezetes maradt számomra, mert a szomszédban lakó Gestapo-tisztek – akiknek gyanús lehetett, hogy Pődörékhez oly nagy társaság érkezett – este 10 óra felé átjöttek hozzánk. Nem tudom, mire készültek fel, de mindenesetre meglepődve vették tudomásul, hogy a tanárnál jól öltözött úriembereket és magas rangú katonatiszteket találtak víg poharazás közben.

Pődörné, aki kitűnően tudott németül, új üveget bontott, és töltött a Gestapo-tiszteknek is. Azok vidáman ittak velünk.

Életemben ekkor koccintottam először és utoljára náci tisztekkel.

– Igyunk arra, hogy a győzelem a miénk lesz... állt fel hirtelen Béla bácsi.

Mindnyájan felálltunk, és jókedvűen összecsendítettük poharainkat. Még ma is derűs leszek, ha erre az estére és Tóth Béla pohárköszöntőjére gondolok.

GINZERY SÁNDOR EZREDES

E helyen búcsúzzunk el Ginzery ezredestől, akivel írásomban már nem találkozunk.

A fegyveres felkelés sikerében ő sem bízott. Ezt nem is titkolta. Viszont a miskolci és vasgyári objektumok megmentését szívügyének tekintette, s ahol csak tehette, akadályozta a németek pusztításait. Elsősorban az ő érdeme a miskolci villanytelep, a gázgyár és a Barva-malom megmentése, a gyárőrség megszervezése. Egyesek szerint – Pődör László is így emlékszik – Ginzery hamis parancsot készített magának, hogy a gyárőrséget megszervezhesse, s ezzel vált gyanússá a németek előtt. De lehetséges az is, hogy árulás történt, a Gestapo a vasgyárból is kaphatott jelzéseket.

Ugyanis amíg Ginzery és Kilczer bejárták a két nagy gyár fontosabb üzemeit, és ellenőrizték a „leszerelés" végrehajtását, egyes németbarát urakban, nyilas besúgókban felkeltették a gyanút. Ezek között lehettek olyan szakemberek is, akik el tudták dönteni, hogy az üzemet tönkretették-e vagy csupán megbénították.

Akárhogy történt, végül is a Gestapo kiemelte Ginzeryt, és Budapestre szállította.

Ginzery ezután, sok bátor ellenállóhoz hasonlóan, megjárta a Margit körutat, Sopronkőhidát, Mauthausent. Végül Capri szigetére került... 1945-ben érkezett haza. A Honvédelmi

Minisztérium igazoló bizottsága dicséretben részesítette, azonban nem léptették elő.

Utoljára 1954-ben vagy 1955-ben láttam, amikor a Pest megyei Tanácsnál felkeresett. Elmondta szomorú kálváriája történetét, és keserűen jegyezte meg, hogy az elismert, sőt megdicsért tevékenysége után sem léptették elő . . . Sajnos, abban a történelmi szakaszban nemigen lehetett ilyen ügyeket rendezni . . .

Ebben az időben a gyár urai, Kazinczy, Bézler meg a többiek már nyugatra menekültek. Munkásőrségek védték a gyárat. A munkásoknak a kiürítéssel szembeni tömegméretű ellenállását nyomtatott felhívásokkal és röpcédulákkal támogattuk. A miskolci *Magyar Jövő* nyomdát ugyanis az ellenállási mozgalom szolgálatába állítottuk.

A németek ezt a nyomdát is lerombolásra ítélték, Fekete Pál művezető segítségével azonban sikerült megmentenünk. A munkások a nyomda fontosabb gépeit leszerelték és elrejtették, és csak egy kézinyomda gépet hagytak üzemben. Ezen a kézinyomdán kezdtük meg a plakátok és röpcédulák tömeges gyártását. A munka befejezése után minden egyes esetben elrejtettük ezt a gépet is.

Fekete Pál régi szervezett munkás volt, a Tanácsköztársaság alatt vöröskatonaként harcolt. A húszas években tagja lett a Szociáldemokrata Pártnak. Barbai Ferenc és Tóth Béla szervezte be a MOKAN-ba. Az ellenállási mozgalom sokat köszönhet neki; a viszonylag nagyarányú németellenes propaganda technikai lebonyolításában kimagasló érdemeket szerzett.

A nyomdai munkát Fekete Pál mellett Vajda Gábor debreceni nyomdász irányította. Vajda szökött munkaszolgálatos volt, aki előbb Tiszalúcon rejtőzött, majd szeptember végétől kezdve bejárt Miskolcra. Rácz Zoltán középiskolai tanárral és feleségével együtt – Barbai Ferenc révén – került a MOKAN-mozgalomba.

Mindhárman képzett, művelt emberek; nagy hajlamuk volt, kivált Ráczéknak, a teoretikus vitákra. Ez nemigen tetszett Tóth Bélának, akit ebben a helyzetben – teljes joggal – a gya-

korlati harc kérdései foglalkoztattak. Az is igaz azonban, hogy Béla bácsinak, aki hamar szektásoknak nevezte vitapartnereit, más szempontból kifogásolható nézetei voltak, ami akkor még nem zavarta az illegális munkát.

Vita folyt köztünk például arról, hogy a polgárok bevonása nem fog-e ártani később a mozgalomnak, s hogy nem kellene-e a német fasisztákon kívül *általában* is harcolni az imperializmus ellen. Ezek a kissé elvont viták azonban nem változtattak azon, hogy az új tagokkal értékesen gyarapodott mozgalmunk.

A gyakorlati érzékű Vajda Gábort propagandamunkával bíztuk meg, ennek szervezését főleg ő végezte abban az időben.

Az egyik propagandaanyag- és fegyverraktárunkat egy kis „édesbolt"-ban szerveztük meg a miskolci főutcán, a Széchenyi utca 6. szám alatt, körülbelül 100 méterre a Sötét kapu felett székelő nyilas központtól. Vajda Gábort leginkább ebben a boltban lehetett megtalálni. Itt is őriztünk egy nyomdai sokszorosító gépet, amelyet ő kezelt. Mi egymás között népszerűen csak „élesboltnak" neveztük ezt az üzletet, amelynek pultjai alatt ekkor már kézigránátok és röpcédula-kötegek sorakoztak.

„Anyagokért" jövő elvtársaink így jelentkeztek az „élesboltban":

– MOKAN urat keresem... .

S Vajda Gábor már osztotta is a röpcédulákat, felhívásokat, amelyeknek jó részét ő fogalmazta.

Ide iktatok közülük egyet (a Párttörténeti Intézet gyűjteményéből), amelyen látszik, hogy mozgalmunk fejlődésének egy magasabb fokán keletkezett.

„Katonák, munkások, polgárok!

A német fasiszta gyilkosok elvesztették rablóháborújukat!

A nácibérenc nyilas háborús uszítók ugatása nem tud-

ja már letagadni a tényeket, nem tudja többé elnyomni az ágyúdörgést.

Minden becsületes magyar ember tudja már, hogy a német fasiszták és a hazai nácibérencek hajszoltak bele bennünket ebbe a háborúba. Félmillió magyar . . . legyilkolása, felégetett, kifosztott, romba döntött magyar falvak, városok éhezésre, nyomorra kárhoztatott népe, az árvák és özvegyek tömege őket vádolja a szörnyű áldozatokért.

A háborús áldozatok nevében hívunk minden jó magyar érzésű katonát, munkást és polgárt! Vegyétek fel a harcot a rabló, megszálló csapatokkal! . . .

Katonák, munkások, polgárok!

Csak a közös összefogással, erőink közös harcbavetésével vehetjük fel a sikeres harcot a nácizmus ellen! . . .

Minden becsületes magyar férfi és magyar nő csatlakozzék a MOKAN-komitéhoz, hogy szervezetten vehessük fel a harcot a fasiszta gyilkosok és bérenceik, a hazai háborús bűnösök ellen, és megakadályozzuk városunk kifosztását.

Nincs idő a tétovázásra, mert minden elvesztegetett perc késlelteti győzelmünket és meghosszabbítja szenvedéseinket.

A harc csak szervezett formában vezethet sikerre. Keressétek az összeköttetést a MOKAN-komitéval, amely minden becsületes magyar harcos szervezete.

Fel a közös harcra a gyűlölt megszállók ellen!

Pusztuljanak a fasiszta gyilkosok!

Halál a háborús bűnösökre!

Éljen a szabad, demokratikus, népi Magyarország!

Harcos felhívással:

A MOKAN-KOMITÉ"

Nagyobb felhívásainkat a Werbőczi utcai nyomdában, kisebb röpcéduláinkat, igazolványainkat az „élesboltban" készítettük. Annyi MOKAN-igazolványunk volt itt raktáron, hogy talán még egy egész ezredet is elláthattunk volna vele.

Az „élesbolt" mindvégig baj nélkül működött, csupán néhányszor adódtak kisebb kellemetlenségek. Előfordult, hogy valami jólelkű apa itt akart vásárolni gyermekeinek cukrot, egy ízben pedig nyilas járőrök szerettek volna „szociális osztást" rendezni édességeinkből. Végül is úgy védekeztünk a veszedelmes vevők ellen, hogy boltunkat nappalra bezártuk, s csak este, a közlekedési tilalom kezdete után „nyitottunk".

A Werbőczi utcai nyomda természetesen már komolyabb védelmet igényelt. Erre a munkára kitűnő erőket állítottunk be: a már említett Szabó Lajos nemzetőreit.

Szabó Lajos a munkásfiatalok leventeoktatója volt; az ifik nagyon szerették. Senki sem tudta róla, hogy kora ifjúságától kezdve részt vett a Csehszlovák Kommunista Párt ifjúsági szövetségének munkájában. Csehszlovákiából való visszatérése után nem lépett ugyan kapcsolatba a Magyar Kommunista Párttal, de végig kitartott baloldali meggyőződése mellett. A német megszállás után még világosabban látta, hogy a fasisztákkal való szövetség pusztulásba viszi a nemzetet.

Amikor Horthyék kiadták az utasítást, hogy „nemzetőrséget" kell szervezni, Szabó igyekezett a megbízható fiatalokból egy egész nemzetőr gárdát maga köré csoportosítani. Horthyéknak a nemzetőrség felállításával az volt a céljuk, hogy azokat a fiatalokat és idősebbeket, akik ez ideig még kimaradtak a hadseregből, a hátország biztosítására használják fel. A nemzetőrök saját ruházatukban, saját ellátás mellett, kimustrált fegyverekkel felszerelve teljesítettek szolgálatot.

Szabó őrmester, kiaknázva azt a lehetőséget, hogy a leventeparancsnokság bevonta a nemzetőrség felállításának munkájába, levente-segédoktatójának, Rudnyánszky Pál egyetemi hallgatónak a segítségével SAS-behívót küldött a megbízható

fiataloknak. A nemzetőröket németellenes szellemben nevelte, s a nyilas puccs után többször tüntetve felvonult velük Miskolc utcáin.

Tudta azonban, hogy ez kevés, és kapcsolatot keresett a MOKAN-mozgalommal, amely röpcéduláiról ekkoriban már az egész városban ismert volt. Ugyanakkor mi is érdeklődtünk Szabó Lajos iránt, akinek hazafias nemzetőrei szintén híresek voltak a városban. Végül is november elején, Lakatos Géza és Soltész Károly ifjúmunkás közvetítésével, Urbancsok Mihály lakásán találkoztunk Szabó Lajossal. Az őrmester magával hozta néhány nemzetőrét; a komitét Tóth Béla és én képviseltük a megbeszélésen.

Urbancsok Mihály vasesztergályos Szarvasról került a diósgyőri vasgyárba és a helyi szakszervezeti mozgalomba. Már a negyvenes évek elején beválasztották a vezetőségbe. Népszerűségét részben szép hangjának köszönhette; a vasas dalárdában nagy sikerrel szerepelt, nemegyszer vezényelt is.

Az Ógyárban, mint a baloldali irányzat képviselője, nagy hatást gyakorolt munkatársaira. Barbai és Urbancsok közel laktak egymáshoz; én főleg a szakszervezet taggyűlésein, rendezvényein találkoztam Mihállyal. Mindketten biztattuk Urbancsokot, hogy próbálja az Ógyárban maga köré gyűjteni a baloldali munkásokat. Ez később részben sikerült is neki, ezért jelöltük október 15-én a már említett Borsod vidéki munkásbizottságba.

A nyilas hatalomátvétel után Világgal együtt felkerestem Urbancsokot a lakásán. Ismertettük vele a MOKAN-szervezet felépítését és célját. Urbancsok csatlakozott a mozgalomhoz. Erről az eseményről 1963-ban a következőket írta:

„Fekete Mihály elvtárs összekötőként a fiát, Sándort küldte el hozzám, melynek következtében találkoztam Fekete Mihály és Világ Miklós elvtársakkal, akik felkértek az illegális Kommunista Párt szervezésére. Mivel én ezt készséggel vállaltam, közölték velem, hogy tekintsem ma-

gam a *Kommunista Párt vezetőségi tagjának.*" (PI. Arch. H-u-10. 24. old.)

Mint az idézett sorok is mutatják, illegális harcostársaink egy része a MOKAN-t minden további nélkül a Kommunista Párttal azonosította.

Urbancsok tehát elősegítette, hogy találkozhassunk Szabó Lajossal, és ezáltal a nemzetőrszázadot a MOKAN-hoz kapcsolhattuk.

A Görgey utcában tartott újabb tanácskozásunkon, amelyen szintén Tóth Bélával vettem részt, megismerkedtünk Szabó ifjú nejével, Vadas Blankával is, aki erős támasza volt férjének a mozgalomban.

Tudtuk, hogy Szabó Lajos nemzetőreinek többsége egyáltalában nem baloldali gondolkodású, sokan közülük Horthy híveiként álltak szemben a nyilasokkal. De azzal is tisztában voltunk, hogy a nemzetőrség megnyerése milyen lehetőségeket jelentene nekünk. Tóth Béla magára vállalta a nemzetőrökkel való foglalkozást; kitűnően meg is oldotta ezt a feladatot. Utólag tudtuk meg, hogy a tárgyalások során egy jóakaratú csalást is elkövetett: azt mondta Szabónak, hogy kapcsolatban állunk a Vörös Hadsereggel. Ez pedig csak később következett be.

A NYOMDA VÉDELME ÉS MŰKÖDÉSE

A nemzetőrökkel mozgalmunk lényegesen erősödött. Szabó Lajos ajánlatára Antal Ferenc mozigépészt bíztuk meg nyomdánk védelmével. Antal, Áfra Béla, Négyesi Lajos, Juhász Zoltán, Varró Lajos és Kiss Gusztáv sikeresen teljesítették megbízatásukat egészen a felszabadulásig. Amikor november 17-e után megszűnt a villanyszolgáltatás a városban és a németek nyomda híján géppel írott felszólításokkal fordultak a lakossághoz, mi kitűnő nyomtatott plakátokat gyártottunk. A fel-

bőszített németek többször kutattak a mi nyomdánkban is, Antalék azonban olyan ügyesen leplezték magukat, hogy a nácik nem találtak semmit.

Itt említem meg: ez időben a német parancsnokság sokszorosító gépen gyártott falragaszokon azzal fenyegette meg a lakosságot, hogy ha nem szüntetik be a német haderő tevékenységét zavaró cselekményeket, akkor a fogságukban levő túszokat kivégzik. Mivel ötös csoportjaink segítségével felderítettük, hogy a németek nem szedtek túszokat a város lakói közül s a MOKAN tagjaiból sem sikerült foglyot ejteniük, felhívásukra a nyomdánkban készített szép kivitelű „nyalókás" röpcédulával válaszoltunk. Másnap reggel már ott díszelegtek az üzletek kirakatüvegein röpcéduláink, amelyeken még fokozottabb akciókra biztattuk a város lakosságát.

A röpirat ragasztás veszélyes éjszakai akció volt, annál is inkább, mert estétől reggelig kijárási tilalmat rendeltek el. Végrehajtására bevontunk néhány bátor, fegyverrel rendelkező vasgyári munkást is. Személyesen mentem ki értük Újgyőrbe. Emlékezetem szerint Tóth László, Ferenczi Géza, Nagy Károly és Varga Ferenc jelentkezett a feladat végrehajtására. Ők ragasztották ki a városházától a vasgyárig terjedő főútvonal mentén a röpcédulákat. Egyikük ragasztott, a másik fedezte, a nemzetőrök pedig a belvárosban hajtották végre az akciót. Akadtak olyan harcosok – mint Kossovics Gyula, Soltész Károly, Lakatos Géza –, akik fényes nappal is ragasztották ezeket a röpcédulákat. Ketten egymás mellé állva eltakarták harmadik társukat, amíg az a kirakatüvegre nyomta a nyalókás röpcédulákat.

A nagy mennyiségű és különféle MOKAN sajtóanyagok előállítása elsősorban Fekete Pál, Vajda Gábor és nyomdásztársaik érdeme. Nagy bátorságról tettek tanúbizonyságot! Szinte a németek orra előtt gyártották heteken át a nácikat feldühösítő, a lakosságnak pedig reményt nyújtó felhívásokat,

holott tudták, mi várt volna rájuk tettenérés esetén. Az életükkel játszottak.

Amikor eljött az éjszaka, besurrantak a „tetszhalott" nyomdába és életre keltették azt. Fekete Pál eligazította a munkát, s Vajda Gábor nemegyszer kézirat nélkül szedte a betűsorokat. Azután Fülöp József, Schönlében József, Szücs Andor, Szabados Gizi, Jencsel János és mások odaálltak a gép mellé – nyomták az illegális sajtóanyagokat, nemzetőreink pedig őrködtek és jelezték, ha veszély közeledett. A kész „termékeket" Nemes Éva és Davidovics Kató hozták el a nyomdából.

A nemzetőrök lőszerellátását is sikerült megjavítanunk. Szabó barátunk, Antal Ferenc és Varró Lajos nemzetőrökkel együtt, bement a nyilasok székházába, s ott visszakövetelte a nyilasok által a laktanyákból korábban elhurcolt két láda lőszert. Mivel Szabónak hivatalos katonai okmánya volt, Kóródiék némi vonakodás után kiadták a lőszert. Szabóék sikerrel akadályozták meg azt is, hogy a nemzetőrséget áttelepítsék a Dunántúlra. Az itthon maradt, lényegében katonaszökevénynek minősítendő nemzetőröket Petrássy százados segítségével láttuk el megfelelő igazolványokkal, hamis beteglapokkal.

A harci csoportok kialakulása, a nyomda megszervezése és a nemzetőr csapat felállítása fő vonalaiban november közepén már befejeződött.

Tervbe vettük, hogy a legközelebbi napokban – erőinket mindenhonnan összevonva – megtámadjuk a németeket. Hosszas mérlegelés után végül is a mellett maradtunk, hogy a Diósgyőr melletti erdőkbe vonulunk, s onnan törünk rá a németekre. A legközelebbi teendő tehát az volt, hogy erőinket feltűnés nélkül egyesítsük. Mivel egy ilyen összevonás esetén Diósgyőrben Kopácsiék és Nyirőék csoportjára hárult volna a fő feladat, megbíztuk Barla Annát, hogy menjen ki Diósgyőrbe és derítse fel a helyzetet, a lehetőségeket.

Terveinken mégis változtatni kellett, mert hamarosan kapcsolatba kerültünk az előnyomuló Vörös Hadsereggel.

KAPCSOLAT ÉS EGYÜTTMŰKÖDÉS A VÖRÖS HADSEREGGEL

November 9-én a szovjet csapatok Polgár és Szolnok között széles szakaszon átkeltek a Tiszán, és másnap kettévágták a budapest–miskolci vasútvonalat.

A 2. ukrán hadseregcsoport katonái megindultak Eger, Hatvan és Miskolc felszabadítására. Akkor még nem tudtuk, hogy a miskolci harcok mennyiben függnek össze a fővárosba húzódott fasiszták elleni támadással, azt azonban láttuk, hogy a németek nagy erőket összpontosítanak városunkban. Röpcéduláinkon figyelmeztettük Miskolc lakosságát, hogy nehéz napok következnek; felszólítottunk mindenkit, ne hagyja el a várost, ne engedelmeskedjék a németek kiürítési parancsának. Ugyanakkor részletesen ismertettük a hadi helyzetet minden csoportvezetőnkkel, s kiadtuk az utasítást: a lehető leghamarabb fel kell venni a kapcsolatot a közeledő Vörös Hadsereggel.

Ezt az utasítást legelsőnek a diósgyőri MOKAN-osok teljesíthették, Nyirő Sándor, Kovács Imre és a többiek. Nyirő Sándor csoportjának legaktívabb tagja Kovács Imre és két fia volt . . .

Kovács Imre már nem él. Az erős termetű, nehéz járású munkás keményen, szinte kiabálva beszélt. Néha úgy felizgatta magát, hogy belázasodott. A D-gyár szereldéjében dolgozott, felesége szülésznő volt. Az öreg rendíthetetlenül őrizte 1919 emlékét, két fiát, Imrét és Sándort ebben a szellemben nevelte. Az 1943-as nagy tüntetésen az ő vezetésével indult el a szereldei munkások egy része.

Kovács Imre házában rendezték be a Nyirő-csoport „főhadiszállását". Itt készítették 1944 október-novemberében a sa-

ját maguk gyártotta sok ezer darab röpcédulát. Ezeket a két Kovács fiú terjesztette a gyárban és a községben. A röpcédulák többségükben helyes gondolatokat tartalmaztak, eltekintve egy-két balos jelszótól, mint például: „Mire vársz, te tespedt értelmiségi!" Szerencsére Diósgyőr községben nem sok értelmiségi lakott.

A Nyirőék által szerzett selyemből Kovács Imréné, Bátori Pálné és Dancza Lajosné éjszakánként vörös zászlókat készíttettek, melyekkel azután ellátták Miskolc és Diósgyőr középületeit, majd a megalakuló pártszervezeteket, valamint a szovjet parancsnokságot is.

Utasításainknak megfelelően a csoport fő tevékenysége ebben az időben fegyverek szerzése volt. Ez nagyon egyszerűen ment: rábeszélték a községen keresztülvonuló magyar katonákat, hogy hagyják ott a hadsereget, s fegyvereik ellenében sokuknak civil ruhát vagy legalábbis civil ruhadarabokat adtak. Csaknem 70 katonát „szereltek" le így október második felében. Mintegy 20 diósgyőri MOKAN-harcos kapott puskát, a fegyverek zömét pedig Kovács Imre lakásán helyezték el. A lőfegyverek összehordását Bátori Pál és társai végezték. Újabb Sándorék is szereztek fegyvereket.

Akkoriban jutottunk hozzá egy hatásosabb fegyverhez is. Kecskés Ferenc mint szökött katona megismerkedett a Búza tér környékén egy ott veszteglő géppuskás csoporttal, s rábeszélte őket, adják át fegyvereiket. A katonák pénzt kértek cserébe, hogy az ócskáspiacon civil ruhát vásárolhassanak maguknak. Tóth Béla a MOKAN pénzalapjából (ezt ő kezelte) biztosította a pénzügyi fedezetet, és Kecskés megkötötte az alkut. Természetesen az „üzletkötés" sem volt kockázatmentes, még veszélyesebb volt azonban a géppuska, a karabélyok és a hozzá való lőszerek elszállítása. Ferenczi Géza újgyári munkás vállalta, hogy az ő újgyőri lakására szállítsák Kecskések egyik éjszaka a kocsideréknyi fegyvert. A géppuskát a Miskolc északi részén elterülő dombvonulaton akartuk tüzelő-

állásba helyezni, de az események alakulása folytán mégsem került sor bevetésére. Később sikerült a szovjet csapatok rendelkezésére bocsátani. (Talán nem érdektelen megjegyezni, hogy később, 1945 elején Kecskés Ferencet a miskolci politikai főosztályra főtanácsosi, Ferenczi Gézát a kerületi kapitányságon szintén főtanácsosi állásra nevezték ki.)

A nyilas puccs utáni napokban „szerelt le" Baganics Károly kárpát-ukrajnai születésű, diósgyőri illetőségű katona. Nyirőék igyekeztek őt is beszervezni, mert orosz tudására nagyon számítottunk. Baganics szimpatizált a mozgalommal, de különösebb aktivitást nem mutatott. Különös véletlen folytán mégis szerepet kapott mozgalmunkban.

Október vége lehetett, amikor Baganics elindult Diósgyőrből, hogy családjának krumplit szerezzen. Kisgyőrön át Emődre ment, és itt sorra járta a parasztházakat krumpliért. Egyik este, amint javában rendezgette a csomagjait, híre jött, hogy a szovjet hadsereg hirtelen előrenyomult és körülvette Emődöt. Baganics nem menekült, hanem jelentkezett a szovjet parancsnokságon.

A csapat, a 101-es szovjet ezred 23 898-as közelfelderítő alakulata Emődön át Kisgyőr felé, onnan pedig Diósgyőrnek tartott. A sáros, nehéz terepen az ezred széjjelszakadt, az aknavetők, tüzérek, páncéltörők lemaradtak; nagyjából csak a gyalogság vonult be Emődre, a többiek még messze hátul meneteltek. Usztyinov kapitány, politikai biztos vezette a felderítő alakulatot, amelynél Baganics jelentkezett. A kapitány érthető bizalmatlansággal fogadta Baganics beszámolóját arról, hogy ő kommunista partizán. Mindamellett elhatározta, hogy felhasználja a diósgyőri fiú helyismeretét. Usztyinov vezetésével mintegy 80 ember két páncéltörővel elindult Diósgyőrbe. A 101-es ezred egy másik zászlóaljából Tapolca körül kb. 60 főből álló előrenyomult katonai egység csatlakozott hozzájuk 12 aknavetővel.

November közepén a Baganics mutatta úton meglepetés-

szerűen Diósgyőrött termett ez a mintegy 140 főnyi csapat. A község három részre szakadt. A déli részen, a Széchenyi utca és a Tatár-domb környékén a szovjet egységek, az északi részen a németek, köztük a „senki földje".

Nagy esemény volt, amikor arról értesültünk, hogy egy szovjet egység Diósgyőr déli szegélyén áll. Mivel Diósgyőr a mozgalom számára fontos terület volt és a szovjet csapat állítólagos jelenléte is rendkívül érdekelt bennünket, azonnali felderítést határoztunk el.

Barbai Ferenc vállalkozott a feladatra. Magával vitte Orosz Kálmánt, a MOKAN egyik bátor tagját, és öccsét, Orosz Bélát. Az egyik miskolci orvostól autót szereztek, és november 17-én reggel elindultak Diósgyőrbe, hogy az ottani MOKAN-harcosok segítségével összeköttetést teremtsenek a szovjet egység parancsnokával. Barbaiék szerencsésen meg is érkeztek Kovács Imréék bázisára.

Aznap Bánhegyi Béla is Diósgyőrbe indult azzal a megbízással, hogy Világ Miklóst és Márkus Dezsőt fontos megbeszélés végett Barla Anci üzletébe irányítsa. Ugyanis tárgyalni akartunk velük a diósgyőriek fegyveres felkészültségéről. Nyirő Sándor behívását nem kockáztathattuk meg, mert őt a kopók nagyon jól ismerték és keresték.

Bánhegyi Béla a MOKAN legtevékenyebb tagjai közé tartozott, a röpiratterjesztéstől kezdve a fegyveres harcig mindenben részt vett. Védtelen zsidó nőket bújtatott, megszökött munkaszolgálatosokat rejtegetett. Az ő érdeme az is, hogy Világ Miklóssal és társaival kapcsolatba kerültünk.

Bánhegyi megérkezett Diósgyőrbe, de Világékat nem találta meg. Kovács Imrééknél találkozott Barbaival, Orosz Kálmánnal és Bélával. Kovács Imre átadott nekik néhány karabélyt és géppisztolyt, amelyeket az autóba raktak. Barbaiék a lillafüredi kisvasút mentén levő dűlőúton akartak visszajutni Miskolcra, de közben kilőtték az autójukat, ők pedig tűztérbe kerültek.

Bánhegyi emlékezése szerint egy Szücs nevezetű gazdálkodó portáján elhelyezkedett szovjet rajhoz húzódtak. Ezek között volt egy besszarábiai magyar partizán is, aki elolvasta MOKAN-igazolványukat és megértette a többiekkel, hogy Barbaiék magyar partizánok.

Alighogy összebarátkoztak, máris megindult a németek ellentámadása, harckocsit is bevetettek a szovjet egység ellen. Barbaiék is harcba keveredtek, miközben Bánhegyi Béla súlyosan megsebesült. Erről Bánhegyi 1945-ben a következőket írta: „... a Vörös Hadsereghez csatlakoztunk, és velük együtt harcoltam a sebesült vöröskatona fegyverével. Harc közben a súlyosan sebesült orosz elvtársamat biztos helyre húztam, hogy bekössem súlyos sebeit, amikor a lesben húzódó SS-katona géppisztolyából kétszer rám lőtt; a lövés a jobb tüdőmet roncsolta szét..." (A Partizán Szövetség irattára).

Szándékosan idéztem Bánhegyi 1945-ös és nem későbbi vallomását, s mellőztem másoknak az esettel kapcsolatos emlékezéseit is. Az idők múltával ugyanis, ez eléggé természetes, néhányan eltúlozták ezt az összeütközést. Nekünk azonban nincs szükségünk arra, hogy regényes kalandokat találjunk ki a valóságos helyett – elég érdekes és izgalmas volt a mi történetünk színesítő túlzások nélkül is.

Az Anci üzletében kitűzött megbeszélésen Tóth Béla, Barbai, Anci és én vettünk részt. Világ és Márkus nem érkezett meg. Bánhegyi sebesülése miatt nem értesíthette őket meghívásunkról. Barbai elmondta a fentebb leírt eseményeket. Sajnálattal értesültünk Bánhegyi barátunk és harcostársunk súlyos sebesüléséről. Lelkesedéssel hallgattuk Barbai beszámolóját a szovjet katonákkal való találkozásról, közös harcukról. Csak azt hiányoltuk, hogy nem sikerült felvenniük a kapcsolatot a szovjet parancsnoksággal. Azzal zártuk le a tanácskozást, hogy másnap folytatjuk a kapcsolat felvételére irányuló kísérleteinket...

A megbeszélés alapján 18-án reggel Barla Annát és Nemes

Évát kettős feladattal felderítésre küldtem. Annát – mint már említettem – előzőleg megbíztuk azzal, hogy közölje a diósgyőriekkel: készüljenek fel az erők összevonására, a németek elleni nyílt, fegyveres akciók megkezdésére. A másik feladat pedig a szovjet egység parancsnokságával való kapcsolat létrehozása volt Világ, Márkus és Nyirő révén. Ezzel együtt tisztázni kellett azt is, hogy mivel segíthetjük a szovjet egység harcát...

A két lány el is indult a szőlőhegy mentén. Bár a lövöldözések kiújultak, bátran haladtak a cél felé...

Ekkor még nem tudtuk, hogy Világ és Márkus – ha különös módon is – már kapcsolatba kerültek a szovjet egységgel.

„... 17-én bekerültünk egy utcai harcba az oroszok oldalán – írta Márkus 1945-ben. – Majd ugyanaznap délutánján egy másik orosz alakulat elfogott, s tekintve, hogy fegyver volt nálunk, agyon akartak lőni, nem ismervén még a MOKAN-igazolványt, gondolván, hogy német partizánok vagyunk. A parancsnokságról elengedtek bennünket azzal, hogy beszélni akarnak a partizánkapitányunkkal, Fekete Mihállyal." (A Partizán Szövetség irattára.) Természetesen nem voltam kapitány, csak a szovjet katonák hívtak így.

Világ Miklós – birtokomban levő visszaemlékezése szerint – névre szóló írást kapott, amely szerint „három órán belül Feketével jelenjen meg a parancsnokságon." Ez egyben igazolvány – „dokument" – volt a szovjet fronton való átjutáshoz. Mivel a megbízatást késő délután kapták, reménytelennek látszott, hogy este megtaláljanak. Visszamentek tehát a község nyugati részébe. Világ ekkor felkereste Nyirőt, és együtt kísérelték meg a kapcsolat felvételét. A szovjet egység azonban már visszahúzódott az erdőbe, csak biztonsági előőrsöket hagytak hátra a község déli részén.

Ha Világ és Márkus aznap megkapják a Bánhegyivel küldött üzenetünket és bejönnek Anci üzletébe, talán már este létrejöhetett volna a kapcsolat a szovjet parancsnoksággal. Ez

esetben még egy napot nyertünk volna az együttműködésre.

Másnap Nyirő és Világ jelentette az orosz parancsnokságon, hogy nem tudtak értesíteni. Arra kérték Usztyinov kapitányt, hogy járuljon hozzá magyar harci századok felállításához.

Usztyinov azonban fejét rázta, és ragaszkodott a miskolci vezetők jelentkezéséhez.

– Arra kérem a MOKAN vezetőit – válaszolta –, hogy jöjjenek át hozzám, de ne üres kézzel, hanem a Miskolcot védő német fasiszták védelmi állásainak térképével.

Nyirő és Világ éppen azon töprengett, hogyan lépjen érintkezésbe a miskolci központtal, amikor Barla Anna és Nemes Éva Diósgyőrbe, a Kopácsi-féle házba érkezett. Világ érthetően csodálkozott, hogyan jutottak át a fronton, s amikor Anna előadta megbízatásukat, Világ tájékoztatta őket a helyzetről. A két bátor lány vállalta a kapitány üzenetének továbbítását. Jól emlékezetükbe vésték a felderítési feladatot, mert nem volt szabad semmit sem leírniok.

Itt jegyzem meg, hogy más visszaemlékezések szerint már november 17-én sikerült felvenni a kapcsolatot a szovjet egység parancsnokságával és már akkor megkaptuk a felderítési feladatot is. Mintegy 28 év távlatából nem kívánok senkivel sem vitatkozni az általam említett dátum pontosságáról. Végül is nem az időpontok a lényegesek.

KERESZTÜL A FRONTON

Illegális tanyánkon tanácskoztunk, amikor Anna és Éva megérkezett. Ott volt Tóth Béla, Barbai Ferenc, Vajda Gábor és a Rácz házaspár. Nagy izgalom fogott el mindannyiunkat. Azonnal összehívtuk az ötös csoport vezetőit, s megtárgyaltuk velük a szovjet parancsnokság kívánságát. Megbeszéltük, hogy milyen módszerrel végezzük el a felderítést.

Másnap már kezünkben voltak az összes német ütegállások,

tűzfészkek, lőszer- és egyéb raktárak pontos adatai. A D-gyári munkások, akik ágyúkat készítettek, a tűzfegyverek nagy részét messziről felismerték; így értékes adatokat kaptunk Barbai Ferenctől, Turóczytól, Orosz Kálmántól, a két Szaladnyától és társaiktól. Szabó őrmester nemzetőrei különösen derekasan dolgoztak. Az összegyűjtött információkat Szabó egy „Miskolc és környéke" című katonai térképre vezette rá. Az egyes tűzfészkek hozzávetőleges erejéről magyarázó feljegyzéseket is készítettünk, természetesen magyar nyelven, bízva Baganics tolmácsi tudásában.

Hátra volt még a java. Ki vigye át a fontos anyagot a szovjet parancsnokságra? A kapitány határozottan megüzente, hogy tárgyalni akar a MOKAN vezetőivel. Amíg Szabó a térképet készítette, elgondolkodtam helyzetünkön. Vagy Tóth Bélának, vagy nekem kell mennem. 38 éves voltam akkor, Béla pedig 56. Kilométereket kúszni vagy futással menekülni, szükség esetén talán lövöldözni is – ez nem való már Béla bácsinak. Még a többiek összehívása előtt megvitattam vele a dolgot, közölve, hogy én szeretnék menni. Béla egyetértett azzal a kikötéssel, hogy legközelebb ő vezet át egy csoportot. Megegyeztünk, hogy a térképet és a magyarázó feljegyzést Barla Anna és Nemes Éva viszi, de kellett még egy fegyveres kísérő is.

– Ki vállalkozik? – tette fel a kérdést Tóth Béla.

– Ha Mihály megy a lányokkal, én is megyek – jelentkezett Orosz Kálmán.

Orosz egyike volt a legvakmerőbb embereknek, akit valaha ismertem. Számítani lehetett rá a legnehezebb feladatokban is. Egyszobás, égre nyíló lakása egyik bázisunk volt, ahol fegyvereket és röpcédulákat is elhelyeztünk vagy elosztottunk. Emellett menedékhelyül is szolgált, ahol én is többször meghúzódtam. Feleségének az időben számos ingyenkosztosa volt, mindenüket megosztották velünk.

Nemes Évát Budapestről hozta le Tóth Béla. Kis termetű,

fiús mozgású és viselkedésű, korához képest túl komoly kislány volt, mosolyogni ritkán láttuk. Mint szabó ifjúmunkás került a mozgalomba. A bombázások idején is hordta a röpcédulákat, vitte a híreket, utasításokat, és soha nem tért vissza anélkül, hogy vállalt feladatát ne teljesítette volna.

Mintegy hat-nyolc, egymástól nagy távolságra eső bázist kellett bejárnia. Rendszerint mellékutcákon közelítette meg azokat, vigyázva, nehogy kövessék. Amikor a célhoz ért, soha nem tudhatta, hogy nem a kopók várják-e az időközben elfogott harcostársak helyett.

Ami pedig Annát illeti – amikor közvetlenül a nyilas puccs utáni napokban fiammal együtt „kifestették" a gyár környékét, kellően bebizonyította, hogy mennyire támaszkodhatunk rá.

Összehívtam a kis csoportot.

Abban már megállapodtunk, hogy a két lány rejti el az anyagot. Azt javasoltam: öltözzenek parasztlánynak. – Orosz Kálmán meg én fegyverrel megyünk mögöttetek, mondtam, és ha baj van, közbelépünk.

Rövid idő múlva, többé-kevésbé sikerült öltözékben, jelentkezett a két lány. Karjukon kosár volt egy kevés kenyérrel, miegymással.

Közben visszaérkeztek a felderítők, akiket Tóth Béla tanácsára küldtünk ki, s azt mondták, hogy a vonalakon nem lehet átjutni. A németek támadásba kezdtek, igyekeztek visszavetni az előretolt szovjet csapatot.

Arra gondoltunk, nem kellene-e elhalasztani a vállalkozást. Talán önmagunknak sem mertük volna bevallani, de bizonyára mindannyiunkban felötlött: épp most, az utolsó pillanatban hagyjuk ott a fogunkat, amikor már csak karnyújtásnyira vagyunk a győzelemtől? A háború legnehezebb hónapjaiban is hittünk abban, hogy a Szovjetunió, az Egyesült Államok és Anglia, meg a többi népek szövetkezett ereje meg fogja semmisíteni a fasizmust, mert nemcsak az igazság, hanem az óriá-

si túlerő is a szövetségesek oldalán áll. Ha átvészeltük a nehéz éveket, miért kockáztassuk az életünket a győzelem küszöbén? Hiszen ez a háború már eldőlt, nélkülünk is eldőlt.

De nem lehetett visszafordulni. Ha a németek támadnak, az oroszoknak még nagyobb szükségük van a fasiszta tűzfészkek adataira. Meg aztán nem marad egy ép ház a városban, ha itt hetekig tartó tüzérségi párbajra kerül sor. Meg aztán embereink megígérték, hogy átjuttatjuk a térképet. Meg aztán... nem is tudnám megmagyarázni, de egyszerűen úgy éreztük, hogy nem lehet meghátrálni. Szégyelltük volna magunkat, ha bármilyen okkal, ürüggyel kitérünk a feladat elől.

Elindultunk hát. Elöl a két lány, mögöttük Orosz Kálmán meg én, pisztollyal, kézigránátokkal felfegyverkezve. Szerencsére hamar találtunk egy aránylag biztonságosnak ígérkező átkelőhelyet; a támadó német gyalogság és a tüzérek között húzódott a kisvasút, melynek árka egészen Diósgyőrig vezetett. A szovjet csapatok aknavetővel és kiskaliberű lövegek tüzével válaszoltak a németeknek. A párbaj meglehetősen lefoglalta a németeket, akik a város szélén és a tüzérségi fedezékek mögött összevissza szaladgálva nem vettek észre bennünket. Szerencsénk volt!

Azóta sokszor kérdezték tőlem: mit éreztem, mire gondoltam akkor, amikor az árokban kúsztunk, s egyfelől a németek golyói röpködtek a fejünk felett, másfelől a szovjet aknavetők ropogtak. Nem tudok visszaemlékezni arra, hogy valami különöset gondoltam vagy éreztem volna. Az első percek szorongása is mintha megszűnt volna néhány száz méter után. Legfeljebb arra gondoltunk, amit a kis Nemes Éva mondott még induláskor:

– Csak az bántana, ha pont szovjet fegyverektől halnánk meg.

Mire Orosz Kálmán valami vicceset felelt, Anna megszidta őket, azután többet nem beszéltünk. Csak futottunk és kúsztunk, nem gondolkoztunk, és nem éreztünk semmit. Később

olvastam utunkkal kapcsolatban regényes epizódokat – az igazság azonban az, hogy ez alkalommal nem történt velünk semmi regényes.

Nem tudom pontosan, mennyi idő telhetett el, mire eljutottunk Diósgyőr északkeleti részébe. Ez volt a „senki földje"; se szovjet, se német csapatok nem tartózkodtak itt. Kikerültünk a közvetlen tűzből, de azért óvatosan haladtunk tovább.

Tudtuk, hogy a Herman-telepen kell lennie a Kopácsi család tanyájának. Meg is találtuk őket, s boldogan öleltük meg egymást a találkozás örömére. Beszámoltak arról, hogy mit végeztek el az illegális feladatokból: felvették a kapcsolatot Nyirővel, sikeresen terjesztik röpcéduláinkat, és szereztek fegyvereket. Fő tevékenységük a német kábelek elvagdosása. A németek már lovas futár útján érintkeznek egymással, mert telefonvonalaik használhatatlanok.

– Nagy hírünk van – mondta a fiatal Kopácsi. – Nyirőék emberei, az öreg Sztaskó meg fia, László, elfogtak egy német futárt, és átadták a szovjet parancsnokságnak lovastul együtt.

Az akcióban, mint utólag megtudtuk, Szabó János és Endrész János diósgyőri munkás is részt vett.

Az elfogott „nyelv" beszélt, mint a parancsolat, s a diósgyőri MOKAN-osok komoly dicséretet kaptak a szovjet parancsnokságtól.

Ez utóbbi hírnek különösen örültünk. Sztaskó csendes, kissé magába zárkózó újgyári munkás volt, úgy látszik azonban, valójában nagyon is harcos ember. Amikor tudomást szerzett a MOKAN-ról, elhatározta, hogy csatlakozik hozzánk.

– Nem akartam puszta kézzel jönni – magyarázta Nyirőéknek ,– hát hoztam egy németet is . . .

Sztaskóék hőstette mindennél jobban mutatja, hogy milyen mélyen élt a magyar munkásokban az ellenség gyűlölete, a felszabadulás vágya . . .

E jó hírekkel tarsolyunkban folytattuk utunkat.

Kopácsiék rejtekhelyén hagytuk a két lányt, s innen már Világ Miklós vezetett tovább bennünket. Márkus Dezső is velünk jött.

Világ művelt ember volt, újságíró, tudott németül, így hát tolmácsnak is megfelelt, s a terepet is jól ismerte. Gyorsan haladtunk a szovjet állások felé, vörös szalagot lobogtatva a kezünkben.

Hirtelen egy földhányás mögül két katona ugrott elénk. Az egyik meglehetősen mogorva képet vágott, de a másik barátságos mosolyra húzta mongolos arcát. Elvették fegyvereinket, s hátravezettek minket egy bunkerbe, amely valószínűleg századparancsnokuk tartózkodási helye lehetett.

Ezt a környéket vadul lőtték a németek, szinte szünet nélkül robbantak a lövedékek. A szovjet katonák idegesen rohangáltak fel és alá.

A bunkerben egy főhadnagy és egy hadnagy fogadott bennünket.

– Wir sind ungarische Partisanen – kezdtem az előre elkészített német mondattal, s mindjárt megpróbáltam oroszul is: – Mi vengerszkije partyizani, MOKAN... MOKAN.

A tisztek már tudtak rólunk. A MOKAN szóra felvidultak, ölelgetni kezdtek. A főhadnagy tüstént pohárköszöntőt tartott, amiből csak annyit értettünk, hogy a magyar népet és a magyar partizánokat éltették.

Orosz és német szókészletem hamar kimerült, de Világ Miklós segítségével tovább beszélgettünk. A főhadnagy ekkor elővett vagy öt deka szalonnát és egy furcsa alakú, gyanús színű kenyeret, négyfelé vágta az adagot, s nekiláttunk a díszebédnek. A szalonna csekély voltát borral igyekezett ellensúlyozni; így sorra koccinthattunk mindazoknak egészségére, akiknek neve akkoriban a pohárköszöntők magától értetődő tárgya volt; a legfőbb parancsnoktól kezdve a frontparancsnokig, sőt a jelenlevők egészségére is ittunk, mert bor az volt bőven. Közben a csata javában tartott; küldöncök jöttek-men-

tek, a telefonista szorgalmasan vette a jelentéseket, a főhadnagy parancsokat osztogatott, s közben ivott, föl sem véve a hatalmas dörrenéseket.

Alig tudtunk elválni a barátságos főhadnagytól. Kérésünkre azután mégiscsak mellénk vezényelte a kis mongol katonát, s továbbkísértetett minket a magasabbparancsnokságra, a volt Széchenyi utcán levő Dudás-féle házhoz.

Itt egy fiatal alezredes és egy kapitány fogadott. A szobában tartózkodott Baganics tolmács is, akivel ekkor ismerkedtem meg. Rajtuk kívül még néhány tiszt sürgött-forgott a harcállásponton.

Mint később megtudtam, az alezredest Kiricsenkovnak hívták, a kapitány pedig a hírből már ismert Usztyinov volt. Ez utóbbi középtermetű, széles arcú, haragos kinézésű férfi, 35 évesnek látszott. Zászlóaljparancsnoka még a Kárpátokban elesett, s ő vette át a parancsnokságot. Korábban politikai tiszt volt.

Megnézték a térképet, a magyarázó jegyzeteket, s azonnal komoly beszélgetésbe merültünk. Nyomban felajánlottam, hogy Miskolcról áthozzuk a fronton a MOKAN szervezésre, katonai vezetésre alkalmas tagjait, és a diósgyőri munkásokból több száz főnyi fegyveres osztagot szervezünk.

– Részt akarunk venni a németek kiverésében, hazánk felszabadításában – mondtam. Részletesen előadtam, hogy milyen tervet dolgoztunk ki a németek hátbatámadására.

A kapitány elgondolkodva nézett ránk.

– Szép terv, de nem reális – válaszolta. Nincs elég erőnk a közelben, ti sem vagytok elég erősek. Az lenne a vége, hogy a németek kiirtanák az egész vasgyári munkásságot.

– De mi harcolni szeretnénk – erősködtem.

– Nem ez a ti dolgotok, elvtársak – magyarázta az alezredes. – Majd ha megalakul a magyar népi hadsereg, jöhettek velünk a fasiszták ellen. Addig is azzal segíthettek a legjobban, ha megfigyelitek az ellenség mozgását, állandóan ada-

tokat szereztek a német erőkről és igyekeztek megakadályozni a város pusztulását. Csak olyan akciókat kezdeményezzetek, amelyeket kis csoportok is végre tudnak hajtani.

– Az a cél, hogy minél kevesebb vér hulljon – tette hozzá Usztyinov –, minél kevesebb érték pusztuljon el Miskolcon . . . Ebben tudtok ti segíteni.

Nem mondom, hogy nagyon tetszett a tanács. De amikor láttuk, milyen jelentőséget tulajdonítanak az orosz tisztek felderítő munkánknak, s mennyire elzárkóznak harci terveinktől, kénytelenek voltunk engedni. Közben a törzs tisztjei rávezették a németek állásaira vonatkozó adatainkat a saját katonai térképeikre, rádión továbbították a híranyagot, s azonnal lövetni kezdték a német tűzfészkeket.

Mi pedig elköszöntünk, és visszaindultunk Miskolcra. Fegyvereinket visszakaptuk. Annyira bíztunk saját MOKAN-igazolványainkban, hogy nem is jutott eszünkbe „dokumentet" kérni a szovjet tisztektől.

Nem írom le a visszafelé vezető utunkat, csak annyit említek meg, hogy közben Orosz Kálmán lakásán megpihentünk, s az ő padlásáról gyönyörködtünk, milyen pompásan bombázzák a szovjet repülők a németek általunk felderített tüzelőállásait és raktárait.

FELDERÍTŐ MUNKÁBAN

Visszatértünk után a komité vezetősége megtárgyalta a helyzetet és a teendőket. Nagy örömmel és lelkesedéssel hallgatták beszámolónknak azt a részét, amelyben arról a szeretetről és melegségről beszéltem, amellyel fogadtak bennünket, de már kevésbé tetszett, hogy tevékenységünk középpontjába a felderítést állítsuk.

– Harcolni kell, a felderítés nem partizánmunka – vetették ellen.

Mások úgy vélték, hogy ennek az előretolt szovjet egységnek a vezetői nem eléggé illetékesek arra, hogy mozgalmunk feladataira vonatkozóan tanácsot adjanak.

– Előfordulhat az is, hogy ilyen kis létszámú csapatot visszavetnek – hangoztatták.

Nem akarom részletesen ismertetni ezt a vitát, amelyet – tekintettel a nehéz körülményekre – nem engedtünk kifejlődni, és határozottan köteleztük tagjainkat arra, hogy tevékenységüket mindenekelőtt a felderítés szolgálatába állítsák.

Írásos utasításban szögeztük le a komité vezetőségének véleményét. Ebben figyelembe vettük azt a lehetőséget is, hogy valóban sor kerülhet a diósgyőri szovjet csapatok átmeneti visszavonulására. Az események igazolták, hogy ez a feltevés nem volt alaptalan, s utasításunk ebből a szempontból is helyes volt. Direktívánk így szólt:

„Utasítjuk az A/1 és A/2 embereket, hogy mindennemű egyéni akciótól tartózkodjanak! Minden erejüket, sürgős tevékenységüket arra irányítsák, hogy mindenhol, Miskolc város és környékének területén a legnagyobb titoktartás mellett f e l d e r í t ő-tevékenységet végezzenek. A felderítés vonatkozik a városban és környékén levő összes német fegyveres alakulatok, egyéb alakulatok, ágyúk pontos elhelyezésére, az ágyúk mennyiségére és minőségére, a gyalogság és bármilyen más alakulatok létszámának pontos felderítésére. Pontos utca és házszám, illetőleg pontos földrajzi megjelöléssel.

Az A/1 és A/2 alakulatok és hozzátartozóik szoros összeköttetésben legyenek egymással, készen arra, hogy a bevonuló Vörös Hadsereg utasítására azonnal felfegyverezhetők legyenek, élelemmel már előzőleg ellátva arra az eshetőségre, hogyha netalán a Vörös Hadsereg visszavonulása pillanatnyilag bekövetkeznék, velük mehessenek.

Ezen utasításunk a lehető legsürgősebben végrehajtan-

dó, és a beszerzett felderítési adatokat, amilyen gyorsan csak lehet, a komité központjába kell eljuttatni.

A bárhol található német kábelvonalakat használhatatlanná kell tenni!

Éljen a Vörös Hadsereg!

Halál a német megszállókra!

Pusztuljanak a háborús bűnösök!

Harcos üdvözlettel:

A MOKAN-KOMITÉ''

Ettől kezdve ez a direktíva határozta meg mozgalmunk fő tevékenységét.

A felderítő munka során megmutatkozott, hogy nem is olyan könnyű dolog pontos és megbízható adatokat szerezni az ellenség tűzrendszerének elhelyezéséről, erejéről. A nemzetőrök Szabó Lajostól tanulták a felderítést, és állandóan figyelemmel kísérték a németek állásváltoztatásait. Munkásharcosaink többsége a D-gyárban dolgozott, így kitűnően ismerték, sőt gyártották a különböző lövegeket, s ennek a tudásnak most nagy hasznát vették. De az ágyúk, aknavetők ismerete még nem elég, bátorság, leleményesség, gyors elhatározó készség is szükséges a felderítő munkához.

Ezekben a napokban a németek kénytelenek voltak cserélgetni tüzelőállásaikat, de a szovjet aknavetők tüze rendszerint megtalálta őket. A Bábonyi bércen például kitűnően leplezett tüzelőállást építettek. Szabó nemzetőrei (Áfra Béla és Juhász Zoltán) az állásról már előkészítése stádiumában pontos vázlatot készítettek, s Szabó Lajos ezt a tüzelőállást is berajzolta arra a térképre, amelyet a már ismertetett módon átadtunk a szovjet parancsnokságnak.

Aznap éjszaka a németek felvonultatták az üteget a tüzelőállásba. Reggel a kezelők még az ágyúk mellett simítgattak a rejtésen és fedezékein, amikor a levegőből egymásután csap-

tak le a szovjet aknák. Kilőtték a német üteget, mielőtt az még egyetlen lövést is leadhatott volna. A nácik két teherautóval vitték el a halottakat és sebesülteket.

A felderítések folyamán Szabó Lajos nemzetőrei pontos térképeket készítettek az aláaknázott hidakról és középületekről is. Így például a Szemere és Soltész Nagy Kálmán utcai Szinva-hídról, valamint a Martin-telepi két vasúti összekötő hídról. Már ekkor elhatároztuk, hogy a hidak felrobbantását hogyan fogjuk megakadályozni.

A felderítések közben persze nyakra-főre vagdosták el embereink a német kábeleket is, és lőttek a nyilas és náci járőrökre. A felderítő munkában kitűntek még: Csermák Róbert, Kossovics Gyula, Lakatos Géza, Molnár László, Soltész Károly, ifj. Urbancsok Mihály, Csontos István ifjúmunkások, Rudnyánszky Pál egyetemi hallgató, Jelinek László és ifj. Tóth Béla tanítóképzős intézeti diákok. A két diák nemcsak elvágta a vezetékeket, hanem ahol lehetett, ott a vastag kábelekből, az úgynevezett nehézvezetékekből hosszú részeket metszettek ki. Ezzel a módszerrel napokra meg tudták szakítani a németek összeköttetését. A fasiszták ismét azzal fenyegetőztek, hogy a polgári lakosságból túszokat szednek és kivégzik őket. A német parancsnok, aki a képkereskedő Tóthnénál lakott, naponta szidta az átkozott kommunista bandát, mondván, hogy Ukrajna óta nem látott olyan mocskos kommunista fészket, mint Miskolc. Tóthné mindenről készségesen beszámolt Szabó Lajosnak, az őrmester pedig nekünk. Sok kalandos és veszélyes történetet említhetnék ezekből a napokból . . .

Néhány nappal visszatérésünk után Usztyinov kérésére kiadtunk egy nyomtatott röpcédulát. Több ezer példányban szórtuk szét, sőt a németek plakátjaira is ráragasztottuk. A felhívás így szólt:

„A város lakosságához!

A Vörös Hadsereg megbízásából a MOKAN-komité az alábbiakat közli a város lakosságával:

A munkások és parasztok Vörös Hadserege nem rabol, nem fosztogat és nem erőszakoskodik az általa megszállt területeken. A Vörös Hadsereg katonái nem követnek el semmi olyan visszaélést, amilyet a német fasiszta gyilkosok és szövetségeseik, a nácibérenc nyilas háborús bűnösök követtek el napról napra ebben a városban is a lakosság szeme láttára.

A Vörös Hadsereg hosszú és fáradságos küzdelmet harcolt végig, amíg végre most falaink közül is kiüldözi a gyűlölt német megszállókat. Fogadjátok tehát barátságosan a vöröskatonákat, ha éhesek, osszátok meg velük kenyereteket, és ne feledjétek el, hogy nem fasiszta tömeggyilkosok fosztogató hordáival, hanem egy felszabadító hadsereg tagjaival álltok szemben.

A Vörös Hadsereg nem kíván egyebet a város lakosságától, csak a rendet. *A rend fenntartását a szabadságharcos magyarok szervezete,* a MOKAN-*komité látja el.* Mindenki figyelje, adja tovább és kövesse a MOKAN-komité utasításait.

Pusztuljanak a fasiszta gyilkosok!

Halál a háborús bűnösökre."

Itt jegyzem meg, hogy a röpcédulák pontos sorrendjét aligha lehet ma már megállapítani. Emlékezéseimben Tóth Béla igen korai, még 1945-ből való feljegyzését vettem alapul, amely jobbára tematikai s nem időrendi felsorolást ad. Minden más értékelés ennél sokkal – olykor tíz esztendővel – későbbi s megbízhatatlanabb is.

DIÓSGYŐR NEHÉZ NAPJAI

Amikor a diósgyőri szovjet parancsnokságon voltam, át akartam menni a fiamhoz és feleségemhez a tapolcai hegyekbe. Usztyinov kapitány adott mellém egy fiatal szovjet katonát

kísérőnek. Útközben azonban a német aknavetők tűz alá fogták a Tapolca-réten át vezető ösvényeket, s így vissza kellett fordulnunk.

Miskolcon nem hagyott nyugodni az aggódás, ezért elhatároztam, hogy a legközelebbi felderítési anyagot ismét én viszem át, s utána újra megpróbálkozok Tapolcára jutni. Béla bácsi szintén szeretett volna bemutatkozni a szovjet parancsnokságon, ezért ketten indultunk el, azt hiszem november 21-én. Orvosi karszalagot és igazolványokat kaptunk Petrássy századostól. Béla bácsi volt a főorvos, én meg a segédorvos. Műszertáskáinkban a kötszerek alá rejtettük a kézigránátokat és a legfrissebb felderítési anyagot. Útközben néhány beteget is „megvizsgáltunk", de szerencsére senki sem vette észre, hogy botcsinálta doktorok vagyunk; a betegek néhány biztató szóval megelégedtek.

Minden baj nélkül elértünk Diósgyőr község északi határáig. A betonúton azonban sűrű sorokban özönlött a német gyalogság. Vissza kellett hát fordulnunk.

Hamarosan megtudtuk, mi történt: a német felderítők kifürkészték, hogy milyen kis szovjet erő vonult be a községbe. Megtudták azt is, hogy összesen csak két páncéltörő ágyú védi a szovjet gyalogságot, s az egyiket az úgynevezett Tókert felől állították fel, a másikat pedig az Erzsébet királyné utca végén, szemben a Szinva-híddal.

Amikor november 20-án a német páncélosok hirtelen betörtek, a Tókertnél felállított szovjet páncéltörő kilőtt egy Tigrist, a másik három német tank azonban megsemmisítette mind a két szovjet ágyút, majd megindult a hatalmas túlerőben levő német gyalogság támadása. Házról házra vonultak vissza a szovjet gyalogosok, nem bírtak a túlerőben levő németekkel.

Baganics Károly a 17 éves Sztaskó Lacival a német betöréskor a község közepén volt felderítésen. Egész éjszaka egy kecskeólban rejtőztek, hajnalban átszöktek a német vonalakon,

és addig gyalogoltak, amíg Újhutánál utol nem érték Usztyinov visszavonult katonáit. Itt találták a diósgyőri MOKAN-osok közül Staskó Laci apját, azután Malinovszky Józsefet és Endrész Jánost. Ők tehát teljesítették a MOKAN utasítását: harcban vonultak vissza, együtt a szovjet katonákkal.

Baganics Károly, Endrész János, Malinovszky József, Sztaskó János és fia, László, említésre méltó hírszerző munkát végeztek a Diósgyőrbe érkező szovjet egység számára. Ők derítették fel a németek visszavonulását Parasznya felé, majd a Hegyeskúthoz és Fehérkőlápához történt felvonulásukat. Vakmerően megközelítették és számba vették a németek lillafüredi tüzérségi és gyalogsági erejét.

Baganics, Endrész, Sztaskó és Malinovszky a szovjet parancsnokságtól megbízást kaptak arra is, hogy hozzák el a németek kezén levő Majláth fűrésztelepről az ott tartott zsidó munkaszolgálatosokat körülbelül 120 embert 6 lóval és szekerekkel). A felderítők a feladatot végrehajtották, és a megmentett embereket átadták a szovjet katonáknak. Azután a szovjet harcosokkal visszavonulva, felderítették a németek Ládi és Vaskapu között húzódó állásait. Ez alkalommal az ellenséggel tűzharcba kerültek, miközben egy szovjet katona elesett. A szovjet parancsnok később két csoportba osztotta a felderítőket. Malinovszky József, Sztaskó János, Sztaskó László és egy Szusztig nevű harcos a Csengő-tetőn – Baganics és Endrész pedig más területen látták el ezt a feladatot. Sztaskó László ma is őrzi az Usztyinov kapitánytól kapott felderítői igazolványát.

A hat magyar mintegy két hétig élt a szovjet katonák között, s amikor december elején megindult az ellentámadás, velük együtt érkeztek vissza Diósgyőrbe . . .

Itt kell megemlékeznem egy másik diósgyőri egységről, melynek vezetője Grósz Péter nemzetőr volt. Ezek a nemzetőrök nem vonultak nyugatra, hanem a MOKAN-propaganda hatására fegyveresen jelentkeztek Nyirőéknél, és bekapcsolód-

tak az ellenállásba. Grószék a Pecérvölgybe fészkelték be magukat, és onnan kiindulva különböző fegyveres akciókat hajtottak végre a fasiszták ellen . . .

E kis kitérő után térjünk vissza a németek által visszafoglalt Diósgyőr nehéz napjaira. Mi történt Bánhegyi Bélával sebesülése után? Kovács Imre – feleségével és két fiával – az éjszaka sötétjében lakására vitte Bánhegyit, majd reggel fegyveres kísérettel az orvosi rendelőbe szállították elsősegélynyújtásra. Ezután Kovácsék két hétig rejtegették és ápolták a súlyos sebesültet, miközben Gyarmati Mihály gyermekorvos kezelte.

Gyarmati doktor Kopácsiék csoportjához tartozott, a Herman-telepen rejtőzött a nyilasok elől. Aknatűzben is bátran ment, hogy teljesítse kötelességét úgyis mint orvos, úgyis mint a MOKAN tagja. Bánhegyi mintegy fél évig élet-halál között lebegett. Dr. Földes József sebész főorvos – aki a diósgyőri munkásokat évtizedek óta nagy felelősséggel és kiváló szakértelemmel gyógyítja – különböző műtétek és hosszú kezelés után állította talpra.

Mialatt Kovács Imre lakásán ott feküdt a magatehetetlen sebesült, egy csomó fegyver és 13 zászló volt a padláson. A fegyvereket és a piros zászlókat ezután másutt rejtették el, de Bánhegyi ott maradt egészen a szovjet csapatok visszatéréséig.

Az egész község tudta, hogy Kovács Imre az egyik helyi MOKAN-vezető, eleget látták vörös szalagos puskával járkálni; sejtették azt is, hogy sebesült van a lakásán, de egyetlen ember nem akadt, aki elárulta volna.

A lakosság többségének magatartása örömmel töltött el minket. Megmutatta, hogy milyen szélesen, milyen erőteljesen bontakozik ki a munkások hazafisága, elszánt németellenessége, harci kedve. Ha jobban tudtuk volna szervezni és vezetni ezt az erőt, ha a párt korábban látott volna hozzá a tényleges fegyveres harc szervezéséhez, sem a terror, sem az árulás nem tudta volna megtörni a nép tömegméretű ellenállását.

A lakosság gyűlölettel fogadta a visszatérő németeket. A fasiszták csak csoportosan mertek járni az utcákon, erőszakkal kellett élelmiszert rabolniuk, telefonhuzaljaikat állandóan elvagdosták a munkások. Sajnos a németek váratlan visszatérése a diósgyőri csoportot a miskolci központtól elszakította, és egymástól elszigetelt, egységes cselekvésre képtelen részekre bontotta.

Csak a harcok után tudtuk meg, hogy a német ellentámadás során Kopácsiék megmentettek a fasiszták elől egy szovjet katonát. A diósgyőri vártól nem messze az egyik védőállást a német katonák teljesen megsemmisítették; egyetlen szovjet katona maradt életben, akinek egy bunkerben sikerült elrejtőznie. Egy MOKAN-tag bukkant rá, a háza padlásán elrejtette, majd értesítette az esetről Kopácsiékat. Az azóta elhunyt Kopácsi József azonnal megszervezte az orosz katona megmentését. A fiatal Kopácsi Sándor munkaruhát vett magához, és beosont a szovjet katona rejtekhelyére, bár a házban ekkor már egy német egészségügyi alakulat tanyázott. Civil ruhába öltöztette a szovjet harcost, és nem kis kalandokon keresztül, a Herman-telepi rejtekhelyükre vezette.

A Kijev környéki kolhozparaszt, Pjotr Anikievics így menekült meg a németek elől. Kopácsi írásban kapott köszönetet az illetékes szovjet katonai parancsnoktól.

Mialatt ezek az események Diósgyőrben lejátszódtak, a Görömböly felől támadó szovjet csapatoknál is szolgálattételre jelentkezett egy magyar felderítő.

Amikor görömbölyi barátunk, Tirpák János talpa alatt már nagyon égett a föld – halálra keresték a nyilasok –, megjelent lakásán az öreg Koncz Pista bácsi, akinek présházában tartottuk az október 15-i megbeszélésünket. Az öreg illegalitásba kényszerült, mert a csendőrök a Csekőék ellen intézett támadás után keresni kezdték. Néhány napi bujdosás után felkereste tehát Tirpákot, és közölte, hogy átmegy a fronton a szovjet csapatokhoz.

– Elébük megyek – mondta –, mert rövid már az én időm, minél többet akarok élni a szabadságban.

Az öreg később át is ment Szentistván községnél a Vörös Hadsereghez, és velük együtt jött egészen Miskolcig.

Koncz Pista bácsi példájára Tirpák is nekivágott. Október utolsó napjaiban Vatta és Harsány között – nem minden veszély nélkül – megtalálta az összeköttetést a szovjet csapatokkal. Ez a szovjet csapat ugyanannak a 101-es ezrednek volt az egyik részlege, amelyhez Baganics is eljutott.

– Kaput leszel – figyelmeztették a szovjet katonák –, ha félrevezetsz minket.

Ezt az első napon mondták. Néhány nap múlva azonban úgy megszerették, hogy később, Miskolc felszabadulása után, Tirpák parancsnokai elismerésüket fejezték ki a derék görömbölyi munkás bátor viselkedéséért.

Tirpák Harsányon keresztül az úgynevezett Pingyom-tetőig vezette a szovjet katonákat anélkül, hogy egyetlen némettel találkoztak volna. Így ékelődött be ez a szovjet csapat messze előre a német vonalba. Innen a jánosdebrői erdőig ereszkedtek le. Tirpák beszervezett MOKAN-osai – megpillantva a szovjet csapatokat, amelyeket szeretett barátjuk vezetett –, kirohantak a pincékből, hogy üdvözöljék őt és az orosz katonákat. Ekkor azonban hirtelen tüzet nyitottak a németek, s Tirpák két jóbarátja, a görömbölyi MOKAN két szervezett tagja, súlyosan megsebesült. Soltész János nemsokára meggyógyult, de Petrovics belehalt sérüléseibe . . .

Görömbölyön Tirpák lakásában szállt meg a szovjet parancsnokság. Innen ment Tirpák mindennap egy kis hegyi lovacska mögé fogott kordén a Miskolc határában levő „bolgárkertészetig", a szovjet előőrsökig. Egy alkalommal, amikor Tirpák lőszerrel megrakott kocsit vezetett, szovjet kísérőjét golyó érte, és Tirpák János a sebesültet a lőszerrel együtt maga vitte be az első vonalba és onnan hátra.

Ekkor már november vége felé jártunk.

A miskolci központnak megszakadt minden összeköttetése a szovjet csapatokkal. Nem tudtam, hogy Tirpák néhány kilométerre tőlem naponta megfordul a Miskolc–Hejőcsaba közti frontvonalon, és azt sem, hogy Baganicsék élnek-e még vagy a szovjet csapatokkal való visszavonulás közben meghaltak. Hejőcsaba, Tapolca, Újgyőr és Diósgyőr felől nem lehetett összeköttetést találni a szovjet csapatokkal, egymásba értek a német védelmi árkok és tűzfészkek. November közepétől december elejéig ezen az oldalon teljesen megmerevedett a front, és a német védelmi rendszer ennek következtében úgy megszilárdult, hogy három alkalommal is sikertelenül kíséreltem meg az átszökést.

Mit csináljunk tovább? Harcosaink szorgalmasan gyűjtötték a felderítési anyagot, azonban nem tudtuk azt kinek átadni.

Egyetlen irányban mozgott még a front: Zsolca felől fokozatosan nyomult előre a szovjet hadsereg. Itt a harc még elég nagy területen és széthúzva folyt ahhoz, hogy megkísérelhessük az átszökést. Szabó Lajost, nemzetőreink parancsnokát bíztuk meg azzal, hogy összeköttetést keressen a kelet felől, Zsolca irányából közeledő vöröskatonákkal. Szabó kerékpáron vágott neki az útnak, sajnos azonban út közben egy aknától megsebesült, és csak utolsó erejét megfeszítve tudott hazavánszorogni, harcképtelenné vált.

Mozgalmunk harcosai tehát több irányból felvették az összeköttetést a Miskolc felé közeledő szovjet csapatokkal. Harsány és Görömböly felől Tirpák és Koncz, Tapolca és Diósgyőr felől pedig a miskolci központ megbízottai és a diósgyőriek . . .

Nem tudtunk annyit tenni a német megszállók és nyilas bérenceik kiverése érdekében, mint szerettünk volna, de annyit jogos önérzettel mondhatunk el, hogy városunk megvédéséhez hozzájárultunk; az általunk felmért adatok alapján a szovjet tüzérség pontosan célba vehetett német tűzfészkeket, s

így városunk nagyobb rombolások nélkül vészelhette át az ostromot.

Felderítőink fentebb ismertetett tevékenységének egyik legérdekesebb tanulsága, hogy egy olyan pillanatban, amikor sokuk kapcsolata megszakadt a miskolci központtal, önállóan is folytatták a korábban kapott direktívák végrehajtását: csatlakoztak a szovjet hadsereghez és mint felderítők tevékenykedtek. Azt hiszem, ez nemcsak az ő elszántságukat bizonyítja, hanem a megelőző-előkészítő, eszmei és szervezési munka komolyságát is.

AZ UTOLSÓ NAPOK

A Magyar Élet hasábjain rendszerint azt olvashattuk akkoriban, hogy „a német csapatok fokozatosan hátrálva ugyan, de minden helységből kiverik az oroszokat". Az épeszű miskolciak már inkább mulattak, mint bosszankodtak az ilyen híreken.

A Szálasi-kormány az újabb „győzelmek" érdekében a hadkötelezettség határát 17 évre szállította le. Kóródi városvezető és megyei munkarend vezető „testvér" is körülhordozta a saját „véres kardját". Kihirdette, hogy minden 17–55 év közötti férfi párttag háromnapi élelemmel jelentkezzen. Ha nem teszi meg, kizárják a pártból.

Dr. Pünkösti Mihály főispán első – de egyben utolsó – kiáltványában megfenyegette a „vörös cár Stalint".

A vezető testvérek mindent „bedobtak" a biztos győzelem érdekében. Demes polgármester testvér a heti 10 dekás sertéshús-fejadagot 12 dekára emelte, majd egy újabb emeléssel már heti 20 dekát utalt ki – papíron. A havi vajjegyre pedig 10 deka vajat is „biztosítottak" – szintén papíron. Hadd lássák a dolgozók, hogy ők adnak!

Hozzákezdtek az utolsó „szociális osztás" lebonyolításához

is. Kiosztották a zsidók házaiban tárolt bútorokat és ruhaneműket.

Mielőtt azonban az első szovjet felderítők Miskolc közelébe értek volna, a nyilasvezérek már az előző napon észrevétlenül elszivárogtak a városból, ahol oly nagy buzgalommal biztatták „kitartásra" a lakosságot. Köztük menetelt a nyugati „gyepük" felé Kóródi nagyvezér is. Ezután a Gestapo is elmenekült. A várost a hírhedt tábori csendőrség és a német haderő uralta.

Egyre inkább összeszűkült a szovjet gyűrű a város körül, s a németek egyre vadabbul garázdálkodtak. Napirenden voltak a rablások, erőszakoskodások. A németek falragaszokon sürgették a lakosságot, hogy hagyja el a várost. Harcosaink a MOKAN plakátjaival ragasztották le a német cédulákat: „Miskolc lakosai! Rejtőzzetek el, tartsatok ki, ne menjetek a hazánkat pusztító német hadsereggel! Közeledik a Vörös Hadsereg, közeledik a szabadság órája!"

A dolgozók ránk hallgattak, és elrejtőztek az avasi pincékben. Miskolc akkoriban valóságos föld alatti város volt. A lakosság túlnyomó része pincékbe húzódott. Az utolsó hetek rengeteg szenvedést hoztak. Egy-egy darab kenyér vagy egy kanna víz megszerzése sokszor szinte játék volt a halállal. Szemtanúja voltam, amikor a Lonovics utcai pékség előtt sorakozó asszonyok közé gránát csapott.

Felléptünk a fosztogatók, a zavarosban halászók ellen. A következő röpcédulát nyomtattuk figyelmeztetésképpen:

„Katonák, munkások, polgárok!

A munkások és parasztok Vörös Hadserege itt áll városunk falai előtt.

Könyörtelenül lecsap a német fasiszta rablók, tömeggyilkosok hordáira, de nem ismer könyörületet azokkal a nyilas uszítókkal és magukról megfeledkezett egyénekkel szemben sem, akik kihasználják a zavaros helyzetet,

és *fosztogatásaikkal* a tél nyomorának és az éhség gyötrelmeinek teszik ki a város lakosságát.

Mindenkit figyel, mindent számon tart a MOKAN-komité, a szabadságharcos magyarok szervezete.

Pusztuljanak a német megszállók!

Reszkessenek a háborús bűnösök!

Halál a fasiszta gyilkosokra!"

A mi élelmezésünk viszonylag megoldódott. Ternai István hentes- és mészáros, a német és a magyar hadsereg nagy húsvágója és szállítója, remélve, hogy biztosítjuk sértetlenségét, húst, zsírt és szalonnát szállított nekünk is – főleg december 3-a után. Beszerveztünk egy pékmestert is, aki kenyérrel látta el embereinket. A különböző szimpatizálóktól és a magukat biztosítani szándékozó – elég kétes – egyénektől némi burgonyát, hüvelyest, és pénzt kaptunk. A felhalmozott készletekből a felszabadulás után egy ideig el tudtuk látni a MOKAN konyháját.

Ebben az időben a MOKAN „főhadiszállása" átköltözött a Toronyalja utca 3. szám alá, Rácz Zoltánék lakásába. A ház előtt egy kocsit gazdájával és a lóval együtt szétvágott az akna. A kocsist eltemették, de a szétlőtt kocsi és a döglött ló hetekig ott maradt. Ezt a helyet messzire elkerülték az emberek; már csak ezért is elég biztonságban voltunk a Toronyalja utcában.

Ráczékkal és Vajda Gáborral megírattuk a felszabadulást üdvözlő felhívást. A plakát napokkal a felszabadulás előtt elkészült, s a szabadság első óráiban már terjesztették is az embereink! Még ma is meghatódom, amikor arra az estére gondolok. Kinn az utcán még német járőrök cirkáltak, mi pedig olvastuk a plakátot:

„Katonák, munkások, polgárok!

Végre lehullottak rólunk a fasiszta gyilkosok rablóhadserege által ránk kényszerített rabbilincsek!

... a becsületes dolgozók, a megkínzott háborús áldozatok felszabadulását hozó hadsereg,

a munkások és parasztok Vörös Hadserege tartózkodik városunk falai között . . ."

Sajnos, éppen a legutolsó napokban szűkülni kezdett a mozgalom, egyre kevesebben lettünk.

Kétségtelenül közrejátszott ebben az is, hogy a Diósgyőrbe bevonult szovjet katonákkal visszavonulásuk után megszakadt a kapcsolatunk, a front közeledtével pedig a zsolcaiakhoz sem tudtunk áttörni. Így a felderítésnek nem sok értelme volt. A harci csoportok tagjait tehát azzal bíztuk meg, hogy vágják el a németek kábeleit és készüljenek fel a hidak megmentésére. Ez már veszélyesebb feladat volt, mint a puszta felderítés, s egyszerre csak azt vettük észre, hogy embereink közül egyikmásik eltűnik.

Ahogyan közeledtek a szovjet csapatok, egyre inkább állandósult az ágyútűz és a repülőtámadás; a város mindinkább egy nagy német támaszponttá vált; minden utcán németek mászkáltak, mindenfelé fegyverek dörögtek.

November végére a Toronyalja utcai központból már csak Tóth Béla, Borbai és én jártunk ki, kerestük és szerveztük az embereket. Dolgozott még a nyomda; Vajda Gábor irányításával és néhány nemzetőr segítségével készült a felszabadulási plakát. Az utolsó napokig megvolt az összeköttetésünk a harcképtelen Szabó Lajos néhány nemzetőr csoportjával, amelyek szorgalmasan – de egymástól elszigetelten – vagdosták át a német kábeleket. Hasonló akciókat hajtottak végre a diósgyőri MOKAN-isták is.

Most lett volna itt az ideje, most kellett volna szervezetten fellépni és hátba támadni a beszorított fasisztákat!

Ám ezt nem tehettük, mert a mozgalom – még mielőtt teljesen kibontakozott volna – összeszűkült, meggyengült. Ahogyan október 15-e után, úgy most, a szovjet csapatok ideiglenes visszavonulása láttán is alábbhagyott mozgalmunk lendülete.

A MOKAN központi magja, legjobb proletár tagjai azon-

ban nem inogtak meg. Bár sokan elszakadtak a központtól, önállóan vagy kisebb csoportokban – ahol lehetett – zavarták a német védelmet.

Orosz Kálmán jelentette, hogy Páricsi Ernővel és Szabadkai Bélával megtámadtak a Bedegh-völgyben egy német üteget, és kézigránátokat dobtak a lőállásokra.

Perecesen Dozsnyák János csoportja tartott ki e nehéz napokban.

Miskolcon Zelenák János csoportja hallgattatta el a csendőrlaktanya melletti német üteget. Gaál István, az újgyári edzőüzem munkása, a mai Csillag utca körül elterülő bolgárföldön egy este rögtönzött fedezék mögül lőtte géppisztolyával az ott elhelyezett két német ágyút. Ezután elrejtőzött, majd néhány nap múlva sógorával együtt megismételte a támadást.

Gaál a vasasszakszervezet vezetőségének balszárnyához tartozott, tagja volt a választmánynak is. Mint a MOKAN egyik aktív tagja, bátran és öntevékenyen harcolt.

Mindezek azonban elszigetelt akciók voltak. Összevont támadásra nem volt elég erőnk.

November végétől már csak arra törekedtünk, hogy mentsük, amit lehet. Főleg a gyárat, a hidakat és a postát igyekeztünk védeni.

A gyárról már beszéltem, itt lényeges sikert értünk el.

A postánál Szabó Lajos nemzetőrei kezdték meg a munkát. A különböző épületrészekben elvágták a gyújtózsinórokat, megszakították az összeköttetést, azután úgy kapcsolták össze a huzalokat, hogy a vágást ne lehessen felismerni. Csak a központi épület vezetékénél nem boldogultak. Az utolsó pillanatban azonban valaki ezt is elvágta, így a postát nem tudták felrobbantani. Az illető nevét ma sem tudjuk. Ha életben maradt, aligha akad nála szerényebb ember ebben az országban, ahol olyan sok „ellenálló" jelentkezett a felszabadulás után . . .

A hidaknál eredményes akciókat hajtottunk végre. A Soltész Nagy Kálmán utcai Szinva-hidat Antal Ferenc (ma rend-

őr alezredes) mentette meg. Emlékiratában így ír erről: „Éjjel, esőkabátba öltözve, nyilas karszalaggal és géppisztollyal elmentem a Korzó mozihoz. Csend volt. A hidat senki sem őrizte. Elvágom a gyújtózsinórt, határoztam el magam, de közben eszembe jutott, hogy mi lesz akkor, ha »robbanó« a gyújtózsinór. Nem volt időm gondolkodni. Azonnal elvágtam a robbanóanyaghoz vezető zsinórt, bergmanncső muffal összekötöttem, és beeresztettem a vízbe, arra számítva, hogy időnként ellenőrizhetik és nem fedezik fel." (PI. Arch. H-a-25. 9. old.) Az akciót Szabó Lajos emlékiratában igazolja. (PI. Arch. H-sz-23. 40–41. old.)

A Martin-telepi nagy vasúti híd oszlopából Szabó őrmester nemzetőrei szedték ki a robbanóanyagot. Áfra Béla, Juhász Zoltán (ma rendőr alezredes) hordágyon, mintha sebesültet szállítanának, cipeltek el onnan vagy fél mázsa robbanóanyagot. Ez a híd is sértetlen maradt.

Szabó Lajos 1954-ben – mint a néphadsereg alezredese – így írt erről az akcióról: „Juhász és Áfra semlegesítik a gyújtózsinórokat, kiszedik a robbantáshoz előkészített robbanóanyagokat, és hordágyon, pokróccal letakarva, a fejhez egy német sisakot téve viszik a »sebesültet« a fasiszták orra elől." (PI. Arch. H-sz-23. 11. old.)

Itt emlékezem meg fiatal harcostársunk, Áfra Béla haláláról. Áfra 1945. május 9-én, a győzelem napján, tragikus körülmények között vesztette életét. Mint a frontra készülő MOKAN-század őrvezetője járt Budapesten. Miközben csomagját rendezte, géppisztolya elsült, és a golyó szíven találta . . .

December 2-án a németek megkezdték a kivonulást a városból. Déltájban Tóth Béla azzal a hírrel érkezett Toronyalja utcai bázisunkra, hogy a magyar tábori csendőrség valószínűleg razziát fog végrehajtani az avasi pincékben; látta őket az Avas felé vonulni. Csak éppen annyi ideje maradt, hogy

egy romos házban elrejtőzzön előlük. (Tóth nagyon jó megfigyelő volt.)

Az Avason kiképzett borospincék sokasága óriási bunkerként terült el a város felett. Az emberek százai kerestek itt menedéket a bombázás és a német-nyilas terror elől. Az egykori vidám cigányzenét, nótaszót a rettegés, a „vakondok-élet" váltotta fel . . .

Fent talán már megkezdték az emberek összefogdosását, mi pedig a hegy lábánál elterülő egyik házban még arról tanakodtunk, hogy megváltoztassuk-e rejtekhelyünket. Addigi tapasztalataink azt bizonyították, hogy veszélyes helyzetben esetleg éppen a legveszélyesebb hely lehet a legveszélytelenebb. (Például „vezérkari" ülések a Gestapo szomszédságában, „élesbolt" a nyilas ház közelségében stb.) Úgy döntöttünk tehát, hogy maradunk, hátha tehetünk valamit az elfogottak érdekében. No meg abban is reménykedtünk, hogy a házunk előtt még mindig ott heverő lótetem bűze elriasztja a razziázókat.

Természetesen felkészültünk a legrosszabbra is, fegyvereinket készenlétbe helyeztük. De jól számítottunk, a razzia elkerült bennünket. Annál kevésbé az Avason bujkáló emberek százait. Estefelé arról kaptunk hírt, hogy a pincékben és az utcán elfogott embereket a csendőr laktanyába szállították. Egész éjszaka nem aludtunk, tanakodtunk, miként lehetne kiszabadítani őket . . .

Hajnalban azután megérkeztek a Vörös Hadsereg katonái. A csendőrhiénák csak nyomorult irhájukat tudták elhordani, pedig az összefogdosott embereket is szerették volna nyugatra hajtani.

1944. december 3-án reggel 5 óra 30 perckor Zsolca felől szovjet páncélos harckocsik robogtak be Miskolcra. Az embereink által megmentett hatalmas Martin-telepi vasúti hídon dübörögtek át.

Az átvirrasztott éjszaka után Tóth Bélával együtt hajnalban hozzáláttunk a miskolci MOKAN-harcosok összeszedéséhez.

Barbai Újgyőrbe ment hasonló megbízatással. Nem tudjuk, mit végzett ott, visszafelé azonban Újgyőr és Miskolc között, a szabadság első óráiban, egy géppisztolysorozat kioltotta életét.

A halálos golyó – tragikus véletlen folytán – baráti fegyverből származott, de a lövést az ellenség okozta.

Barbai Pődörné kerékpárján indult el végzetes útjára, azon jött visszafelé is, miközben szembetalálkozott egy Újgyőr felé haladó szovjet egységgel. Ekkor valaki – feltehetően egy bujkáló magyar vagy német fasiszta – lövést adott le a szovjet katonákra.

Barbait elfogták és megmotozták. Mivel fegyvert találtak nála, őt tartották a tettesnek, s egy közeli udvarban agyonlőtték. Valószínűleg menekülő fasisztának nézték. Barbai nem beszélt oroszul, ezért nem tudta magát kimenteni.

Elvesztése leírhatatlan csapás volt számunkra, szinte megbénított bennünket. Mégis tovább kellett lépni az új élet küszöbén . . .

Barbai Ferenc felejthetetlen, tiszta emlékét a mai Miskolcon utcanév őrzi.

Azon a hideg téli reggelen mintegy 40–50 MOKAN-harcos gyűlt össze a Toronyalja utcai ház előtt. Vállukon puska, karjukon MOKAN-karszalag. Tóth Béla vezetésével mentek a városháza épületében levő szovjet parancsnokságra.

A rövid útszakaszon nem történt semmi különös. A környék lakói az utcán vagy az ablakok mögül nézegették a puskával felszerelt civil alakulatot. Tóth Béla a kapuőrségnek megmagyarázta, hogy egy partizáncsapatot vezet, amely a parancsnok rendelkezésére áll. Egyik katona jelentette az esetet, mire kijött egy tiszt, s intézkedésére az őrség beengedte a MOKAN-szakaszt.

Tóth Bélát bevezették a parancsnokságra, ahol a tisztek vegyes érzelmekkel hallgatták az ellenállási mozgalomról szóló beszámolóját. A tisztek között voltak olyanok, akik már hallottak rólunk, de akadtak kételkedők is, e miatt nem tudtak a kis csapat sorsáról dönteni. (Mindezeket később Tóth Béla mondta el nekem.)

Viselkedésük érthető volt, hiszen a várost elfoglaló szovjet csapatok parancsnokságával nem volt közvetlen kapcsolatunk, habár – mint már kifejtettem – a Zsolca felől támadó frontal is próbáltunk összeköttetést teremteni. A kibontakozást az is nehezítette, hogy az előzőleg Diósgyőr felől előretört egység parancsnokságával – mint már ismertettem – Világ Miklós és én tárgyaltam, Tóth Béla tehát nem ismerte pontosan a térképátadás körülményeit, a tisztek nevét.

A MOKAN-szakaszt ott tartották mindaddig, amíg a magasabbparancsnokság megérkezett. Végül is Mihajlov tábornok tisztázta – valószínűleg a velünk kapcsolatban levő egység pa-

rancsnokával – a MOKAN szerepét, felfegyverzett szakaszunkat kiengedték a városházáról, Tóth Bélával pedig megtárgyalták a MOKAN-ra váró feladatokat.

Tóth Béla kívánságára én a bázison maradtam. Egyrészt, hogy a később jelentkező MOKAN-harcosokat fogadjam, másrészt pedig, hogy legyen valaki – mint ahogy akkor tréfásan mondta –, aki a csapatot „kiszabadítsa", ha fogságba esnének.

Mihajlov tábornok még aznap délután összehívta a városháza tanácstermében a város, az egyházak és a demokratikus pártok képviselőit. A tábornok biztosította az egyházak megjelent vezetőit arról, hogy tevékenységüket teljes mértékben folytathatják, majd a jelenlevők javaslata alapján dr. Gálffy Imrét bízta meg a polgármesteri teendőkkel. (Ő volt a város polgármestere a nyilasok hatalomra jutása előtt.)

A tábornok elrendelte a rendőrség itt maradt tagjainak lefegyverzését (körülbelül 50–60 főről volt szó) és fegyver nélküli beosztásra való alkalmazását. Egyedüli magyar fegyveres szervezetnek a város területén a MOKAN-t ismerte el, amelynek parancsnokává – javaslatunkra – Szalay Tibor tüzér alezredest tette meg. Tudomásom szerint ez volt az első eset, hogy a szovjet parancsnokság magyar helyi alakulatnak fegyverviselést engedélyezett.

Miskolc volt akkoriban az egyetlen nagyváros Magyarországon, amelyben fegyveres munkásőrség védte a rendet. Mindez ellenállási tevékenységünk elismerését jelentette.

Tóth Béla mint a diósgyőri vasgyár képviselőjét mutatott be a tábornoknak, aki nagy érdeklődéssel kérdezgetett a vasgyár állapota felől. Miután vázoltam a pusztítás mértékét, röviden előadtam a gyár demokratikus igazgatására vonatkozó elképzelésünket, ahogy Barbaival és az id. Szaladnyával még annak idején az üzemben megbeszéltük. A tábornoknak tetszett a terv, és azt mondta, jó lenne, ha én vezetném a gyár megindítását. Erre Tóth Béla megjegyezte, hogy énrám a pártszervezésnél lesz szükség, ő majd javaslatot tesz egy másik al-

kalmas emberre. A tábornok ezt tudomásul vette. Később Tóth Béla, javaslatomra, Oszip Istvánt bízta meg a feladattal.

A tárgyalás kezdetén a meghívottak részéről bizonyos szorongás volt érezhető, majd a hangulat fokozatosan kedélyes légkörbe csapott át . . .

Tekintettel az események fontosságára, idézem a *Szabad Magyarország* első számában megjelent közleményből a MOKAN-ra vonatkozó sorokat:

„A kilencedik hónapja tartó gyűlöletes fasiszta megszállás alól városunkat is felszabadító Vörös Hadsereg győzelmes csapatainak parancsnoka, Mihajlov tábornok, december 3-án vasárnap délután 4 órakor a városháza tanácstermében kihallgatáson fogadta a városi és egyházi hivatalok, a Szálasi-uralom alatt illegálisan működő pártok és a szervezett munkások képviselőit. Bevezetőben a tábornok ezeket mondotta: A Vörös Hadsereg azért jött, hogy Magyarországot a megszálló német seregektől megtisztítva, a háborút minél előbb győzelmesen befejezze. A Vörös Hadsereg további felszabadító harcának és a magyar népnek érdekében kívánatos, hogy a városban a rend minél előbb helyreálljon és meginduljon a termelőmunka.

A MOKAN-szervezet fegyveres alakulatának parancsnokává, amely Miskolcon az egyedüli megbízott magyar szervezet, Szalay Tibor alezredest rendelte. A MOKAN feladata a következő:

1. Együttműködni a szovjet csapatokkal az általános rend helyreállítása érdekében.

2. Állami értékek megőrzése.

3. Minden fasiszta elemnek: németek, terroristák és ellenszegülők letartóztatása és a városparancsnokságnak való átadása.

Mihajlov tábornok ezután a politikai pártok vezetőinek jelentkezését fogadta. A Szociáldemokrata Párt három ve-

zetőjének nevét diktálta be: Rónai Sándort, Pléh Sándort és Poprádi Pált. A Kommunista Párt vezetője: Tóth Béla.

A vasgyárak munkásságának képviseletében Fekete Mihály jelent meg, aki előterjesztette a munkásság javaslatát a munka eredményességét biztosító üzemi és szakmai tanácsok felállítására vonatkozólag. A tábornok ezt jóváhagyással fogadta, s Fekete Mihályon keresztül a munkásságot a munka megkezdésére és a folyamatos termelésre buzdította."

A LEGÁLIS PÁRTÉLET MEGKEZDÉSE

A MOKAN-szakasz még a parancsnokságon volt, amikor a Toronyalja utcai helyiségbe újabb és újabb MOKAN-tagok érkeztek. Beszélgettünk, tervezgettünk. Örültünk, hogy véget ért az illegalitás korszaka, megkezdhetjük a legális pártéletet. Valaki javasolta, foglaljunk le e célra egy épületet. Szóba került a Kereskedelmi- és Iparkamara Erzsébet tér 3. szám alatti székháza. Amikor Tóth Béla a parancsnokságról előkerült, megnézte a helyiséget, és az első emeletet azonnal igénybe is vettük. Aznap este már ott gyülekeztünk. Tóth beszámolt a szovjet parancsnokságon lezajlott tanácskozásról, majd elhatároztuk, hogy sürgősen előkészítjük a pártszervezet hivatalos megalakulását – addig is megnyitjuk a pártirodát.

Vezetőséget nem választottunk, mert még azt sem tudtuk, milyen káderekre számíthatunk. Egyhangúlag tudomásul vettük Tóth Béla bejelentését, hogy Mihajlov tábornok őt fogadta el a párt helyi vezetőjeként.

Mindez akkor természetes és szükségszerű volt. A párthoz forduló tömegeknek nem mondhattuk, hogy várjanak ügyesbajos dolgaik elintézésével, amíg hivatalosan is megalakulunk. Elhatároztuk tehát, hogy a leendő pártszervezet helyiségében haladéktalanul megkezdjük a munkát. Tóth Béla ezt a felada-

tot rám ruházta, ő pedig megkezdte a MOKAN átszervezését; tárgyalt a szovjet parancsnoksággal és más szervek létrehozásában vitt fontos szerepet.

AZ UTOLSÓ FEGYVERES AKCIÓ

A Miskolcról kivert németek egy része Lillafüred felé vonult vissza. A diósgyőri felső-papírgyárnál és Lillafüreden meglehetősen erős német egységek maradtak. Ezeket a szovjet csapatok körülzárták, és egy hétig tartó harc után teljesen felszámolták. Ebben a harcban került sor a szovjet Vörös Hadsereg és a MOKAN partizánjainak utolsó közös akciójára.

December 4-én a szovjet parancsnokságra hívták Kovács Imrét. Közölték vele, hogy támadás indul a felső-papírgyárnál meghúzódó németek ellen. A két front között – a majláthi pályaudvaron – 8 mozdony és mintegy 70 vagon vesztegel a németektől 100 méter távolságra.

– A pályaudvart észrevétlenül ki kell üríteni – mondotta Turmanidze őrnagy –, mert a támadás alatt a tüzérségi tűz minden bizonnyal tönkretenné az értékes gépeket. Vállaljátok-e a vagonok megmentését? – kérdezte.

Az igenlő válaszra Turmanidze őrnagy Kalinovker őrmestert adta Kovács Imre mellé, s a megbeszélt időben tüzérségi támogatást is kaptak. Kovács Imre, aki valamikor mozdonyvezető volt, tíz emberből álló csoportot szervezett; két fia, Kossik László, Béres Gábor, Endrész János és más munkások vettek részt az akcióban.

Egész éjjel megfeszített erővel dolgoztak. Hajnalban visszatértek egy kis szíverősítőre, azután reggel, a szerencsére még ködös völgyben folytatták munkájukat. Egy hosszú szerelvénybe összekötötték a mozdonyokat, 4–5 motoros személykocsit és mintegy 70 gördülő rönkszállító kocsit. Épp hogy befejezték a munkát, amikor a németek felfigyeltek a mozgolódásra. A

Barát-hegy tetejéről tűz alá vették az állomást. A szovjet tüzérek válaszoltak.

Kovács Imre füttyjelet adott, és a szerelvény teljes gőzzel nekivágott a lejtőnek. Gépfegyver- és aknatűzben, de szerencsére sértetlenül gurult le a szerelvény a szovjet részen levő állomásra. Útközben a különböző szovjet katona csoportok lelkesen integettek feléjük. Turmanidze őrnagy katonái voltak, akik egész éjszaka fegyveresen biztosították az akciót . . .

Kovácsékat nagy örömmel fogadták a szovjet parancsnokságon. Turmanidze mellett akkor már ott volt egy fiatal, magas alezredes is, aki mosolyogva kérdezte Kovács Imrétől:

– No, partizán elvtárs, milyen rangot tudnál elérni a Horthy-hadseregben mint mozdonyvezető?

– Hát, ha jobban tudnék káromkodni – mondta Kovács Imre –, őrmester talán lehetnék.

Nagy nevetés közepette válaszolt neki a fiatal tiszt:

– Látod, én alezredes vagyok, pedig nem régen még én is mozdonyvezető voltam.

Kovács Imréék tettéért a MOKAN újabb elismerést kapott a szovjet parancsnokságtól. Tagjaink szívesen fogtak volna fegyvert, de a fő feladat ekkor már az építés volt.

A december 3-a utáni napokban megindult a népvándorlás a párthelyiség felé. Ránk zúdult a lakosság minden gondja-baja. A hatósági szervek még nem működtek, csupán dr. Gálffy Imre polgármester foglalta el hivatalát és szervezte apparátusát.

A pártiroda volt tehát az első „hivatal", amely megkezdte a félfogadást. Az emberek a Kommunista Párthoz, a MOKAN-hoz jöttek segítségért, tanácsért. Az iránt érdeklődtek, mikor lesz kenyér, víz, villany. Sokan „csak" azt kérdezték, hogy mikor indul meg a villamosjárat . . .

A lakosság kérdései, panaszai érthetőek és fájóak voltak. A városban már hetek óta nem működött a közszolgáltatás (víz, gáz, villany), nem jártak a villamosok stb. A vízszolgáltatás november közepén szűnt meg. Az emberek felbontott kutakból szereztek vizet, sőt egyesek már a Szinva vízéből is ittak.

A pártiroda apparátusa csupa kezdőkből állt. Az akkor még ifjúmunkás Hegyi Kató, Hricz Zsófia, az elmaradhatatlan Szepcsik József, a végtelen türelmű Knébel Ferenc s nem utolsósorban Kaunitz Béla és Fülöp József nagy buzgalommal dolgoztak. Esténként nem volt „záróra", senki sem akart hazamenni.

A szomorú állapotok gyors megváltoztatása nem állt módunkban. Még határidőt sem mondhattunk, mert a közszolgáltatások megindításának nem voltak meg a technikai feltételei. A diósgyőri vasgyár villamos energiát termelő gépei, a keleti és nyugati erőmű turbinái megbénítva vagy elrejtve várták a helyreállítást, a Tapolcai Vízművek pedig a működésük-

höz szükséges energiát. A kesznyéteni erőmű állapotát még csak nem is ismertük. A kulcskérdés tehát a villamos energia termelése volt. Ettől függött az ipari üzemek, a közszolgáltatások megindítása.

A polgármester december 4-én utasította a Miskolci Elektromos Művek vezetőit az energiaszolgáltató üzemek működtetésére, de annak előfeltételét, az energiatermelést nem volt módjában biztosítani. Ez a feladat a diósgyőri vasgyár műszaki gárdájára és munkásaira várt, akik már november első felében készültek erre a feladatra. Például a keleti erőmű (Ógyár, magasolvasztó) műszaki gárdája és munkásai azzal kezdték a felkészülést, hogy nem mentek el nyugatra a németbarát vezetőkkel. A műszakiak színe-java a munkásokkal összefogva tiszteletre méltó bátorsággal és leleményességgel igyekezett biztonságba helyezni az energiatermelő gépeket.

Két turbina vezérlőművét Perecesre szállították, és a Barossakna térségében rejtették el. A felvonómotorokat és más gépi berendezéseket pedig, ahelyett hogy nyugatra indították volna, bevagonírozás után a Kereskedelmi Bank közeli, mintegy 60–70 000 tonnányi ócskavasat tároló telepére tolatták, majd ócskavassal álcázták. Amikor a német tisztek a szállítmány sorsa iránt érdeklődtek, felmutatták a „hivatalos" szállítólevelet...

Mihelyt a fasiszták kitakarodtak, visszaszállították az elrejtett géprészeket, és az áramfejlesztő gépegységeket üzemképessé tették.

Ekkor „került elő" az a 10 000 lóerős turbina is, amelyik Budapestről érkezett haza generáljavításból. Ezt a nagy teljesítményű gépet egy csonka vágányon vesztegeltették. Üzembe helyezéséről „elfeledkeztek", nehogy áldozatul essen a németek dühöngő bosszúvágyának. Céljaikat elérték, később ezt a turbinát is beállíthatták az energiatermelésbe.

E kockázatos, szinte regényes akciókban számosan részt vettek, többek között Andrássi Gyula, Fricz Ferenc, Ádám

Zoltán, Müller József, Werner Antal, Nyilas István műszaki vezetők, illetve munkások, Kovács Sándor mozdonyvezető, és mindkét erőmű megindításában részt vett Rásztóczky Ernő. Elsősorban az ő érdemük, hogy a keleti villamos erőmű december 16-án megindult és áramot adott a városnak, a gyárnak; természetesen még nem a szükségleteknek megfelelő mennyiségben, ahhoz még üzembe kellett helyezni a nyugati erőművet is.

Tisztázni kellett a harmadik energiaforrás, a kesznyéteni erőmű állapotát is. Erre a felderítő tevékenységre Urbancsok Mihály vállalkozott.

Láttam az arcán, hogy tetszik neki a feladat, s már a végrehajtás módján gondolkodik. Szinte hallhatóan mormogta a lehetőségeket: gépkocsi nincs, a vonat nem közlekedik stb.

– Ha egyetértesz velem – szólalt meg elszántan –, akár gyalog is nekivágok az útnak.

Én is a várható veszélyeket latolgattam. Arra gondoltam, hogy Kesznyéten messze van, az utak járhatatlanok, a közbiztonság még kezdetleges, viszont Urbancsok tud szlovákul, s ez nagy szó . . .

Másnap elindultak. Nem tudom, kik voltak kísérői, bizonyára bátor, derék emberek. Már nem emlékszem, hogy Urbancsok mikor jött meg a felderítésből, arra azonban igen, hogy milyen állapotban. A manapság szinte elképzelhetetlen rossz úton oda-vissza kb. 70 kilométert gyalogolt, miközben lábait megerőltette, és ínhüvelygyulladást kapott.

Alig tudott besántikálni a pártszervezetbe, de meghozta a jó hírt: a németek nem robbantották fel az erőművet.

Urbancsok útja tehát eredményes volt. A gyár vezetősége az ő felderítése alapján szervezte meg az erőmű gépeinek és a vasgyárból oda vezető felső vezeték felülvizsgálását, illetve kijavítását.

Ehhez a munkához mind az Ó-, mind az Újgyár bizonyos létszámú munkaerőt bocsátott rendelkezésre. Önkéntes jelent-

kezés alapján toborozták őket; nemigen kaptak kiszállási költséget (a rendes fizetést is csak valamikor február hó közepén), nem várta őket üzemi konyha – mégis jelentkeztek. Csak a zord téli idő, a hideg fagyos szél kísérte őket, amíg a távvezetéket követték és javítgatták árkon-bokron át. Aknára is léphettek volna.

Bármilyen lelkesen és találékonyan foglalkoztak azonban az energiatermeléssel, december 16-án még csak a részleges közvilágítást sikerült biztosítani; a vízszolgáltatást szinte újévi ajándékként kaptuk, a villamosvasúti forgalom megindítására pedig csak az új esztendőben jutott energia. Addig tehát „állni kellett a sarat". Az energiahiány ráadásul kenyérgondokkal, lakás- és tüzelőhiánnyal párosult.

Mindezeket a gondokat nemigen tudtuk megosztani más szervezett erőkkel, mert a többi párt még nem működött, a nemzeti bizottság még nem létezett. Egyedül a polgármesteri hivatal kezdte meg működését dr. Gálffy Imre polgármester vezetésével, aki kezdetben munkaidejének java részét a városban létrehozott szovjet hadikórházak felszerelésére fordította. Ez a munka is fontos és sürgős volt, mert ezzel a frontot segítettük.

A MOKAN-KARHATALOM

A Mihajlov tábornokkal történt tanácskozások után létrehoztuk a MOKAN karhatalmi alakulatát. A szervezést Tóth Béla vezette, én a káderek kiválasztásában segédkeztem. Mint már említettem, az alakulat parancsnoka Szalay Tibor alezredes lett, a helyettesi tisztet pedig Szabó Lajos őrmester töltötte be. Rajtuk kívül politikai és szakmai megbízottak is tevékenykedtek.

Jekkel Géza börtönviselt illegális kommunista (Alpár Mihály csoportjából), aki november utolsó napjaiban fegyveres

összecsapásokban is részt vett, a politikai részleg élére került; Orosz Kálmánt, az Újgyárban működő kommunista csoport, majd a MOKAN egyik legbátrabb tagját pedig a bűnügyi részleg vezetésével bíztuk meg. A gazdasági csoportot a számviteli ügyekben jártas, tiszta kezű Czapáry Miklós vezette. Az egészségügy vezetője Petrássy Miklós dr., orvos alezredes lett. Az Államrendőrség Miskolci Főkapitányságának megalakulásáig lényegében ez a szervezet látta el annak feladatait kezdeti fokon.

Megkezdődött a MOKAN-karhatalmi alakulat feltöltése. Ezt kívánta a karhatalmi feladatok ellátása és az a törekvés, hogy legalább egy századnyi, esetleg zászlóaljnyi fegyveres erőt küldhessünk harcba a németek ellen. Talán érdemes felidézni idevágó utasításunkat:

„MOKAN-KOMITÉ ELRENDELI:

1. A MOKAN-komité eddig beszervezett fegyveres tagjai azonnal jelentkezzenek a MOKAN Werbőczi utcai helyiségében (pénzügyőrség).

2. A MOKAN fegyveres alakulat feltöltése tovább folyik.

A jelentkezés feltételei:

a) Náci- és fasisztaellenes gyűlölet;

b) Hajlandók részt venni mint partizánok a németek ellen, ahol azt elrendelik.

A jelentkezés szintén a MOKAN helyiségében történik.

A harc tovább folyik a végső győzelemig: A fasisztanácik teljes megsemmisítéséig.

Csak azok jelentkezzenek, akik ezt a harcot bárhol, ahol egy fasiszta-náci található, teljes egyéniségükkel végigharcolják.

ÉLJEN A FELSZABADÍTÓ
VÖRÖS HADSEREG!
HALÁL A NÉMET MEGSZÁLLÓKRA!
PUSZTULJANAK A HÁBORÚS BŰNÖSÖK!

Harcos üdvözlettel a MOKAN-KOMITÉ
(Szabad Magyarország, 1944. december 9.)

A MOKAN-karhatalom tehát megkezdte működését, a frontra küldendő fegyveres erők toborzása, szervezése is megindult.

Többen úgy véltük, hogy miután a MOKAN-karhatalom vezetését Szalay alezredes vezérkarával együtt ellátja, sőt mint hivatásos törzstiszt a már említett katonai alakulatot is megszervezi, a MOKAN-komitét mint a befejezett ellenállási mozgalom harci szervét megszüntetjük, és teljes erővel a legális Kommunista Pártra orientálódunk. Ezzel egy időben a MOKAN-karhatalmat is pártirányítás alá vonjuk stb.

E változtatás szükségességéről már az első napon félreérthetetlen jelzést kaptunk. A Mihajlov tábornoknál lezajlott tanácskozáson megértettük, hogy a MOKAN-komité minden elismerés dacára sem lehet a város vezető politikai szerve. A fasizmus ellen harcoló demokratikus pártok vezetőinek fogadása és elismerése egyben a többpártrendszer várható bevezetését is valószínűsítette. Sorolhatnám még a jelzéseket, amelyekből arra következtethettünk, hogy hazánkban – tehát Miskolcon is – a Kommunista Pártnak lesz nagy történelmi szerepe...

Tóth Béla ez időben sajnos sokat ártott a MOKAN tekintélyének. Köztudott, hogy Miskolc lakossága nagy elismeréssel vélekedett illegális harcunkról, és abban az időben – az ellenséget leszámítva – csak a tisztelet hangján beszéltek rólunk. Felhívásainkat minden kényszer nélkül magukévá tették vagy legalábbis szimpátiával fogadták.

A legális MOKAN azonban már nem mindig váltott ki hasonlóan pozitív közvéleményt. Nem a teljesség igényével, csupán szemléltetésül említem meg ennek néhány okát. Tóth Béla terjedelmes cikket írt a *Szabad Magyarország* 1944. december 9-i számába, amelyben mint „miskolci" szólt a „miskolciak"-hoz. E bensőséges, bemutatkozó jellegű cikk végén kiderült, hogy az illegális idők legendás hírű „Béla bácsija" is miskolci, de az is, hogy Tóth Béla a „MOKAN-komité teljhatalmú organizátora".

Akkor még csak furcsának tartottuk a teljhatalom fitogtatását, amit addig nem hangoztatott, de az idézett újság december 11-i számában már egy parancs jelent meg a következő szöveggel:

„A MOKAN-karhatalomba felvett, de jelenleg szolgálatot nem teljesítők 24 órán belül jelentkezzenek a MOKAN-parancsnokságon szolgálati beosztásuk végett. A parancsot nem teljesítőket mint katonaszökevényeket a szovjet parancsnokságnak fogom átadni.

Miskolc, 1944. december 11.

TÓTH BÉLA,
A MOKAN-KOMITÉ LEGFŐBB SZERVEZŐJE

Itt kénytelen vagyok ismételten hangsúlyozni, hogy a MOKAN-komitéhoz önként, meggyőződésből csatlakoztunk. Tóth Béla mint „központi kiküldött", soha nem parancsolgatott. Nem is tűrtük volna! A szovjet parancsnokság emlegetése szintén súlyos hiba volt, és a lakosság körében visszatetszést keltett.

Ezután már csak egy mondatot idézek Tóth Bélának a lakossághoz intézett felhívásából: „Mindenki a kiadott parancsnak halálbüntetés terhe alatt engedelmeskedni tartozik . . ." (Borsodi Történelmi Évkönyv, III. köt. 73. old.)

Ha e három írásból, illetve parancsból kiemeljük az emberi

érzést leginkább sértő motívumokat, akkor a következő fogalmakat gyűjthetjük csokorba: a teljhatalom fitogtatása, parancsolgatás, egy külső hatalom jelenlétének a hazaiak fegyelmezésére való felhasználása, a halálbüntetéssel való fenyegetőzés stb.

Miskolc lakossága nagyon jól ismerte az ilyen fogalmazásokat és azok gyakorlati alkalmazását. A legális MOKAN-komitétől új szellemet, más hangvételű felhívásokat várt. (Ezt a pártszervezettől meg is kapta.) A lakosság magatartása nem indokolta az idézett fenyegetéseket. A miskolciak németellenes magatartása és az újjáépítés terén végzett lelkes munkája egyaránt dicséretre méltó volt. Ezért keltettek rossz visszhangot az alaptalan fenyegetések . . .

Tóth Béla továbbra is legszívesebben a MOKAN-komité teljhatalmú vezetőjeként intézkedett, *nem karhatalmi* ügyekben is, olyankor is, amikor már a párt nevében, annak helyi vezetőjeként kellett volna fellépnie. Mindezek hátráltatták a párt szervezeti és politikai erejének kibontakozását. Természetesen ezért velem együtt mások is felelősek. Csak részben szolgál mentségükre, hogy Tóth Béla akkor még mint a párt „központi kiküldötte" állt előttünk.

MEGALAKUL A PÁRTSZERVEZET

A felszabadulás első napjaiban még nem ismertük a legális Kommunista Párt felépítésére vonatkozó irányvonalat. Arról sem értesültünk, hogy Szegeden 1944. november 7-én megalakult a Magyar Kommunista Párt Központi Vezetősége, majd ezt követően, december 2-án az öt demokratikus párt és szakszervezet képviselői megalakították a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontot.

Minderről nem tudva, Miskolcon is sokan számítottak arra,

hogy hazánkban újra proletárdiktatúra lesz, mégpedig „igazi" – vagyis szociáldemokraták nélkül.

Természetesen voltak más vélemények is. Abban azonban mindenki biztos volt, hogy az új Magyarország felépítésében nagy szerepe lesz a Kommunista Pártnak. Ezt a lakosság is érezte, mert – mint már vázoltam – ügyes-bajos dolgaival mindjárt a pártot kereste. Nem mondhattuk tehát a népnek, hogy azért nincs pártszervezet, mert még nem kaptunk központi utasítást, sőt még azt sem tudjuk, milyen nevet adjunk a pártnak.

Akkor még Tóth Bélának sem volt tudomása róla, hogy a párt 1944 szeptemberétől már a Kommunista Párt név alatt folytatja tevékenységét (ez is arra vall, hogy nem volt kapcsolata a párttal). Elhatároztuk tehát, hogy létrehozzuk a *Kommunisták Magyarországi Pártjának* miskolci szervezetét. A KMP úgy állt előttünk, mint a Tanácsköztársaság dicső hagyományainak letéteményese. A KMP küzdelmeit folytató Békepárt vezetőjeként harcolt Ságvári Endre is, akihez – Alpár Mihályon keresztül – békepárti mozgalmunk is kapcsolódott. Ezért foglaltunk állást a KMP neve mellett.

Ez időben számos helyen hasonlóan döntöttek. Vas Zoltán írja „Hazatérés" című könyvében, hogy 1944 októberétől egyszerre két néven működött a párt. Kommunista Párt Budapesten és KMP a felszabadított területeken.

A pártszervezet hivatalos megalakításának előkészítő munkáját a nappali rohammunka után, esténként végeztük. Kiválogattuk a vezetésre alkalmasnak látszó káderek et. Közben hirdetést tettünk közzé a *Szabad Magyarország*ban:

„KATONÁK, MUNKÁSOK,
SZABADSÁGHARCOS MAGYAROK!

Végre szabadon szervezkedhet az osztálytudatos magyar munkás. A fasiszta elnyomók hatalma megtört, a háborút szító tőkés és nagybirtokos monopolkapitalista-im-

perialista osztályuralom nem köti többé gúzsba a szabadságra vágyó dolgozókat, ha síkraszállnak jogaikért, ha küzdelmet kezdenek sorsuk megjavításáért. A német megszállás véget ért, és véget ért vele együtt a magyar nép hosszú ideig tartó rabságának legsötétebb korszaka. A felszabadító Vörös Hadsereg helyreállítja a megzavart rendet, megszünteti az átmeneti visszaéléseket, és biztosítja a szabad működést minden egyénnek és intézménynek, mindazoknak a szervezeteknek és testületeknek, amelyek nem mocskolták be magukat a fasizmus kiszolgálásával, az imperialista háború támogatásával, a vágóhídra hajszolt magyar százezrek vérén való nyerészkedéssel.

MEGALAKÍTJUK TEHÁT

az osztálytudatos magyar munkásság minden becsületes haladó rétegét, csoportot és egyént maga köré tömörítő, fasizmus és háború ellen küzdő alakulatát,

a KOMMUNISTÁK MAGYARORSZÁGI PÁRTJÁNAK MISKOLCI SZERVEZETÉT.

Jelentkezzék minden öntudatos munkás, minden alkalmazott és szabad foglalkozású, katona és paraszt, aki igazolni tudja eddigi magatartását és becsületesen, megalkuvás és hátsó gondolat nélkül együtt akar működni velünk a fasizmus kiirtásában és a háborús bűnösök megbüntetésében!

(A pártszervezet helyisége Erzsébet tér 3. szám alatt, a Kereskedelmi- és Iparkamara épületének első emeletén van.)"

(Szabad Magyarország, 1944. december 7.)

A pártszervezet vezető szervét az előttünk egyedül ismeretes szakszervezeti választmány mintájára alakítottuk ki. Figyelembe vettük a párttagság összetételét is. A 35 tagú választmányba 13 MOKAN-harcos került be, akik közül 3-nak a KMP-vel is kapcsolata volt. Ugyancsak beküldtünk 4 olyan

párttagot, akik nem vettek részt a MOKAN harcaiban, hanem az Alpár Mihály által szervezett, 1930-ban lebukott illegális csoporthoz tartoztak és súlyos börtönbüntetést szenvedtek (például Kaunitz Béla, Jekkel Géza). A volt szociáldemokraták közül 12 tagot jelöltünk. Továbbá 4 delegált a szakszervezeteket képviselte, 2 pedig más területről került Miskolcra.

A 13 tagú végrehajtó bizottságba az illegális MOKAN 7 tagját választották be. A többi vb-tag nagy munkásmozgalmi múlttal rendelkező szociáldemokrata volt.

A pártszervezet egyszerűen, minden külsőség nélkül, lelkes hangulatban alakult meg. Akkor még nem volt tagsági könyv, a jelentkezőket listára írtuk fel. A pártszervezet titkárává Tóth Bélát választottuk, aki mintegy három hétig töltötte be ezt a tisztet.

A megalakulás hírét sajtónk rendkívül szerényen közölte. Ennek alighanem az volt az oka, hogy Tóth Bélát továbbra is elsősorban a MOKAN érdekelte, amelyet szinte az egész országra kiterjedő szervezetnek kezdett elképzelni.

Különböző tanulmányokban téves dátumokat olvashatunk a párt miskolci szervezetének megalakulásáról is. Valójában helyi legális szervezetünk 1944. december 7-én vagy 8-án alakult meg. 7-én ugyanis csak az előzetes hír jelent meg lapunkban, míg 9-én már azt közölte a *Szabad Magyarország*, hogy: „Megalakult az osztálytudatos dolgozók felszabadulásáért munkáló harcos szervezet, a KOMMUNISTÁK MAGYARORSZÁGI PÁRTJA . . .” A helyi szervezetet tehát nem Farkas Mihály hozta létre, mint azt néhol olvashatjuk, Farkas csupán a már megalakult szervezet nevének megváltoztatását javasolta.

Az illegalitás időszakát lezárva ki kell térnem egy igen sokszor hibásan megvilágított kérdésre. Azok, akik nem ismerik az illegális harc körülményeit, nehezen tudják elképzelni, hogyan működik egy illegális szervezet. A MOKAN előtti időszakra vonatkozóan hangsúlyozom, hogy akkoriban nem

volt közöttünk vezető; sem Barbait, sem engem nem fűtöttek ilyen ambíciók. Amikor Tóth Béla megérkezett, változott a helyzet, mert őt a Központi Bizottság kiküldöttének tekintettük. Elfogadtuk Béla bácsi vezetését, de ez természetesen nem jelentette azt, hogy parancsolgatott nekünk. Ez az illegalitás körülményei között egyszerűen elképzelhetetlen lett volna. Amikor pedig a felszabadulás után ilyesmivel próbálkozott, annak nem lett jó vége; *részben* ezért kellett később elhagynia Miskolcot.

Mindez nem változtat Tóth történelmi érdemén. Későbbi hibái nem homályosíthatják el korábbi tetteit, de ezek a tettek sem mentik későbbi „parancsnoki" viselkedését. Amikor Tóth Béla Miskolcra jött, ott már erőteljes ellenállási mozgalom volt. Egy nevet hozott magával, egy nem szerencsés nevet – a MOKAN-t, továbbá egy szerencsés szervezeti forma tervét, amely egyébként közel állt az illegális párt hasonló elképzeléseihez. Az a meggyőződés, amelyet jelenléte megerősített bennünk, hogy tudniillik a párt Központi Bizottsága különleges akciókat vár tőlünk, igen nagy mértékben erősítette a harci szellemet, amihez személyes bátorsága is hozzájárult.

Amikor 1945 tavaszán Tóthnak vissza kellett vonulnia, engem tartottak a MOKAN egyedüli vezetőjének (erről több dokumentum is tanúskodik), de ez nem volt igazságos. Később fordult a helyzet, különböző okok miatt más személyeket helyeztek előtérbe, időnként teljesen elhallgatták szinte még a puszta létezésemet is. Akkoriban, nem tagadom, bántottak engem a sajátos módszerrel előléptetett „fő vezetők", de ma már csak mosolygok mindezen.

Túl a kicsinyes vitákon és személyeskedéseken, az igazságot igyekeztem megírni illegális harcainkról. Minden ember elfogult a saját dolgában, de meggyőződéssel állíthatom, hogy ennek tudatában teljes tárgyilagosságra törekedtem. Büszkeségem ma már csak annyi, de ehhez vénülő fejjel is ragaszkodom, hogy részt vehettem egy történelmi jelentőségű harcban.

BEFEJEZÉSÜL: MOZGALMUNK ÉRTÉKELÉSÉRŐL

A MOKAN végül is nem tudta megvalósítani eredetileg kitűzött célját, a németellenes felkelés kirobbantását. Ennek ellenére – úgy érzem – teljesítette alapvető feladatát.

Egy elhamarkodott, kellő erők nélkül végrehajtott felkelési kísérlet nemcsak hogy kudarccal végződött volna, hanem a város emberi és anyagi értékeit is nagymértékben veszélyeztette volna. Azzal viszont, hogy a szovjet katonai vezetőkkel kötött megállapodásunkhoz híven, tevékenységünket a felderítésre, az értékek megmentésére, a kiürítés zavarására és nem kevésbé a megszállók nyugtalanítására korlátoztuk, valóságos erőnknél sokkal többet mutattunk.

Legmeggyőzőbb bizonyítékát ennek épp az ellenség vezetői szolgáltatták, akik közül a történelmi tanulmányokban már többször is idézett Otto Klatt altábornagy és Hans Friessner vezérezredes vallomását említhetjük. Klatt altábornagy a Miskolcon is állomásozó 3. német hegyihadosztály volt parancsnoka ezt írta: „Miskolcon ... a munkásság egy része felkelt ellenünk. A hatóságok java része már elhagyta a várost ... Mindenütt válságos volt a helyzet, különösen a sötét éjszakákon, amikor katonáinkat ipari környéken ismételten felkelők és orosz rohamosztagok támadták."

Még beszédesebb Friessner vezérezredes tanúságtétele: „Az iparvárosban 20 000 munkás kelt fel, miközben a harc a kapuk előtt tombolt ... A miskolci munkások fenyegető magatartást tanúsítottak a katonasággal szemben. Éjjel német katonákra lövöldöztek. Az iparvidéket nyilvánvalóan lehetőleg sértetlenül akarták a szovjeteknek kiszolgáltatni ... A civil la-

kosság felfegyverzett hordái az ellenséget támogatták. Ezrével osztogatták a kommunista röplapokat."

Feltehetően a két német katonai vezető egy kicsit a saját bizonyítványát is akarta magyarázni, amikor eltúlozta akkori erőinket. Ez a túlzás azonban mindenekelőtt azzal magyarázható, hogy az éjjel-nappal zaklatott ellenség valóban nyomasztónak érezhette partizántevékenységünket. Ha nyílt felkelésbe bocsátkozunk és egy-két háztömböt elfoglalva harcba szállunk a németekkel, elsöprő tűzerejükkel nyilván megsemmisíthették volna összevont erőinket. Mindjárt kiderült volna, hogy nem 20 000 munkás szegezi rájuk fegyverét. Mivel azonban nem tettük meg nekik ezt a szívességet, hanem embereink minden lehető alkalommal és helyen, újra meg újra kisebb-nagyobb akciókkal, a német ütegek megtámadásával, kábeleik elvagdosásával állandó jelenlétüket bizonyították, végül is okkal kerültek a német megszállók szinte már pánikhangulatba Miskolcon. Nem csoda, ha azt hitték, hogy legalább 20 000 felfegyverzett munkás szegezi rájuk puskáját. Egyébként épp ebben a harcmodorban van a partizán-hadviselés egyik legnagyobb előnye!

Nem arról kell tehát véleményem szerint vitatkozni, hogy miért nem szerveztünk általános felkelést Miskolcon, hanem azt érdemes majd még további emlékezésekben és történelmi tanulmányokban vizsgálni, hogy egy jól szervezett illegális mozgalom, viszonylag csekély erőkkel is miként tudott ilyen hatást kiváltani az ellenségből.

Nem szeretném eltúlozni tetteink jelentőségét. De annyit talán hivalkodás nélkül mondhatunk, hogy lehetőségeinkhez képest teljesítettük kötelességünket. A fasizmus feletti világméretű győzelem napjaiban talán nem jogtalanul gondoltunk arra, hogy amennyire tőlünk tellett, mi is hozzájárultunk a közös diadalhoz.

Ezt ismerték el a demokratikus pártok és az új kormányzati szervek is, mindjárt a náci-nyilas elnyomás alóli felszaba-

dulás első időszakában. Ezekben az emlékiratokban nem térhetek ki az új élet megindulásának fontosabb eseményeire, arra azonban – ha csak röviden is – utalnom kell, hogy a MOKAN-t az új rend első hónapjaiban, ellenállási érdemeire való tekintettel, különálló politikai erőnek tekintették. Egy ideig megmaradt saját karhatalmunk, s mint politikai szervezet is működtünk. Amikor 1944. december 15-én Miskolcra érkeztek az ideiglenes nemzetgyűlés előkészítő bizottságának küldöttei, mindenki magától értetődőnek tekintette, hogy a demokratikus pártok mellett a MOKAN is küld képviselőket az új nemzetgyűlésbe.

Dr. Juhász Géza debreceni független kisgazdapárti, úgyis mint az ideiglenes nemzetgyűlés előkészítő bizottságának tagja, a képviselők jelölésére alakított bizottság ülésén kijelentette: „Örömmel jött Miskolcra, mert hallotta, az országban Miskolc volt az első, amely fegyveresen is igyekezett a német igát lerázni . . . Miskolc eredetileg 10 képviselő megválasztására kapott jogot. Ezen a 10 képviselőn keresztül képviseletet nyer a vármegye is. Azonban Miskolc hősies magatartása őket mint küldötteket arra bírta, hogy ezt a számot 12-re emeljék fel . . ." (Az élet megindulása Miskolcon és Borsodban a felszabadulás után. Összeállította és sajtó alá rendezte: Beránné Nemes Éva és Román János. Miskolc 1970. 53. old.) Ezt a két plusz mandátumot a MOKAN kapta meg. Tudomásom szerint ilyen eset sehol az országban nem fordult elő. Ebben is félreérthetetlenül a miskolci ellenállási mozgalom jelentősége tükröződik.

Hasonló elv érvényesült a miskolci (s egyben megyei) nemzeti bizottság összeállításánál is: a demokratikus pártok és a szakszervezetek mellett az ellenállási mozgalom, a MOKAN külön képviseletet kapott, mégpedig a pártoknak kijáró öt mandátumot. Mivel a MOKAN-küldöttek is kommunisták, illetve szimpatizánsok voltak, a nemzeti bizottságokban kezdettől fogva a haladó erők voltak túlsúlyban.

Magamról még annyit, hogy én is tagja lettem az új nemzetgyűlésnek, a nemzeti bizottságban mint főtitkár tevékenykedtem, és az MKP miskolci végrehajtó bizottságának titkárává is megválasztottak.

Így indultam el 1944 végén – három „mandátummal" a tarsolyomban – az országgal együtt újjászülető közéletiség rögös, buktatókkal telített, de felemelkedéssel biztató útján.

TARTALOM

BEVEZETÉS 5

HOGYAN KERÜLTEM
A MUNKÁSMOZGALOMBA? 9

Gyermekkorom · 9
Hejőcsabán 12
1919 tavasza 13

HADIÜZEMBEN 22

Ismerkedés az „igazságszolgáltatással" 25
A 100% Miskolcon 28
Az Újgyárban 33
Házat építek 35
Újabb letartóztatás 38
Barbai Ferenc 40
Összevonjuk az erőket 43
A „mozgalmi vonat" 47

BÉKETÜNTETÉS 51

Bérharcok 51
A szeptemberi béketüntetés 57

ÜZENET PESTRŐL 67

Szabotázsakciók 74
Miskolc első bombázása 77
A gettók felállítása 80
Az utolsó üzenet Pestről 81
Béla bácsi 84

SZERVEZNI KEZDJÜK A MOKAN-T 91

A diósgyőri bombázás 91
A MOKAN első miskolci röpcédulája 93
Az első csoportok 97
A polgári értelmiség megnyerése 98
A tisztek megnyerése 101
Illegalitásba kényszerülök 105
Újabb béketüntetés 108
Október 15. 111
Váratlan fordulat 116

JELT ADUNK MAGUNKRÓL 120

AKCIÓRÓL AKCIÓRA 134

Egy könnyelmű, de tanulságos vállalkozás 134
Tűzharc a csendőrökkel 139
Családi rejtekhely a Bükkben 140
A Gestapo szomszédságában 142
Mozgalom a gyár kiürítése ellen 145
Kilczer tartalékos főhadnagy 147
Ginzery Sándor ezredes 149

NYOMDÁT ALAPÍTUNK 151

A nyomda védelme és működtetése 156

KAPCSOLAT ÉS EGYÜTTMŰKÖDÉS
A VÖRÖS HADSEREGGEL 159

Keresztül a fronton 165
Felderítő munkában 172
Diósgyőr nehéz napjai 176
Az utolsó napok 183
Barbai halála 190

AZ ELSŐ NAPOK 191

A legális pártélet megkezdése 194
Az utolsó fegyveres akció 195

AZ ÉLET MEGINDULÁSA MISKOLCON 197

A MOKAN-karhatalom 200
Megalakul a pártszervezet 204

BEFEJEZÉSÜL: MOZGALMUNK
ÉRTÉKELÉSÉRŐL 209

A kiadásért felel a Kossuth Könyvkiadó igazgatója
Szerkesztette Török Piroska
A borító és a kötésterv Kolosváry Bálint munkája
Műszaki vezető Szécsi Andor
Műszaki szerkesztő Jordán Gusztávné
A szedést 1973. X. 2-án kezdték meg
Megjelent 1974. I. 20-án, 8000 példányban
Terjedelme 10,8 (A/5) ív
PL–107–K–7476
ISBM 963 09 0012 2
73.1819/1-2511 Zrínyi Nyomda, Budapest
Felelős vezető Bolgár Imre vezérigazgató

Fekete Mihály egyik alapítója és vezetője volt az úgynevezett MOKAN-komitének, a magyar ellenállás e sajátos szervezetének, amely Miskolcon, a diósgyőri gyárban és a környékbeli községekben fogta össze a németellenes hazafiakat. A MOKAN harca immár része nemzeti történelmünknek. A szerző visszaemlékezései tehát nem csupán egy érdekes munkássors dokumentumai révén értékesek, hanem mindenekelőtt azért, mert hozzájárulnak az ellenállási mozgalom jobb megismeréséhez és megértéséhez.

A könyv írója, volt diósgyőri vasmunkás, röviden felidézi fiatalkori emlékeit, majd elmondja, miként került kapcsolatba az illegális kommunista mozgalommal. Az 1944-es eseményekről szólva bemutatja harcostársait, merít vallomásaikból, elsősor-

ban mégis saját élményeit eleveníti fel. Kerüli az irodalmiaskodást, a megszépítő színezéseket, tárgyias és tárgyilagos modorban, egy munkásforradalmár szerény, de határozott öntudatával foglalja össze a MOKAN-komité megszervezésének és az ellenállás főbb eseményeinek történetét.

Fekete Mihály annak a nemzedéknek tagja, amely a fő terheket vállalta a Horthy-rendszer és a német megszállás elleni küzdelmekben. A felszabadulás után a Magyar Kommunista Párt nagymiskolci szervezetének volt első titkára, majd Borsod megye alispánjaként, illetve tanácselnökeként tevékenykedett.

KOSSUTH KÖNYVKIADÓ

17,— Ft